

Avdeling for helse, sosialfag og idrett

Diana Løkken van der Burg

Masteroppgave

NAV-veiledere i møte med unge som får diagnosen lett
psykisk utviklingshemming.

Sosialfaglig arbeid med barn og unge

2018

Samtykker til tilgjengeliggjøring i digitalt arkiv Brage JA NEI

Innhold

INNHold	3
SAMMENDRAG	6
FORORD	7
1. INNLEDNING	9
1.1 LETT UTVIKLINGSHEMMEDE; EN BRUKERGRUPPE I NAV?	11
1.2 PROBLEMSTILLING OG FORSKNINGSSPØRSMÅL	13
1.3 AVGRENSNING OG BEGREPSBRUK	14
1.4 OPPBYGGING AV OPPGAVEN:	15
2. RAMMEVILKÅR FOR NAV-VEILEDERE	17
2.1 POLITISKE OG IDEOLOGISKE RAMMEVILKÅR	17
2.2 INNSATSBEHOV – NAV-VEILEDERENS KATEGORISERING AV BRUKERNES BEHOV	21
2.2.1 NAVs livsopholdsytelser.....	23
2.3 BISTAND FRA NAV TIL Å KOMME I ARBEID – «VERKTØYKASSA» TIL NAV-VEILEDEREN	24
2.3.1 Varig tilrettelagt arbeid	26
2.3.2 Prosjekter for arbeidsinkludering	26
2.4 OPPSUMMERING	27
3. TEORETISKE PERSPEKTIVER OG BEGREPER	28
3.1 SOSIALKONSTRUKTIVISTISK PERSPEKTIV PÅ NAV-KATEGORIER OG DIAGNOSER	28
3.1.1 Diagnostisering – ulike syn.....	30
3.1.2 Diagnosens virkninger	31
3.2 UTVIKLINGSHEMMING SETT I ULIKE PERSPEKTIVER	33
3.2.1 Den medisinske, individuelle modellen	33
3.2.2 Den sosiale modellen	36

3.2.3	<i>Den relasjonelle modellen, Gap-modellen</i>	36
3.3	BAKKEBYRÅKRATPERSPEKTIVET	38
3.4	OPPSUMMERING	40
4.	FORSKNINGEN PÅ FELTET	41
4.1	FORSTÅElsen AV MØRKETALL ANGÅENDE PSYKISK UTVIKLINGSHEMMING.....	41
4.2	FORSKNING OM UTVIKLINGSHEMMEDE PÅ ARBEIDSMARKEDET OG I ARBEIDSMARKEDESTILTAK	42
4.2.1	<i>Utviklingshemmede i ordinær jobb</i>	43
4.3	UTVIKLINGSHEMMEDE I VTA – VARIG TILRETTELAGT ARBEID	44
4.3.1	<i>NAV-veileders opplevelser av utviklingshemmedes situasjon på arbeidsmarkedet..</i>	46
4.4	FORSKNING PÅ NAV-VEILEDEREN I MØTE MED UTVIKLINGSHEMMEDE	47
4.5	OPPSUMMERING OG VURDERING AV FORSKNINGEN.....	49
5.	METODE	50
5.1	VALG AV FORSKNINGSMETODE – KVALITATIV METODE	50
5.2	HERMENEUTIKK OG FENOMENOLOGI.....	51
5.2.1	<i>Egen forståelseshorisonnt og forskerrollen</i>	52
5.2.2	<i>Å forske på egen organisasjon</i>	54
5.3	SEMISTRUKTURERT PERSONLIGE INTERVJU	59
5.4	UTVALG OG REKRUTTERING TIL UNDERSØKELSEN	61
5.5	ETISKE VURDERINGER	63
5.6	TEMASENTRERT INNHOLDSANALYSE.....	64
5.7	OPPSUMMERING: VALIDITET, RELIABILITET OG OVERFØRBARHET	66
6.	PRESENTASJON AV FORSKNINGSINTERVJUENE	68
6.1	UTVALGET	68
6.2	SITUASJONEN FØR DE UNGE FÅR DIAGNOSEN LETT PSYKISK UTVIKLINGSHEMMING	68
6.3	UTFORDRINGER OG DILEMMAER I UTREDNINGSPROSESSEN	75

6.4	ET VENDEPUNKT Å FÅ DIAGNOSEN?	78
6.5	DIAGNOSENS BETYDNING FOR FOKUS PÅ ARBEIDSDELTAELSE	80
6.6	BEHOVET FOR INNTEKT FØRER TIL UFØRETRYGDING?.....	85
6.7	FOKUS PÅ ARBEID ETTER AT MAN HAR FÅTT UFØRETRYGD?	86
6.8	TRENGER TILBUD – MEN TILBUDENE PASSER OFTE IKKE	88
6.9	OPPSUMMERING.....	91
7.	DRØFTING AV FUNN.....	92
7.1	BETYDNINGEN AV ARBEIDSMARKEDET	92
7.2	BETYDNINGEN AV RAMMEVILKÅRENE OG HANDLINGSROMMET I NAV	95
7.2.1	<i>Mestringsstrategier når NAV-tiltakene ikke dekker brukernes behov.....</i>	<i>99</i>
7.3	FORSTÅELSE AV DIAGNOSEN OG DENS PRAKTISKE BETYDNING.....	101
7.4	OPPSUMMERING.....	105
	LITTERATURLISTE	108
	VEDLEGG 1: SAMTYKKESKJEMA	115
	VEDLEGG 2: INTERVJUGUIDE NAV-VEILEDER	117
	VEDLEGG 3: INTERVJUGUIDE KOMMUNAL LEDER	120
	VEDLEGG 4: GODKJENNING FRA NSD	122
	VEDLEGG 5: FORLENGET GODKJENNING FRA NSD	126

Sammendrag

Denne oppgavens tema er NAV-veilederes opplevelse av utfordringer i arbeidet med unge som får diagnosen lett psykisk utviklingshemming. Temaet er aktuelt fordi det virker å være langt mellom idealer og realiteter når det gjelder utviklingshemmedes situasjon på arbeidsmarkedet og når det gjelder varig tilrettelagt arbeid. Arbeids- og velferdspolitikken tilsier at målgruppen har den samme rett på hjelp til å komme i arbeid som andre som er vanskeligstilt på arbeidsmarkedet, men i praksis er utviklingshemmede så godt som helt utenfor det ordinære arbeidslivet og i varig tilrettelagte arbeidsplasser så utgjør utviklingshemmede en stadig mindre målgruppe. En motivasjon for å gjennomføre forskning på dette området er et ønsket om at refleksjon og økt forståelse vil danne grunnlag for en bedre praksis på feltet.

I undersøkelsen som hører til denne oppgaven så er fem personer blitt intervjuet, hvorav fire NAV-veiledere og en leder innen tildeling av tjenester i en kommune.

Sosialkonstruktivisme og hermeneutikk har vært viktige teoretiske rammer for studien. Disse perspektivene innebærer blant annet en forståelse av at hvordan folk blir definert gir reelle konsekvenser for dem. At noen får en diagnose som utviklingshemmet vil for eksempel kunne påvirke selvforståelse, trygderettigheter og den hjelpen en får til å komme i arbeid. Andre teoretiske virkemidler har vært teorien om bakkebyråkratiet og de tre forståelsesmodellene for funksjonshemming.

Det er gjerne NAV-veilederen som oppfordrer til utredning av kognitiv evner med tanke på å avklare arbeidsevne og trygderettigheter. Oppfordringen om at den unge skal gjennomgå utredning kan innebære dilemmaer fordi diagnosen kan medføre negative virkninger for den unge, spesielt når det gjelder selvforståelse og vonde følelsesmessige reaksjoner knyttet til diagnosen. NAV-veiledere kan oppleve utfordringer med å bidra til at unge får den stigmatiserte statusen som utviklingshemmingsdiagnosen kan føre med seg. Imidlertid kan en diagnose også medføre et positivt vendepunkt der unge som har opplevd mange nederlag kan få en trygdeytelse, bedre boforhold og tilpassede arbeids- og aktivitetstilbud. Diagnosen blir gjerne et vendepunkt i fokuset til NAV-veilederen som gjerne medfører et skifte fra arbeidsretting til trygdefokus. NAV-veiledere har utfordringer med å finne løsninger for aktivitet og arbeid, på grunn av kravene i arbeidsmarkedet, lav tilgang til varig tilrettelagte tiltak, men også fordi de unge ofte opplever at tiltakene som fins ikke passer dem.

Forord

Å skrive masteroppgave har vært en utviklende og krevende prosess der jeg har fått fordypet meg faglig og har fått litt erfaring og innblikk i skrive- og forskningsprosessen. Det har i stor grad vært et selvstendig arbeid, men det er mange som har bidratt på ulikt vis. Først og fremst tusen takk til min erfarne og kloke veileder; Liv Johanne Solheim. Takk for din faglige veiledning, tydelighet, tålmodighet og støtte. Takk også til intern opponent; Frank Jarle Bruun ved Høgskolen i Innlandet som har kommet med konstruktive innspill og nye perspektiver. En stor takk skal også gå til informanter som delte sine erfaringer og refleksjoner i en hektisk hverdag. Min takknemlighet går også til alle de unge menneskene jeg er i kontakt med gjennom jobben min som veileder i NAV. Det er deres historier og prosjekter som er utgangspunktet for mitt engasjement og jeg respekterer dere høyt. Arbeidsgiver, familie og venner skal også takkes fordi de har lagt til rette for at jeg fikk gjennomføre dette prosjektet.

Utgangspunktet for min interesse for unge som får diagnosen lett utviklingshemming mens de er unge voksne, er erfaringer fra yrket mitt. Jeg har jobbet som sosionom i sosialtjenesten og senere i NAV, og de siste årene har jeg jobbet med å bistå unge under 30 år. I dette arbeidet har jeg tenkt over at en del langtidsbrukere av sosialhjelp og andre midlertidige NAV-ytelser har fått påvist betydelige kognitive vansker. Gjennom utprøving i arbeidslivet og med kjennskap til hvordan de unge strever i sine lever sine liv så har det blitt aktuelt å utrede evnemessige forhold. En stor andel av de som har gjennomgått kognitive utredninger som voksne har etter min erfaring fått diagnosen lett psykisk utviklingshemming. Kunnskapen om at diagnoser ofte har stor betydning for den hjelpen en får tilgang til i en velferdsstat er en grunn til at det fokuseres på utredning. Diagnoser har med andre ord mye makt og dette kan innebære både positive og negative følger for personen det gjelder. Diagnoser har ikke bare betydning for økonomiske rettigheter, men kan også ha betydning når man vurderer personens muligheter i NAV-systemet og på arbeidsmarkedet. I arbeidet med unge med lett utviklingshemming er det mange faglige og etiske utfordringer, og i denne oppgaven kommer jeg inn på noen av disse utfordringene. NAVs arbeid med utviklingshemmede er et felt det er verdt å forske på fordi det virker å være lite kunnskap på feltet. Økt kunnskap er en viktig forutsetning for utvikling og kanskje kan denne oppgaven bidra til mer innsikt i NAV-veilederes forståelse og håndtering av utviklingshemmedes muligheter.

1. Innledning

Denne masteroppgavens tema er NAV-veilederes arbeid med unge som får diagnosen lett psykisk utviklingshemming. Innfallsvinkelen til temaet er at jeg har tatt utgangspunkt i perspektivene til NAV-veiledere som har arbeidet med saker hvor unge har fått diagnosen mens de er unge voksne.

Oppgavens og undersøkelsens utgangspunkt er en utforskende tilnærming der jeg prøver å få fram både typiske og spesielle erfaringer hos NAV-veiledere som kan si noe om hvordan de håndterer rammebetingelsene i jobben og kontakten med de unge som får diagnosen lett psykisk utviklingshemming. Videre undersøkes det hva slags arbeidsrettet bistand NAV-veilederne vurderer som relevant for personer som får diagnosen lett psykisk utviklingshemming. Oppgaven baseres på semistrukturerte, kvalitative intervju med fire NAV-veiledere fra tre ulike kontorer og intervju med en leder i tildeling av helse- og omsorgstjenester til funksjonshemmede.

Rammebetingelser kan være politiske dokumenter som stortingsmeldinger, lovverk, føringer fra ledelsen, tid, budsjetter til arbeidsmarkedstiltak, intern praksis på det enkelte NAV-kontor og så videre. Innenfor disse rammene skal NAV-veilederne bistå unge; helst i retning av arbeidsdeltakelse, men også i mange tilfeller mot en avklaring av trygderettigheter. I arbeidet med å avklare arbeidsmuligheter og eventuelt trygderettigheter vil det ofte oppstå ulike utfordringer. En utfordring for NAV-veiledere er i mange tilfeller at de har ha to roller som de skal balansere. På den ene siden innebærer NAV-veilederrollen en hjelperrolle, men på den andre siden innebærer det en rolle som portvakt inn til systemet (Solheim & Øvreid, 2002a). Med andre ord er NAV-veilederen både en hjelper for brukeren og en forvalter av velferdsgoder og representant for et regelstyrt system. NAV-veiledere vil i en del tilfeller ha vanskeligheter med å bistå folk med det de ønsker fordi rammene i systemet de jobber i setter noen grenser for hva som er mulig. Veiledere vil derfor oppleve tilfeller av lojalitetskonflikt mellom systemet og brukerens interesser (Solheim & Øvreid, 2002a).

I denne oppgaven vil NAV-veilederes erfaringer med arbeid med unge som får diagnosen lett psykisk utviklingshemming drøftes i lys av teorien om bakkebyråkratiet (Lipsky, 2010). Teorien om bakkebyråkratiet er en sosiologisk forståelsesmodell som ofte brukes for å forklare utfordringer og mestringsstrategier i brukernært byråkratisk arbeid der de ansatte

står i krysspresset mellom brukernes behov og ønsker opp mot begrensninger i systemet de jobber i (Lipsky, 2010; Solheim & Øvrelid, 2002a). Et tema som er en del av utfordringsbildet for en bakkebyråkrat er faglige problemstillinger som veilederne opplever i direkte møte med unge som får diagnosen lett psykisk utviklingshemming. I denne oppgaven så utforskes NAV-veiledernes ulike perspektiver på de unge, deres vansker, utviklingshemmingsdiagnosen og de unges muligheter på arbeidsmarkedet. Faglige utfordringer innebærer blant annet etiske dilemmaer og vanskelige valg i møtet mellom NAV-veileder og de unge. For eksempel kan det være krevende å vite hva som er mest rett av å la unge utviklingshemmede delta i en rekke ulike arbeidsrettede tiltak, kontra å støtte opp om en uføresøknad. Arbeidsrettede tiltak og arbeidsrettede ytelser *kan* i noen tilfeller føre til ordinært, lønnet arbeid for utviklingshemmede, men vil ofte også innebære en usikker økonomisk situasjon og opplevelser av manglende mestring. Å støtte opp om en søknad om uføretrygd vil kunne gi noen fordeler, blant annet en fast inntekt som kan gi mulighet for å skaffe bolig. Imidlertid er det gjerne et dilemma fordi uføretrygden innebærer en kjent slagside; innsatsen fra NAV vil som regel bli borte og dette kan også være en problemstilling som det legges vekt på (Proba, 2016). NAV-veilederen har også i mange tilfeller mange brukere å bistå og vil måtte gjøre prioriteringer av hvem som skal få hjelp, hva slags hjelp og hvor mye. Oppsummert kan det være mange ulike forhold som påvirker NAV-veilederens praksis. Praksisen kan være basert på vurderinger av hva som vil være det beste for brukeren som har lett psykisk utviklingshemming, men andre forhold kan også spille inn. Ressursknapphet når det gjelder tiltak og dermed prioriteringen av andre brukere, føringer fra ledelsen og egen arbeidssituasjon kan også spille inn.

Ulike fortolkninger og verdier som angår diagnoser, grupper og individer kan være en del av kulturen i organisasjonen NAV, det enkelte NAV-kontor eller avdeling, men kan også være mer subjektivt fundert. Siden det er en eller to informanter som har deltatt som informanter så er det deres subjektive opplevelser som blir undersøkt. I denne undersøkelsen spørres det om NAV-veilederes *forståelse* av diagnosen «lett psykisk utviklingshemming» og hvordan denne diagnosen kan være en faktor som har betydning for hvilken arbeidsrettet og økonomisk bistand en får i NAV. Hvorvidt personer får ulike diagnoser og hvordan disse diagnosene fortolkes kan være noe som setter rammer for bistanden. I denne oppgaven går jeg derfor også nærmere inn på hvordan NAV-veiledere forstår og bistår unge som får diagnosen lett psykisk utviklingshemming i voksen alder. Først og fremst er jeg interessert i situasjonen til brukere som får diagnosen som ung voksen, altså de som ikke er diagnostisert

før de er over 18 år. De erfaringene som jeg i hovedsak er interessert i er NAV-veiledernes erfaring med unge som er i alderen 18 år og oppover når de får diagnosen. Det fins også godt voksne som får diagnosen og disse sakene er kanskje spesielt tankevekkende. De som har erfaring med arbeid med unge som er noe over 20 år når de får diagnosen og som kanskje har hatt en del år i NAV-systemet bak seg er det jeg har sett for meg som den ideelle målgruppen for undersøkelsen. Grunnen til at denne gruppen er spesielt interessant er fordi det kan ha vært en forskjell på tilbud og målsettinger i NAV-systemet før og etter diagnosen. Hypotesen om at diagnosen i seg selv kan ha betydning for innsatsen fra NAV er noe jeg selv har undret meg over ut fra mine erfaringer som veileder i NAV. Jeg har ikke funnet noe som kan forstås som *svar* på denne hypotesen, som blant annet handler om hvorvidt NAV-veiledere legger hovedvekt på diagnose eller funksjonsnivå eller arbeidsevne og hvorvidt diagnosen kan påvirke bistanden en får for å komme i arbeid. Imidlertid virker det å være en generell oppfatning i forskning, faglitteratur og i organisasjoner som jobber for utviklingshemmedes kår at utviklingshemmede gjerne blir behandlet som en kategori og at de i stor grad møter barrierer for deltakelse på de fleste arenaer (Gustavsson & Nyberg, 2014). Det er også mye som tyder på at utviklingshemmede møter lave forventninger, og at de ofte opplever å få for lite oppfølging og stimulering med tanke på å realisere sine liv slik de ønsker (Ellingsen & Sandvin, 2014;). At diagnosen alene kan ha slike effekter er mer usikkert, men dette er en oppfatning som leder i Norsk forening for utviklingshemmede har gitt tydelig uttrykk for (Gitlesen, 2017).

1.1 Lett utviklingshemmede; en brukergruppe i NAV?

Temaet som handler om NAV-veileders arbeid med unge som har lett utviklingshemming har relevans i velferdspolitikken der det i stor grad uttrykkes at utviklingshemmedes muligheter for deltakelse er en viktig samfunnsoppgave og dermed også en viktig oppgave for velferdsstatens institusjoner og profesjoner (Rettighetsutvalget, 2016). Fokuset på utviklingshemmedes deltakelse i samfunnet gjelder også tilgangen til arbeid. Det vanlige er at utviklingshemmede ikke gjennomfører utdanning med fullstendige vitnemål og at de ikke kommer i lønnet arbeid (Frøyland et. al, 2014). Utviklingshemmede omfattes derfor av ulike økonomiske ordninger, aktiviseringstiltak og hjelpetiltak. Hvilke muligheter det er for å bistå med en innsats som fører til den arbeidsdeltakelsen utviklingshemmede ønsker er dermed et tema som i større grad bør være tema for forskning og fagutvikling. Det er en utbredt oppfatning at utviklingshemmede er en gruppe som ofte glemmes og diskrimineres, på tross

av mange gode politiske intensjoner (Tøssebro, 2014). Personer med utviklingshemming står i stor grad utenfor mange arenaer og de oppfattes også ofte som en gruppe som heller ikke roper høyt om egne behov. Dermed er de i en del tilfeller avhengig av at interessen og fokuset på deres uttrykte behov holdes oppe av de som er engasjert i deres sak. NAVs rammebetingelser og NAV-veileders praksis spiller en viktig rolle for hva en kan få til innen arbeidsdeltakelse for utviklingshemmede og temaet jeg skriver om har derfor hovedsakelig en forskningsmessig og faglig begrunnelse knyttet tett opp til praksisfeltet for yrkesutøvere i NAV.

NAV og andre hjelpeinstanser må kunne en del om hvilke utfordringer som er vanlige og hvordan en kan bistå på en måte som fører til noe positivt for personer i denne gruppen, som ofte betegnes som en sårbar eller marginalisert gruppe. I tillegg til de individuelle vanskene som er knyttet til å ha en utviklingshemming så er det også mye som tyder på at jobber i dagens arbeidsmarked innebærer store krav til kompetanse, fleksibilitet og sosiale evner og dette påvirker også i stor grad mulighetene for arbeidsdeltakelse. Samfunnsmessige forklaringer til manglende deltakelse i arbeid for utviklingshemmede har dermed også stor betydning. Når inngangen til arbeidsmarkedet er tøffere så medfører det ekstra utfordringer for de som har behov for tilrettelegging og ekstra støtte i en jobb. Det er en krevende oppgave for den utviklingshemmede, NAV og hjelpeapparat å få til arbeidsinkludering, når det er et gap mellom folks fungering og kravene som normalt stilles i arbeidsmarkedet. Det er imidlertid også suksesshistorier om at en har klart å komme til gode løsninger på ordinære arbeidsplasser, selv om de aller fleste i målgruppen som er i arbeid er å finne i VTA; varig tilrettelagt arbeid i attførings- eller vekstbedrifter (Reinertsen, 2012; Olsen, 2009).

Denne oppgaven er et bidrag i å synliggjøre noen problemstillinger som angår NAV-veilederes opplevelser av utfordringer i sitt arbeid med utviklingshemmede innenfor rammen av NAV-systemet. Å ta utgangspunkt i NAV-veilederes opplevelser innebærer en viktig vinkling fordi de kan ha viktige erfaringer å lære av, men også fordi de har mye av definisjonsmakten og påvirker handlingsrommet i disse sakene. Det som i NAV-veilederes øyne er mulig, vanlig, eller rutine vil belyse noe av rammene for tilbudet som gis til målgruppa. Jeg vil at oppgaven skal belyse dette viktige temaet og gjerne at den bidrar til refleksjon, nysgjerrighet og mer forskning; gjerne med utgangspunkt i opplevelsene til personer med lett psykisk utviklingshemming.

1.2 Problemstilling og forskningsspørsmål

Jeg har utarbeidet en problemstilling og 3 forskningsspørsmål for å avgrense temaet nærmere. Problemstillingen er følgende:

Hvilke utfordringer opplever veiledere i NAV i arbeidet med unge som får diagnosen lett psykisk utviklingshemming?

Denne problemstillingen innebærer fokus på utfordringer, og med det så sikter jeg til forhold ved jobben som kan innebære noe krevende, vanskelig eller ubehagelig. Det kan for eksempel være noe som er viktig, men vanskelig å få til, eller dilemmaer av etisk, juridisk eller av praktisk art. Jeg ser spesielt til utfordringer som handler om å jobbe med menneskelige, komplekse problemstillinger i et byråkratisk system. NAV-veileder har som nevnt både en hjelperrolle og en forvalterrolle og disse rollene kan komme i konflikt med hverandre. Denne konflikten er noe som ofte trekkes fram som en viktig utfordring i NAVs arbeid. Faglige utfordringer som har med den direkte kontakten med brukeren å gjøre for eksempel følelsesmessige og relasjonelle problemstillinger i møtet mellom NAV-veilederen og den unge er også noe som jeg mener er verdt å utforske.

Problemstillingen utdypes med 3 forskningsspørsmål:

Hvilke utfordringer opplever NAV-veiledere i arbeidet *før* de unge får diagnosen?

Med dette spørsmålet ønsker jeg å få tak i NAV-veiledernes erfaringer fra sin yrkespraksis. Hva sier veilederne om hvordan de tolker og håndterer disse unges situasjon før de unge får diagnosen «lett psykisk utviklingshemming»? Har fravær av diagnose betydning for hva slags tilbud de unge får når det gjelder arbeidsrettede tiltak og ytelser? Opplever NAV-veilederne noen dilemmaer i møte med unge som har kognitive funksjonsvansker, men ingen diagnose?

Hvilke utfordringer opplever NAV-veiledere i arbeidet *etter* at de unge får diagnosen?

Med dette forskningsspørsmålet så vil jeg undersøke om det er noen endringer i hvordan NAV-veilederne forstår og bistår de unge etter at de får en diagnose og om dette arbeidet innebærer noen vanskeligheter eller dilemmaer. Hva er forståelsen av diagnosen, og får denne forståelsen

betydning for vurderingen av økonomiske rettigheter og tildeling av tiltak? Hva forteller NAV-veilederne om de unge som får en uføretrygd og hva slags hjelp de får?

Hvordan opplever NAV-veilederne deres muligheter til å bistå unge med lett psykisk utviklingshemming ut i ulike former for arbeid?

Dette forskningsspørsmålet handler om hvordan NAV-veilederne opplever rammebetingelsene i jobben. Hva mener de påvirker deres muligheter til å bistå unge med lett psykisk utviklingshemming ut i jobb? Hvilke barrierer nevner de og hvilke muligheter snakker de om?

1.3 Avgrensning og begrepsbruk

Jeg velger i hovedsak å redegjøre kort for begreper etter hvert som de fremgår i teksten. Imidlertid utdyper jeg litt nærmere hva jeg mener med lett psykisk utviklingshemming og arbeid i dette avsnittet.

Med lett psykisk utviklingshemming så sikter jeg til den varianten av utviklingshemming som normalt innebærer en fungering som ikke er så langt fra det som anses som normalt. Begrepet psykisk utviklingshemming diskuteres stadig, blant annet har det vært et tema i NFU; Norsk forening for utviklingshemming. Der ønsker de seg bort fra begrepet «psykisk» utviklingshemming, fordi de mener det ikke har en psykisk komponent og dermed er et misvisende begrep. (Bachke, 2006). Dette er etter mitt skjønn et godt argument for å endre begrepet og diagnosenavnet, men enn så lenge er det begrepet «lett psykisk utviklingshemming» som er det offisielle i medisinsk terminologi i Norge (Ellingsen & Sandvin, 2014). For å få en viss språklig variasjon så bruker jeg begrepene lett psykisk utviklingshemming, utviklingshemming og utviklingshemmet om hverandre. Jeg forsøker også i stor grad å bruke begrep som «personer med utviklingshemming», for å skille mellom personen og diagnosen. Fordi jeg også har som målsetting å ha et enkelt språk gjennom oppgaven, så kommer jeg til å variere bruken av begrepene og legger det samme i dem. Jeg redegjør nærmere for begrepet ut fra en medisinsk forståelse i kapittel 3.

Den tradisjonelle måten å forstå arbeid på er å se til lønnsarbeidet (Wadel et. al, 2011). Dette er den formen for arbeid som i utgangspunktet pleier å regnes som det mest ønskelige, både for den enkelte og for samfunnet. Arbeid er imidlertid et begrep med mange betydninger og

innenfor temaet utviklingshemmede og arbeidsdeltakelse er det hensiktsmessig å se til et arbeidsbegrep som rommer mer enn ordinært lønnsarbeid. Grunnen til at et utvidet arbeidsbegrep er at å fokusere på lønnsarbeid blir en forståelse av arbeid som blir for snever, siden svært få personer med diagnosen utviklingshemming har ordinært arbeid med ordinære lønnsbetingelser (Olsen, 2009; Reinertsen, 2012). Arbeid som er subsidiert med lønnstilskudd, arbeid i varig tilrettelagte arbeidsplasser (VTA) eller varig tilrettelagt arbeid i ordinære bedrifter (VTA-O) og andre arbeidslignende tilbud bør dermed også sees som arbeid i denne sammenheng. Når det gjelder hva som legges i NAV-veilederes arbeid så kan det i utgangspunktet handle om mange ulike oppgaver, men jeg har hovedfokus på det arbeidet de gjør for å bistå unge ut i arbeid og å avklare eventuelle trykderettigheter.

Det er mye interessant som holdes utenfor oppgavens tema, selv om det kan virke relevant. Jeg har valgt å ikke problematisere hvorvidt arbeid er et gode, om lovverk og velferdsstat burde reformeres og så videre. Jeg velger å se skrive oppgaven med et pragmatisk og sosiologisk utgangspunkt som er naturlig for meg som sosialarbeider. Diskusjoner om intelligenstestingens relevans berøres i liten grad i denne oppgaven, selv om det er en interessant side av saken. Valg som er tatt på dette feltet har i noen grad med kompetanse å gjøre, fordi noen diskusjoner innen psykologi, spesialpedagogikk og nevropsykologi fordrer en kompetanse, for at det skal kunne anvendes.

1.4 Oppbygging av oppgaven:

Innledningsvis i **kapittel 1 og 2** så redegjør jeg for temaets aktualitet og tar da utgangspunkt i politikk og lovverk. Denne redegjørelsen vurderer jeg også som nødvendig for oppgaven som helhet, da politikk og lovverk utgjør viktige rammevilkår som en NAV-veileder jobber ut ifra. NAVs innsatsbehov, livsoppholdsytelser og ulike tiltak følger etter dette. Dette kan ses som kategoriseringsverktøy, og er dermed også relevant i diskusjonen av NAV-veilederen som bakkebyråkrat.

Fra kapittel 3 følger redegjørelse og diskusjoner om teoretiske perspektiver som oppgaven bygger på. Det redegjøres for sosialkonstruktivistiske teori, modeller for å forstå funksjonshemming samt bakkebyråkratperspektivet. **I kapittel 4** redegjøres det for relevant forskning om utviklingshemmede og utviklingshemmedes situasjon på arbeidsmarkedet. **Kapittel 5** er metodekapittelet som i stor grad består av refleksjoner knyttet til egen rolle samt metodiske utfordringer og kritikk i de kvalitative intervjuene og i analysen. I kapittel 6

presenteres forskningsintervjuene. Intervjuene presenteres uten kommentarer fra teori og forskning i denne framstillingen da dette følger av **kapittel 7** hvor forskningsintervjuene analyseres ut fra kategorier i den temasentrerte analysen. I kapittel 7 drøftes oppgaven.

2. Rammevilkår for NAV-veiledere

I dette kapitlet redegjør jeg for noen av de formelle rammevilkårene som NAV-veiledere arbeider under i møtet med unge med lett psykisk utviklingshemming. Med rammevilkår så mener jeg de ytre betingelsene som påvirker NAV-veiledernes beslutninger.

Rammebetingelser handler om velferdspolitikken, ideologiske føringer, økonomi, ledelse og bemanningsressurser, blant annet. Disse rammevilkårene er det viktig å ha kunnskap om med tanke på forståelsen av NAV-veilederen som bakkebyråkrat.

2.1 Politiske og ideologiske rammevilkår

Den ideologiske og politiske bakgrunnen for arbeid med inkludering av utviklingshemmede i arbeidslivet er en viktig del av NAV-veilederes rammebetingelser. Velferdspolitikken inneholder mange ideologiske føringer, men også lovverk og ordninger som NAV-veilederne skal forvalte.

Bakgrunnen for den politikken vi har i dag har røtter tilbake til 1960-tallet da det var en økende internasjonal kritikk av tilbudene og livskvaliteten til funksjonshemmede og utviklingshemmede (Ellingsen & Sandvin, 2014; Tøssebro, 2009). Når det gjelder norske forhold og psykisk utviklingshemmedes situasjon så kan dagens forhold i stor grad forklares ut fra ansvarsreformen også kalt HVPU-reformen, som ble innført på 1990-tallet. Denne reformen innebar at ansvaret for den offentlige omsorgen for psykisk utviklingshemmede ble overført til kommunen fra HVPU; Helsevern for psykisk utviklingshemmede som tidligere var et fylkeskommunalt ansvar. Formålet med reformen var at den enkelte med psykisk utviklingshemming skulle leve og bo mest mulig slik som andre mennesker og ikke med særegne boformer og arbeidslignende tilbud som var spesielt for dem som gruppe (Tøssebro, 2009). Da ansvarsreformen startet opp ble det i første omgang fokusert på normalisering av hjemmene til personer med utviklingshemming (Tøssebro, 2014). Denne normaliseringen innebar at boligene skulle være mer som andre vanlige hjem, altså var idealet at utviklingshemmede skulle få tilbud som var «normale» og vanlige for folk flest. Institusjoner for utviklingshemmede ble nedlagt og det ble bygd opp andre boliger; blant annet ulike bofelleskap. Satsingen på arbeid og aktivitet var noe som skulle «komme etter hvert», men

på dette feltet tyder forskningen på at det har stoppet opp og at det også går i feil retning, blant annet ved at utviklingshemmede ikke bare er i en marginal posisjon på det ordinære arbeidsmarkedet, men også på tilrettelagte arbeidsplasser (Reinertsen, 2012; Tøssebro, 2009; Rettighetsutvalget, 2016).

Politikk som springer ut av arbeidslinja er den andre viktige politiske og ideologiske føringen på området. Når det gjelder politiske dokumenter som sier noe om inkludering i arbeid for denne gruppen så kan Stortingsmelding nr 39; Attføringsmeldingen 1991-1992 nevnes som en førende stortingsmelding (Arbeids- og administrasjonsdepartementet, 1991). Visjonene herfra er i liten grad fulgt opp med praktiske tiltak og satsinger for utviklingshemmede (Rettighetsutvalget, 2016). Det er imidlertid et politisk ideologisk utgangspunkt som viser vei. Den enkeltes rett til tilpasset utdanning, arbeid og aktiviteter er blitt nedfelt i internasjonale forpliktelser som FN-konvensjonen og menneskerettighetskonvensjonen (Rettighetsutvalget, 2016). Disse er ratifisert i Norge; de er blitt en del av norsk lov. Med utgangspunkt i FN-konvensjonens rettigheter for personer med nedsatt funksjonsevne så kan spesielt artikkel 27 om arbeid og sysselsetting trekkes fram. Etter denne artikkelen har funksjonshemmede «rett til arbeid, forbud mot diskriminering, rett til hjelp til å finne, få og beholde arbeid. Videre skal arbeidslivet tilrettelegges for personer med nedsatt funksjonsevne» (gjengitt i Rettighetsutvalget, 2016 s. 16).

Rettigheter til tilpasning for funksjonshemmede er også integrert i nasjonalt lovverk som omhandler skole, fritid og hverdagsliv. Det skal legges til rette for at folk med ulike vansker og funksjonshemminger skal kunne fungere i vanlige tilbud, som alle andre.

Opplæringsloven gir blant annet en rett til tilpasset undervisning for de som trenger det. I praksis er det imidlertid mye bruk av segregerte løsninger, for eksempel spesialundervisning som foregår i grupper utenfor klassen eller hele klasser som er for barn med spesielle behov. (Wendelborg, C. et al., 2017). Slike ordninger tolkes gjerne som at det er en form for integrering snarere enn inkludering, som foregår (Gustavsson, 2014). Kritikken går på at man er på samme skole, eller samme sted, men man er ikke en aktiv deltaker i det vanlige tilbudet, så lenge det er laget et spesielt tilbud der. En del vil også mene at undervisning utenfor klassen ikke bare innebærer fravær av inkludering, men at det er en direkte ekskluderende (Wendelborg, C. et al., 2017).

Utviklingshemmede som er i arbeid er i hovedsak i varig tilrettelagte arbeidsplasser som er

arbeidsplasser utenfor det ordinære arbeidsmarkedet (Reinertsen, 2012). Skole og arbeidsliv viser dermed at politikk og lovverk som skal bidra til inkludering og deltakelse ikke har gitt de praktiske virkningene som blant annet interesseorganisasjoner for utviklingshemmede og profesjonene hadde forhåpninger om (Tøssebro, 2014).

Det er den en rekke offentlige dokumenter som tar for seg utviklingshemmede som gruppe og som ser nærmere på viktige temaer. Av den senere tids politiske dokumenter som tar for seg situasjonen til utviklingshemmede spesielt, så kan Stortingsmelding nr. 45 «Frihet og likeverd» (2012-2013) nevnes. (Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet, 2013). Denne stortingsmeldingen tar for seg hvordan den norske politikken slår ut for utviklingshemmede i Norge. Det ble konkludert med at mange politiske mål ikke ble oppnådd og at det i en del tilfeller er tilbakeskritt i utviklingen. Med andre ord er man i en situasjon der rammene i form av lovverk og ordninger i stor grad virker å være på plass, mens det skorter på den praktiske gjennomføringen. Etter Stortingsmelding nr. 45 ble det besluttet å utrede situasjonen nærmere. (Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet, 2013). Den offentlige utredningen 2016:17 «På lik linje» var etterfølgeren av Stortingsmelding nr. 45 (Rettighetsutvalget, 2016; Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet, 2013). Denne offentlige utredningen skulle belyse situasjonen nærmere og foreslå tiltak som skal forbedre situasjonen. I utredningen tas det utgangspunkt i grunnleggende rettigheter og menneskerettigheter samt politiske målsettinger. Verdiene som generelt trekkes fram som generelle målsettinger for politikken for utviklingshemmede er likestilling, likeverd, selvbestemmelse, deltakelse og inkludering. Alle disse områdene er også viktige normer innenfor temaet arbeidsinkludering og det legges vekt på at utviklingshemmede er personer som må anerkjennes som alle andre og at deres rettigheter skal ivaretas.

I tillegg til at NAV skal bidra til at flere beholder arbeid og kommer i arbeid, så er det også blant NAVs oppgaver å bidra til at den enkelte som ikke har arbeid har en inntekt og mulighet til å bo og leve under normalt gode forhold. Disse føringene er tydelige i formålsparagrafene til Lov om folketrygd og Lov om sosiale tjenester i NAV som er av de viktigste lovverkene som en NAV-veileder forholder seg til. (Folketrygdloven, 1997 § 1-1; Sosialtjenesteloven § 1-1).

«Folketrygdens formål er å gi økonomisk trygghet ..., bidra til utjevning av inntekt

og levekår ..., bidra til hjelp til selvhjelp med sikte på at den enkelte skal kunne forsørge seg selv og klare seg selv best mulig til daglig.» (Folketrygdloven, 1997 § 1-1).

Sosialtjenesten har det samme fokuset på økonomisk trygghet, men her går de humanistiske ambisjonene enda lengre:

«Formålet med loven er å bedre levekårene for vanskeligstilte, bidra til sosial og økonomisk trygghet, herunder at den enkelte får mulighet til å leve og bo selvstendig, og fremme overgang til arbeid, sosial inkludering og aktiv deltakelse i samfunnet. Loven skal bidra til at utsatte barn og unge og deres familier får et helhetlig og samordnet tjenestetilbud. Loven skal bidra til likeverd og likestilling og forebygge sosiale problemer.» (Sosialtjenesteloven, 2017 § 1-1).

I offentlige dokumenter som stortingsmeldinger og utredninger så framstår det som at det er stor politisk vilje til å få til gode løsninger for utviklingshemmedes arbeidsinkludering. I praksis er det imidlertid mange forskere som fokuserer på at utviklingshemmede som gruppe ikke prioriteres og at de også diskrimineres. (Olsen, 2009; Proba, 2016; Reinertsen, 2015). NOU 2016:17 og Stortingsmelding 45 er helt på linje i sine konklusjoner om at målsettingene i lovverket ikke er nådd (Rettighetsutvalget, 2016). I NOU 2016:17 ble det lagt fram fire forslag til tiltak for at flere utviklingshemmede skal komme i jobb. Disse går ut på grundige arbeidsevnevurderinger for alle utviklingshemmede, å gi kommunen ansvar for tilrettelagt arbeid til unge uføre med behov for tjenester fra kommunen, varig oppfølging og individuell støtte i ordinært arbeid samt å øke antall tiltaksplasser i VTA for denne gruppen (Rettighetsutvalget, 2016).

Konklusjonen er at i hovedsak er utviklingshemmede ikke i arbeid og de tilbudene som fins dekker ikke det varierte behovet til gruppa, verken når det gjelder kvantitet eller kvalitet. Jeg redegjør nærmere for forskningen på dette området under litteraturgjennomgangen. Samlet sett tyder gjennomgangen av politiske dokumenter og utredninger på området at dette er et felt der det er mange gode idealer, men at en ikke har lyktes helt i praksis.

2.2 Innsatsbehov – NAV-veilederens kategorisering av brukernes behov

Jeg redegjør for NAVs vurderinger av folk sine behov da det har betydning for innsatsen som den enkelte bruker i NAV mottar. Lovverket og praksisen som har med behovsvurderinger å gjøre er en vesentlig rammebetingelse for hva slags hjelp en får for å komme i arbeid. NAV-lovens § 14 a gir den enkelte rett til å få vurdert sitt behov for hjelp til å komme i arbeid og å få bistand ut fra dette behovet (NAV-loven, 2006). NAV skal med hjemmel i denne paragrafen praktisere en jevnlig vurdering og kategoriserer folks bistandsbehov i fire kategorier, også kalt innsatsbehov (Arbeids- og velferdsdirektoratet, 2010). Hvilken kategori man til enhver tid tilhører får betydning for hvilke tiltak man kan få. Videre har også denne kategoriseringen innvirkning på økonomiske rettigheter.

En forståelse av hvorfor disse innsatsbehovene er opprettet er at det er en måte for myndighetene å kontrollere at NAV yter bistand til de som det er politisk bestemt at det skal ytes hjelp til. For eksempel er det et politisk mål at grupper som har fått definert at de har et «spesielt tilpasset innsatsbehov» skal prioriteres for tiltak. (Arbeids- og tjenestedirektør, 2018). Innsatsbehovene har dermed ikke bare en funksjon ovenfor den enkelte bruker, men det blir også en måte å styre økonomien og praksisen i NAV-kontorene på.

De fire innsatsnivåene som vurderes med hjemmel i NAV-lovens § 14 A kalles: ordinær innsats, situasjonsbestemt innsats, spesielt tilpasset innsats og varig tilpasset innsats.

a) Ved ordinært innsatsbehov anses man som en selvhjulpen arbeidssøker og man har ikke rett til tiltak fra NAV utover råd og veiledning og eventuelt jobbsøkerkurs, også kalt jobbklubb. Lokale, kommunale tilbud kan man også få, men dette er ikke å anse som tiltak slik som man forstår det i Lov om arbeidsmarkedstiltak.

b) Når NAV vurderer at man har noe mer behov for bistand enn det ordinære så kan dette være det som kalles *situasjonsbestemt innsatsbehov*. I denne kategorien er det en god del virkemidler, også kalt tiltak, som kan brukes for å bistå folk ut i arbeid. Det er tiltak der en kan finne mer ut av arbeidsevnen og mulighetene på arbeidsmarkedet, for eksempel tiltaket «Avklaring» som i stor grad kjøpes av private aktører. Dette tilbudet innebærer ofte veiledning, kartlegging og arbeidsutprøving i ordinære bedrifter. Videre har man et mer langvarig tilbud av lignende karakter som heter «Oppfølging». NAV har også tilbud som de drifter selv på ordinære arbeidsplasser for denne gruppen, for eksempel arbeidstrening og

midlertidig lønnstilskudd. Førstnevnte innebærer at man er utplassert på en vanlig arbeidsplass og mottar en stønad fra NAV. Sistnevnte innebærer at man er ansatt og får lønn, men at arbeidsgiver får en prosentvis økonomisk kompensasjon fra NAV.

Vurderingen av om den unge skal ha ordinær eller situasjonsbestemt innsats er noe som ikke krever omfattende kartlegging og vurdering.

c) Derimot er det neste innsatsbehovet *spesielt tilpasset innsats* og dette er mer tidkrevende for NAV å vurdere da det må skrives en arbeidsevnevurdering. En arbeidsevnevurdering er en omfattende skriftlig vurdering som foretas av NAV-veileder på et lokalkontor. Mange sider ved en persons fungering og livssituasjon og vurderinger av hvordan dette påvirker mulighetene til å komme i arbeid eller få og beholde et arbeid hører med i vurderingen. Forhold ved arbeidsmarkedet skal også med i vurderingen. At forhold ved arbeidsmarkedet er med i vurderingen tilsier at det skal være en relasjonell forståelse av arbeidsevne. Fokuset er på individets forutsetninger sett opp mot krav og muligheter i arbeidsmarkedet.

Det er vanlig at det innhentes opplysninger og egenvurdering fra den det gjelder, dokumentasjon fra helsevesenet og i en del tilfeller kan det innhentes opplysninger fra andre instanser slik som barne- og ungdomspsykiatrien, pedagogisk- psykologisk tjeneste eller skolen. Innsatsbehovet *spesielt tilpasset innsats* innebærer en vurdering av at en person har «nedsatt arbeidsevne» - som igjen betyr at det er vurdert at personen har relativt store vansker med å arbeide, skaffe arbeid eller beholde arbeid. Mange langtidsledige som har kjente, dokumenterte vansker vil havne i den grupperingen.

Når en person søker om kvalifiseringsprogram eller arbeidsavklaringspenger så skal det alltid gjøres en arbeidsevnevurdering (Arbeids- og velferdsdirektoratet, 2010). For å få innvilget disse ytelsene så må man i tillegg til andre vilkår vurderes å ha behov for spesielt tilpasset innsats.

Den målgruppen jeg er interessert i, unge psykisk utviklingshemmede uten diagnose, vil etter en kort tid ofte settes i kategorien situasjonsbestemt innsats eller spesielt tilpasset innsats, altså de grupperingene som kan ha rett til tiltak fra NAV. Grunnen til det er at de ofte vil ha en del utfordringer som gjør at de tilbudene som er for ordinære arbeidssøkere ikke fører frem til noe endring i situasjonen for den enkelte. Det kan være at de har kjente lærevansker, utdanningen er som oftest ikke gjennomført og de kan ha lite arbeidserfaring. Videre vil det

ofte være sosiale problemer som vansker med bosituasjon, vansker med å håndtere økonomien og vanlige krav og forpliktelser. Psykiske helseplager vil også ofte følge med.

d) Innsatsbehovet «varig tilpasset innsats» er sjelden aktuelt å vurdere før det er prøvd arbeidsrettede tiltak som en ikke har lyktes med og at NAV-veileder og eventuelt andre som veilederen rådfører seg med i NAV har forståelsen av at ytterligere forsøk ikke er hensiktsmessig. Hvis man i den situasjonen har dokumentasjon fra helsevesenet som tilsier at helse eller evner er mye av årsaken til at en ikke lykkes, så vil det ofte konkluderes med at personen skal vurderes for *varig tilpasset innsats*, som praktisk sett innebærer at personen vurderes som arbeidsufør. Situasjonen for de fleste med det innsatsbehovet vil være at de etter hvert mottar uføretrygd og dersom de skal ha arbeidsrettede tilbud fra NAV så handler det som hovedregel om varig tilrettelagt arbeid i ulike former. Dersom NAV konkluderer med «varig tilpasset innsats» uten at dette får noen medisinsk forklaring, så vil det i de fleste tilfeller føre til at man mottar sosialhjelp over mange år.

2.2.1 NAVs livsoppholdsytelser

Jeg redegjør kort for noen ytelser som kan være relevante for personer med lett utviklingshemming. Hvilken ytelse man mottar kan ha betydning for mulighetene til å få ulike tiltak fra NAV, for eksempel kan det ha betydning for muligheten til å ta utdanning.

Arbeidsavklaringspenger, også kalt AAP er en midlertidig trygdeytelse som kan være aktuell for personer i yrkesaktiv alder som har sykdom, skade eller lyte som vesentlig årsak til nedsatt arbeidsevne (Folketrygdloven, 1997 § 11-5). AAP er en økonomisk ordning som kan være aktuell for unge med lett psykisk utviklingshemming fordi utviklingshemming defineres som sykdom, skade eller lyte som ofte vil medføre funksjonsvansker som fører til at arbeidsevnen vurderes som nedsatt med minst 50 %. Det er også et aktivitetskrav når man mottar arbeidsavklaringspenger og dette innebærer at en samarbeider om en plan og at en deltar i arbeidsrettede aktiviteter og/eller behandlingsaktiviteter som kan bidra til at en kommer i jobb eller får avklart arbeidsevnen (Folketrygdloven, 1997 §11-6). AAP er i utgangspunktet ikke en ordning som kan benyttes for unge som er under ordinær utdanning, for eksempel i videregående skole. Imidlertid kan utdanning i visse tilfeller gis som et tiltak for personer som er over 22 år (Tiltaksforskriften, 2015 § 7-3).

Uføretrygd er den vanligste NAV-ytelsen å motta for personer med lett utviklingshemming. For å ha rett til uføretrygd må det i likhet med reglene for arbeidsavklaringspenger foreligge vesentlig nedsatt arbeidsevne, men denne må i tillegg vurderes som *varig nedsatt*. Sykdom, skade eller lyte må også være vesentlig årsak. Videre er det et atføringskrav; man må som hovedregel ha forsøkt å komme i arbeid. Personer som mottar uføretrygd har mulighet til å jobbe og tjene penger og de kan også ta utdanning.

Tiltakspenger er en økonomisk ordning for de som deltar i arbeidsrettede tiltak og som ikke har andre økonomiske rettigheter (Tiltakspengeforskriften, 2013). Stønadene vil som hovedregel ikke være tilstrekkelig til å dekke bokostnader, da den høyeste satsen er på 3750 kr pr 14. dag, uten barnetillegg. Imidlertid vil de som har boutgifter ofte ha rett til bostøtte fra Husbanken og noe sosialhjelp i tillegg. (Sosialtjenesteloven, 2009; Husbanken, 2018).

Sosialhjelp omtales ofte som det siste sikkerhetsnettet og det er fordi det er en ytelse man kan ha rett til når man ikke har andre muligheter til å forsørge seg, eller at man ikke har tilstrekkelig å leve av. (Sosialtjenesteloven, 2009 § 18). I utgangspunktet kan man motta de fleste tiltak dersom en mottar sosialhjelp, imidlertid er det som hovedregel ikke anledning til å ta utdanning. Lov om sosiale tjenester i NAV er et lovverk der det skal foretas skjønnsmessige individuelle, konkrete vurderinger, så det kan gjøres noen unntak, for eksempel i korte perioder. (Sosialtjenesteloven, 2009; Arbeids- og velferdsdirektoratet, 2012 pkt 4.18.2.10)

2.3 Bistand fra NAV til å komme i arbeid – «verktøykassa» til NAV-veilederen

Den tradisjonelle måten for NAV å bistå folk som har større behov enn ordinære arbeidssøkere er gjennom å tilby arbeidsmarkedstiltak som skal bidra til at den enkelte arbeidssøker blir mer attraktiv på arbeidsmarkedet. Tiltak som skal øke arbeidssøkerens muligheter kan være kompetansehevende tiltak som kursing, utdanning, arbeidstrening, avklarings- og oppfølgingstiltak eller andre tiltak som skal gjøre den enkelte mer interessant

som arbeidstager. Denne tilnærmingen med kvalifisering av den arbeidsledige praktiseres i stor grad den dag i dag (Spjelkavik, 2014).

Det fins også andre tilnærminger som retter seg mer mot relasjonen mellom arbeidsgiver og arbeidssøker. Økonomiske virkemidler som skal stimulere arbeidsgivere til å ansette folk med funksjonsvansker er en del av dette. Det kan være varige eller midlertidige økonomiske tilskudd, i ulike beløp og med ulike formål som gis til arbeidsgiver mot at det legges ekstra til rette for personer med behov for tilrettelegging ut over det vanlige. For å bistå en utviklingshemmet ut i arbeid så kan det i en del tilfeller være aktuelt med tiltak som innebærer økonomiske overføringer til arbeidsplassen. Et slikt tiltak kan for eksempel være at NAV betaler arbeidsgiver for en mentor eller funksjonsassistent. Dette innebærer at en som allerede jobber på arbeidsplassen stiller opp en del ekstra som veileder og tilrettelegger slik at personen med utviklingshemming kan klare å fungere i jobben på tross av kognitive vansker eller psykiske problemer, for eksempel. Det kan også kompenseres økonomisk for lønnskostnader gjennom ordningene midlertidig eller varig lønnstilskudd. Disse ordningene kan for eksempel brukes ved behov for lengre opplæring enn vanlig, lav produktivitet eller andre store tilretteleggingsbehov. Slike tiltak reguleres av arbeidsmarkedsloven og formålet er at flere skal komme i arbeid, også de med funksjonsvansker (Spjelkavik, 2014).

Det som mange forskningsmiljøer i vestlige land og i Norge mener det bør satses mer på er arbeidsinkluderende tilnærminger der folk ikke trenes opp på arbeidsmarkedsbedrifter eller kurs før de går ut i arbeidslivet, men at de heller skal på vanlige arbeidsplasser der de får møte ordinære jobbutfordringer (Spjelkavik, 2014). Dette er altså en tilnærming som står i en viss kontrast til de tradisjonelle metodene til NAV. I denne metodikken som blant annet kalles «supported employment» så er fokuset på at arbeidsgiver får støtte og veiledning til å inkludere praktikanter eller ansatte og at det skal gjøres en bra spleising mellom arbeidstager og arbeidsplass (Spjelkavik, 2014). Dette er metoder som i stadig større grad er å finne på NAV-kontorene. I utgangspunktet har utviklingshemmede og personer med alvorlig psykiatriske diagnoser som schizofreni vært målgruppen for tiltak etter metoder fra Supported Employment. På 1980-tallet utgjorde utviklingshemmede den største målgruppen i tiltaket «Arbeid med bistand» som var et tiltak etter Supported Employment-metodikk. Imidlertid har utviklingen gått i den retningen at de nå i svært liten grad får slike tilbud (Proba, 2016; Spjelkavik, 2014).

2.3.1 Varig tilrettelagt arbeid

I tillegg til rettigheter til ulik bistand til å komme i ordinært arbeid, så har NAV også ordninger som er for folk som har fått uføretrygd og som har behov for tilrettelagt arbeid. Det er tiltakene som i dag kalles VTA; Varig tilrettelagt arbeid, varig lønnstilskudd og VTA-O: Varig tilrettelagt arbeid i ordinær bedrift.

VTA er egne arbeidsplasser der det ofte gjøres enkelt produksjonsarbeid som er satt bort fra lokal industri, for eksempel kan oppgavene være å koble sammen enkle komponenter eller å pakke deler. Det kan også være annen industriproduksjon som er tilrettelagt til å fungere for den enkelte. VTA kan også samarbeide noe med ordinært arbeidsliv for å finne løsninger for tilrettelagt arbeidsdeltakelse. Det ytes ikke vanlig lønn, men en liten kompensasjon i tillegg til uføretrygden er vanlig. Dette omtales flere steder som «bonuslønn» (Olsen, 2009).

VTA-O er varig tilrettelagt arbeid i ordinær bedrift, som er en ordning som i liten grad brukes. En problemstilling som nevnes i flere forskningsrapporter er at budsjettene til NAV styrer hvor mange som kan få tilbud om VTA-O. Dermed kan det finnes muligheter i arbeidsmarkedet for den enkelte, men politiske prioriteringer og prioriteringer i NAV kan være et hinder for å finne løsninger. Det beskrives at det er stor etterspørsel etter tiltaket, men at det er lite forutsigbarhet rundt det økonomiske og ulik håndtering av dette fra kontor til kontor (Proba, 2016).

Varig lønnstilskudd, het tidligere TULT eller tidsubestemt lønnstilskudd. Dette er et annet tiltak som også er på en vanlig arbeidsplass. Varig lønnstilskudd innebærer at en ordinær arbeidsgiver mottar varig økonomisk støtte fra NAV for å ha en person ansatt. Personen får lønn på vanlig måte. Støtten er en avtalt prosentandel av lønnskostnadene som skal evalueres jevnlig. Det er også knapphet på dette tiltaket (Proba, 2016).

2.3.2 Prosjekter for arbeidsinkludering

I tillegg til de vanlige NAV-tiltakene som er nevnt er det også en del prosjekter hvor det jobbes med arbeidsinkludering. Det kan være både i NAV sin regi, gjennom tiltaksarrangører, kommuner og bedrifter og organisasjoner eller samarbeid mellom ulike instanser. Jeg nevner noen her for å vise litt av mulighetsrommet.

I attføringsbedriften PRIMA AS i Trondheim ble det startet et prosjekt for å bistå personer med blant annet utviklingshemming i å få jobb i det ordinære arbeidsmarkedet. Jobbene er ikke lønnet på ordinær måte siden det brukes NAV-tiltak. Prosjektet heter «Ny jobb!» og over 50 personer er kommet ut i ordinært arbeidsliv gjennom ordningen VTA-O. En del har kommet tilbake til attføringsbedriften, men ca. 35 har blitt værende i arbeid på ordinære arbeidsplasser (Nasjonalt kompetansemiljø om utviklingshemming, 2012)

Samordningsrådet; SOR, er en stiftelse som har satt i gang et arbeid for at flere utviklingshemmede skal få et virke på ordinære arbeidsplasser. Denne stiftelsen jobber generelt for utviklingshemmedes rettigheter og for at de skal kunne ha et aktivt liv. Samordningsrådet driver blant annet et prosjekt i samarbeid med NAV Hordaland som de kaller «Helt med». Prosjektet innebærer at utviklingshemmede får tilbud om jobber på vanlige arbeidsplasser. De beholder sin uføretrygd, men får i tillegg en lønn på i overkant av 30 kroner timen. Arbeidsgiverne får oppfølging fra vekstbedriften Nordnes verksteder i samarbeid med medarbeidere fra stiftelsen. Oppfølgingen fra vekstbedriften finansieres gjennom NAV. ()

2.4 Oppsummering

De politiske føringene og de arbeidsrettede ordningene som er redegjort for er en del av rammebetingelsene som NAV-veiledere forholder seg til i sitt arbeid som bakkebyråkrater. NAV-veilederens mestringsstrategier i et arbeid der forholdet mellom idealer og realiteter er så motsetningsfylt, er noe som jeg kommer nærmere inn på videre i oppgaven.

Redegjørelsen for innsatsbehov og ytelser er relevant da det er kategoriseringer som har betydning for den arbeidsrettede hjelpen som NAV-veiledere yter ovenfor personer som får diagnosen lett psykisk utviklingshemming. Med andre ord er innsatsbehovene og ytelsene også viktige rammebetingelser. I det neste kapitlet redegjør jeg nærmere for det teoretiske grunnlaget for oppgaven som baserer seg på et sosialkonstruktivistisk perspektiv, ulike forståelser av utviklingshemming samt bakkebyråkratperspektivet.

3. Teoretiske perspektiver og begreper

I dette kapitlet redegjør jeg først for et overordnet vitenskapsteoretisk perspektiv: det sosialkonstruktivistiske. Dette perspektivet kan sees som en ramme for å forstå diagnoser og velferds kategorisering. Videre er det sosialkonstruktivistiske perspektivet også et teoretisk utgangspunkt som favner de teoriene jeg skal bruke. Teoriene som jeg vil redegjøre nærmere for er de ulike perspektivene på funksjonshemming: den medisinske, den sosiale og den relasjonelle modellen samt bakkebyråkratperspektivet.

3.1 Sosialkonstruktivistisk perspektiv på NAV-kategorier og diagnoser

Jeg har tidligere redegjort noe for diagnosen lett psykisk utviklingshemming samt NAVs innsatsbehov. Disse kategoriseringene blir ofte tatt for gitt, men de kan også forstås ut fra ulike filosofiske og erkjennelsesteoretiske perspektiver. Ontologi og epistemologi handler enkelt sagt om og hva som er virkelig og sant og hvordan en kan forstå fenomener (Thomassen, 2006). Dette er store vitenskapsfilosofiske temaer, så jeg redegjør bare kort for to hovedperspektiver som har relevans for oppgaven videre.

I samfunnsvitenskapen så kan en si at en har to standpunkt som er ytterpunkter; det positivistiske og det sosialkonstruktivistiske. Innen en positivistisk forståelse så vil en i stor grad ta kategorisering av mennesker og menneskers behov for gitt, eller som rene fakta. (Thomassen, 2006). En naturvitenskapelig eller medisinsk forståelse kan en vanligvis sortere under denne kategorien og i forståelsen av fenomener så vil en ta utgangspunkt i kriteriene i diagnosesystemet og ikke problematisere disse rammene i særlig grad.

En motsetning til det positivistiske perspektivet kan være at en stiller seg kritisk til denne kategoriseringen, og ser den som bare en av mange mulige måter å se folk sine behov på. I et av de postmoderne perspektivene; sosialkonstruktivismen så ser man på diagnoser som konstruksjoner og dermed noe som det fins ulike oppfatninger om. I dette perspektivet tenker man at det er ikke *en* rett måte å forstå fenomene som sykdom, helse og funksjon på. Innen samfunnsvitenskapen har en forsket på diagnoser og dens virkninger siden 60-tallet (Mik-Meyer & Johansen, 2009). Diagnosens påvirkning på selvoppfattelse og diagnosens makt har vært viktige temaer. Hvordan diagnoser endrer seg over tid og hvordan de påvirker selvoppfattelse og hvordan andre skal oppfatte en er noe som blant annet Michel Foucault,

Erving Goffman og Howard Becker har vært opptatt av. Disse har vært viktige bidragsytere i sosiologiske teorier om temaet. (Mik-Meyer & Johansen, 2009). Mik-Meyer og Johansen er inspirert av disse sosiologene og mener at diagnoser ikke er nøytrale redskaper for hvordan en kan kategorisere folks problemer, men de må forstås i relasjon til dominerende samfunnsnormer og maktforhold. De beskriver også at diagnosen i seg selv har makt både når det gjelder selvoppfatning og hvordan nære personer og samfunnet skal oppfatte og behandle vedkommende. Diagnosen kan for eksempel på individnivå forklare og rettferdiggjøre at en person ikke arbeider og forsørger seg selv. Videre kan diagnosen hjelpe folk å få forståelse hos de nærmeste (Mik-Meyer & Johansen, 2009).

Diagnosen lett psykisk utviklingshemming har over tid vært i endring. Det har blant annet variert gjennom tidene hvor lavt score man må ha på de nevropsykologiske testene for å fylle diagnosekriteriene. I Norge har det vært mulig å få diagnose som utviklingshemmet innenfor IQ-score på 50, 55, 70 og 75 (Kittelsaa, 2011). I dag er IQ-score på under 70 sammenholdt med en lav fungering det som skal til for å få diagnosen og 20 IQ-poeng fra eller til, vil i mange tilfeller innebære en stor forskjell med tanke på kognitiv fungering. Det er derfor ikke uten betydning hvor en setter grensen. Både en for lav og en for høy grense vil kunne være problematisk både for den enkelte og for samfunnet.

Konstruksjonen «lett psykisk utviklingshemming» innebærer en forståelse av at en person har funksjonsvansker på grunn av nedsatte kognitive evner. Dette fenomenet er noe som i de fleste tider og sammenhenger har blitt anerkjent som et problem, både for den enkelte, for familien og for samfunnet. Det som imidlertid har variert og som varierer er hva en har kalt dette «problemet», hva en mener det skyldes, på hvilken måte det er problematisk, i hvilke sammenhenger det er problematisk, hvor problematisk en syns det er og hva en gjør med det eller hva konsekvensene er. Videre har utviklingshemming også blitt ansett som et belastende og skamfullt kjennetegn ved individet og Goffmans teori om stigma har derfor ofte vært trekt fram i forståelsen av utviklingshemming. (Goffman, 1963; Kittelsaa, 2011).

Lett psykisk utviklingshemmede har tidligere hatt andre betegnelser, men felles for alle disse betegnelse er at de har over tid blitt oppfattet som negative og innebærer en nedvurdering av utviklingshemmedes rolle i samfunnet. Dette er trolig en av årsakene til at det med tiden blir brukt nye betegnelser. En vil bort fra slitte, nedlatende og negativt ladede uttrykk (Kittelsaa, 2011). Endringer av begreper har en humanistisk ideologisk dimensjon, hvor en ser for seg at endringer i begreper vil påvirke holdninger som igjen vil påvirke handling og

politikk.

Diagnoser fra helsevesenet, også diagnosen «lett psykisk utviklingshemming» er noe man må forholde seg til og som uansett perspektiv gir reelle følger for den det gjelder. Innen et sosialkonstruktivistisk perspektiv så kan Thomas-teoremet trekkes fram: «Når noe defineres som virkelig, så blir det virkelig i sine konsekvenser» (Solheim & Øvreid, 2002b). Og diagnosen «lett psykisk utviklingshemming» innebærer mange konsekvenser, på godt og vondt. Hvorvidt det er diagnosen eller fungeringen som er det mest vesentlige for rettigheter, muligheter og begrensninger som utviklingshemmede møter kan diskuteres. Det kan være i ulik grad på ulike områder og i ulike situasjoner at en opplever at diagnosen eller de faktiske kognitive vanskene har betydning. For eksempel er det forskning som tyder på at arbeidsgiveres erfaringer og holdninger tilsier at de i mange tilfeller ikke er opptatt av diagnoser, men at det er opptatt av hvordan folk faktisk fungerer. (Schafft & Spjelkavik, 2014; Olsen, 2009). Når det gjelder NAV-ytelser så er det imidlertid viktig for de fleste økonomiske rettigheter at det ikke bare er en dokumentert nedsatt funksjon, men også en anerkjent medisinsk diagnose som kan forklare fungeringen. (Hedlund, 2009). Så diagnosens kraft kan både være helt fraværende, den kan være positiv eller den kan være negativ for den enkelte.

3.1.1 Diagnostisering – ulike syn

Det er en del politiske og faglige føringer som går i retning av at tidlig diagnostisering ofte er å anbefale. Innen helsevesenet og det spesialpedagogiske fagfeltet snakker man da blant annet om «tidlig innsats» og tankegangen er at om man tidlig vet hva slags behov folk har så kan de få rett hjelp med en gang, i stedet for at det brukes dyrebar tid på prøving og feiling og at den enkelte må slite med å ikke mestre fordi en har feil forventninger rettet mot seg. (Nordahl & Hausstätter, 2009). Selv om tidlig innsats er noe som i stor grad ses som et gode innen pedagogikken, så redegjør Nordahl og Hausstätter også for at det i praksis er en utbredt «vente- og se-holdning» som blant annet baserer seg på en forståelse av at eleven kan være umoden og vil vokse av seg vanskene. De antar at forestillinger om stigmatiserende virkninger av spesialpedagogiske tiltak kan være en viktig årsak til at fagfolk velger å ha en avvente holdning til utredning (Nordahl & Hausstätter, 2009).

Medikaliseringsdebatten er en debatt hvor en blant annet stiller spørsmål ved om

normalitetsbegrepet har blitt for snevert og hva slags betydning dette får for samfunn og individ. En helsesosiolog som har deltatt mye i media med et konstruktivistisk perspektiv på diagnoser er Aksel Tjora. Han problematiserer diagnosen ADHD og dens konsekvenser gjennom å forklare den som en konstruksjon i tillegg til at han stiller spørsmål ved om det er rimelig at så mange unge diagnostiseres og behandles med medisiner (Næss & Tjora, 2012). I dette perspektivet så ser en med et kritisk blikk på de systemene som er rundt folk og i hvilken grad diagnostisering blir en måte å individualisere samfunnsproblemer på. Han stiller blant annet spørsmål om forhold i skolesystemet påvirker at barn og unge får diagnoser og medisiner. Medikaliseringskritikken handler også om at det virker å være for lite aksept for at barn og unge utvikler seg i ulikt tempo og fungerer og tilpasser seg ulikt. (Næss & Tjora, 2012).

Et viktig argument som tilsier at diagnostisering av kognitive vansker kan være krevende er at slike problemstillinger kan ha mange forklaringer, blant annet har det i en del tilfeller vist seg at symptomene som har blitt tolket som svake kognitive evner eller atferdsproblemer kan forklares med omsorgssvikt eller traumer (Idås & Våpenstad, 2009). Det er ikke likegyldig hvordan en forstår problematikken, fordi forståelsen vil i stor grad ha betydning for om en vil få behandling, hva slags behandling og i hvilken grad en vil ha håp om bedring.

3.1.2 Diagnosens virkninger

Beskrivelsen av at en person har en lett psykisk utviklingshemning kan ha mange konsekvenser av både positive og negative karakter. En viktig konsekvens ved en slik diagnose er at en selv og omgivelsene stiller spørsmål ved evnen til å gjøre ulike ting i livet. Kanskje betyr det at man får ekstra hjelp til å klare det man vil eller det man må? Det kan også bety at en blir frarådet å prøve å nå vanlige mål.

Kan denne personen ta førerkort? Håndtere egne penger? Bo alene uten å få hjelp fra kommunen? Beholde ansvaret for sine barn? Er det grunn til å tro at denne personen kan få en vanlig jobb? Disse spørsmålene vil gjerne være vanlige spørsmål som stilles når en person får diagnosen lett psykisk utviklingshemning. Disse spørsmålene tilsier at konsekvensene ved å få diagnosen kan være store, spesielt når fortolkningen av diagnosen er at man vil kunne ha vansker på mange felt i livet. Denne fortolkningen er heller ikke så urimelig, siden diagnosen har en viktig forutsetning om betydelige funksjonsvansker.

Vurderinger om at man er funksjonshemmet av sin diagnose tilsier at en kan ha rett til og mulighet til å få en del hjelp, både økonomisk og praktisk. Men det kan også tilsi at man opplever at omgivelsene ikke har tro på at man har kompetanse til å gjøre alminnelige ting og kanskje blir man hindret i å leve på en vanlig måte av den grunn.

På flere områder innen velferdssystemet så sies det at det ikke er diagnoser i seg selv som utløser rettigheter til hjelp, det er funksjonsevnen som er det vesentlige. Når det gjelder spesialpedagogiske tiltak, så er det pedagogiske årsaker og ikke medisinske som utløser rett til spesialundervisning. Det skal holde at man ikke har tilstrekkelig utbytte av ordinær undervisning. (Nordahl & Hausstätter, 2009). I NAV-sammenheng gir ikke diagnosen «lett psykisk utviklingshemming» noen automatiske rettigheter. De fleste med utviklingshemming har en uføretrygd, men det vil bare være mulig for NAV å innvilge dette uten arbeidsevnevurdering i de sakene hvor det er dokumentert betydelig og varig nedsatt funksjon på grunn av utviklingshemmingen (Arbeids- og velferdsdirektoratet, 2015). Evnen til å ta vare på seg selv og evnen og mulighetene til arbeid vil avhenge av mange faktorer hos personen selv og dens omgivelser, så den enkeltes rettigheter vil variere. Hvis det er dokumentert at man har store funksjonsvansker vil diagnosen utløse rettigheter, for eksempel uføretrygd med ung ufør-beregning. Hjelpetønad og grunnstønad kan også være aktuelt. Selv om det står i regelverkene at diagnosen i seg selv ikke er førende for hva en har rett til, er det mange som opplever at det er langt lettere å få hjelp når det foreligger en diagnose. Diagnoser kan slik sett være døråpnere inn til velferdsapparatet (Holden, 2013). Der man har store funksjonsvansker i hverdagen uten at det er en diagnose, så vil man i mange tilfeller ha større vansker med å få hjelp en trenger (Holden, 2013).

I NAV er det slik fordi mange av de statlige ordningene i hovedsak er der for å løse utfordringer knyttet til «sykdom, skade og lyte». Hvis det ikke er dokumentert at det er sykdom, skade eller lyte som er årsak til vanskene en person har, så utløses ikke rettighetene (Hedlund, 2009) Hvis vansker med å fungere i arbeid for eksempel årsaksforklares med manglende arbeidsmoral eller sosiale problemer så vil en havne utenfor de fleste ordninger, bortsett fra «det siste sikkerhetsnettet»: sosialhjelpa (Sosialtjenesteloven, 2009). Men også her kan en ende opp uten økonomiske rettigheter dersom en ikke gjør som det blir stilt krav om, dersom en ikke følger «vilkår» som det heter (Sosialtjenesteloven, 2009). Alt dette tilsier at når personer ikke fungerer i arbeid eller i tilbudene som NAV har, så blir det en oppgave for NAV-veileder å forsøke å finne ut av hva vanskene kan skyldes – slik at

personen får fornuftige krav og forventninger rettet mot seg samtidig som at økonomiske rettigheter ivaretas.

3.2 Utviklingshemming sett i ulike perspektiver

Utviklingshemming regnes ofte som en kognitiv funksjonsnedsettelse og det er derfor relevant å trekke inn funksjonshemmingsbegrepet. Hva som er funksjonshemming og hva som ikke er det, er et komplisert spørsmål og det har flere sider, i ulike situasjoner. Det fins ikke en allmenngyldig operasjonell definisjon og dette gjør at forskning på funksjonshemninger favner vidt forskjellige grupper av mennesker. Det som anses som funksjonshemming i en gitt spørreundersøkelse er ikke nødvendigvis en funksjonshemming som gir noen rettigheter til hjelp hos NAV, hjelpemiddelsentralen eller PPT, for eksempel (Hedlund, 2009).

3.2.1 Den medisinske, individuelle modellen

Molden og Tøssebro (2009) redegjør for ulike forståelser av funksjonshemming og forklarer at modellene både kan brukes på mikro- og makronivå, med andre ord både ovenfor individer og i større kontekster, for eksempel på samfunnsnivå. De redegjør for at den medisinske modellen er den tradisjonelle måten å se funksjonshemming på.

Utviklingshemming som funksjonshemming forstås ofte innenfor den medisinske modellen der fokuset i utgangspunktet rettes mot individets vansker. En er da i hovedsak opptatt av forhold som har med selve sykdommen, skaden eller andre medisinske forhold å gjøre. Videre er man også opptatt av betydningen denne sykdommen eller skaden har vanskene med å fungere i ulike sammenhenger. Intelligensmåling og psykometrisk testing vil i dette perspektivet ofte kunne si noe om omfanget av funksjonsnedsettelsen og hjelpebehovet (Kittelsaa, 2011).

Å ta utgangspunkt i individers funksjonelle begrensninger i hverdagen ved å spørre om hva de kan utføre av forskjellige aktiviteter, er en av flere vanlige måter å beskrive en funksjonshemming eller en funksjonsevne. Denne måten å forstå funksjonshemming omtales også som en funksjonell beskrivelse og havner i hovedsak innenfor den medisinske modellen der en i stor grad har fokus på at det er forhold ved individet som gjør at personen har vansker med å mestre (Molden & Tøssebro, 2009).

I dette avsnittet redegjøres det for utviklingshemming og kognitive vansker ut fra den medisinske forståelse. Psykisk utviklingshemming graderes vanligvis i fire ulike nivåer og disse nivåene er lett, moderat, alvorlig og dyp utviklingshemming. Det er stor forskjell på de ulike formene for utviklingshemming og det er også store individuelle forskjeller innen hver kategori (Ellingsen & Sandvin, 2014). Funksjonsnivået ved de ulike gradene av utviklingshemming illustreres gjerne med å sammenligne med barns alder, der en med dyp utviklingshemming kan sies å ha en fungering som tilsvarer en mental alder på under ca. 3 år, en med alvorlig utviklingshemming ca. 3-6 år, en med moderat utviklingshemming 6-9 år. En med lett psykisk utviklingshemming sies gjerne å ha en mental alder på ca. 9 -12 år (Holden, 2013). Det er viktig å ikke ta denne forståelsen bokstavelig, men som en illustrasjon, spesielt ved vurderingen av voksne med utviklingshemming som også har livserfaring som en viktig dimensjon i deres kompetanse. (Kittelsaa, 2011).

Lett psykisk utviklingshemming er en diagnose i diagnosesystemet ICD-10, som er det diagnosesystemet som brukes i Norge. Hvordan det scores på en standardisert evnetest, og hvordan det vurderes at man fungerer i viktige områder i dagliglivet er det som ligger til grunn for diagnostiseringen. Vanskene må ha oppstått før personen fyller 18 år, og må kunne forklares av manglende kunnskaper, forståelse og læreevne. Når en skal vurdere fungeringen så skal også andre forklaringer bak vanskene vurderes. I den skjønsmessige fortolkningen av fungeringen til personen må også andre forhold enn de evnemessige betingelsene vurderes. Alder, ulike sosiokulturelle forhold, motivasjon, fysiske, psykiske lidelser eller annet kan også påvirke en persons fungering og er dermed med i vurderingen (Holden, 2013; Lorentzen, 2008). En del av utredningen av lett psykisk utviklingshemming innebærer bruk av tester, også kalt nevropsykologiske tester, der en kommer fram til IQ-poeng; intelligenskvotient. Det brukes gjerne flere ulike tester sammen, og disse kalles testbatteri. En person med psykisk utviklingshemming vil som regel score under 70 IQ-poeng, men en slik score alene er ikke nok til å stille diagnosen. Det praktiseres også en feilmargin på pluss/minus 5 prosentpoeng. (Holden, 2013; Lorentzen, 2008) Til sammenligning er det 100 som er beregnet å være gjennomsnitts-IQ, ut fra en normalfordelingskurve.

Omtrent 85 % av de med diagnosen utviklingshemming har lett grad av utviklingshemming. I denne oppgaven er det disse personene som er i fokus, da det er denne gruppen som potensielt får diagnose i voksen alder. Det kan skje at en ikke får diagnosen fordi fungeringen ikke nødvendigvis er så avvikende at omgivelsene eller en selv oppfatter at de

kognitive evnene er utenom det normale. Det kan også være andre grunner til at en ikke får diagnosen som barn eller i tidlig ungdomsalder, for eksempel fordi en vurderer at det ikke er nødvendig, at vanskene man observerer forstås som noe annet enn kognitive vansker, eller at det kan være negativt for personen, av ulike grunner. Det er et viktig poeng at «lett psykisk utviklingshemming» er den minst alvorlige varianten av utviklingshemming og dermed en tilstand som i en del tilfeller ikke blir diagnostisert. Mange som får denne diagnosen er i en gråsoner eller i et grenseland med tanke på å få en diagnose. Det kan være en fungering på visse områder som virker normal eller er normal, slik de selv og de fleste ser det, og det kan være ulike forhold som gjør at man strever i livet, som ikke er så lett å finne ut av.

Det er til dels ulik begrepsbruk mellom skolesystemet, PPT og helsevesenet. I skolesystemet er det vanlig at “*store* generelle lærevansker” brukes som et begrep som tilsvarer lett psykisk utviklingshemming (Hausstätter, 2017). *Generelle* lærevansker innebærer i utgangspunktet vansker på mange felt, mens *spesifikke* lærevansker kan innebære at det går saktere med mer noen fagområder, for eksempel matematikk eller lesing. Lærevansker kan ha ulike årsaker for eksempel hjernesker, psykiske årsaker eller umodenhet. Problemer i miljøet rundt personen kan også føre til lærevansker. Personer med lærevansker og lett psykisk utviklingshemmede kan ofte ha mange av de samme utfordringene i tillegg til sammensatte utfordringer (Holden, 2013).

Personer som har evnenivå i overkant av 70, for eksempel opp til ca. 85, vil også ofte ha vansker med å fungere godt i dagliglivet, i skolen og i arbeid (Holden, 2013). Dette evnenivået omtales i noen tilfeller som et lavere normalområde. Mange med flere spesifikke fagvansker vil score innenfor dette spennet (Lorentzen, 2008). Dette evnenivået omtales til tider også som “borderline intellektuell fungering”, gråsoner, lav normal intellektuell fungering og lignende. Dette er ikke utviklingshemming, men det vil ofte innebære en del vansker og de som har dette evnenivået kan ha mye til felles med personer med lett psykisk utviklingshemming (Holden, 2013). Det som kan være mer krevende for personer som har et lavt evnenivå, men ikke utviklingshemming kan være at de får mindre hjelp og forståelse. Holden (2013) mener en som har lett psykisk utviklingshemming som får god hjelp i noen tilfeller kan fungere bedre enn en som har en IQ på mellom 70-85 og som ikke får hjelp og tilrettelegging.

3.2.2 Den sosiale modellen

To andre perspektiver på funksjonshemming er den sosiale og den relasjonelle modellen. Jeg vil først beskrive den sosiale modellen.

Den sosiale modellen innebærer at man i stor grad ser på omgivelsenes betydning for folks funksjonsvansker. Med utgangspunkt i utviklingshemmedes vansker så kan en for eksempel fokusere på at det er forhold ved samfunnet som gjør det komplisert å være utviklingshemmet, ikke utviklingshemmingen i seg selv (Molden & Tøssebro, 2009).

Dagens samfunn med dets krav, blant annet det som ofte omtales som et informasjonssamfunn eller et kompetansesamfunn vil ofte være krav som påvirker funksjonen til en med lett psykisk utviklingshemming (Sandvin, 2014). Hverdagslivet i dag er i stadig større grad preget av selvbetjening, for eksempel at en må finne fram til informasjon om stønader og søke digitalt på nav.no på egen hånd. Dersom en ikke mestrer å ordne opp selv og heller ikke ytrer eller blir forstått på at en trenger hjelp til å finne ut av og søke om aktuelle rettigheter, så kan en bli økonomisk skadelidende. Å håndtere store mengder informasjon, velge ut det som er viktig og å ta avgjørende valg er komplisert for de fleste, og som regel enda mer komplisert når en har betydelige kognitive vansker. Krav til høyt tempo, stor grad av selvbetjening og individuelt ansvar vil også for mange utviklingshemmede innebære utfordringer. Når det også i mindre og mindre grad blir muligheter for arbeid for de som ikke har utdanning, så vil manglende gjennomføring av utdanning også slå ut hardere enn før på mulighetene på arbeidsmarkedet. I den sosiale modellen har en altså fokus på hvordan betingelsene i omgivelsene er *funksjonshemmende* for deltakelse for individer og grupper. Vanskelighetene man møter i samfunnet omtales i dette perspektivet ofte som barrierer, som i praksis betyr samfunnsmessige hindringer (Ellingsen & Sandvin, 2014).

3.2.3 Den relasjonelle modellen, Gap-modellen

Den relasjonelle modellen er den modellen som er den offisielle måten å forstå funksjonshemming på i Norge. Dette går blant annet tydelig fram av offisielle styringsdokumenter (Hedlund, 2009). Funksjonshemmingen forstås i dette perspektivet som noe som oppstår i gapet mellom individets forutsetninger og forventninger i miljøet og samfunnet generelt. Dette blir dermed en både-og-modell med den medisinske og den sosiale modellen. Modellen omtales også som Gap-modellen.

Ut fra det relasjonelle perspektivet på funksjonshemming så kan en jobbe med å redusere gapet mellom forutsetningene til individet og forventningene i miljøet på 3 måter. Det kan være ved en individuell tilnærming der en fokuserer på å bedre samspillet mellom individet og miljøet gjennom en bedring av individets forutsetninger, for eksempel gjennom opplæring, trening og rehabilitering. Det kan også være å redusere barrierer og krav i miljøet, slik at personen med funksjonsnedsettelse opplever mestring og deltakelse. Tiltak kan også være både på individuelt nivå og mot miljøet samtidig (Hedlund, 2009). Disse tiltakene vil ut fra en relasjonell forståelse føre til en reduksjon i funksjonshemmingen fordi man er mindre hemmet – man fungerer bedre.

Med utgangspunkt i beskrivelsen av samfunnsmessige forhold i forrige avsnitt, så vil en relasjonell forståelse i praksis kunne innebære noen individuelle tiltak. Når det gjelder arbeid kan fokuset også være på opplæring av sosiale og praktiske ferdigheter som trengs i arbeidslivet i tillegg til å legge til rette på arbeidsplassen. For eksempel kan det for mange utviklingshemmede være for komplisert å sitte i kassa i en butikk, mens andre oppgaver i butikken kan personen klare på en god måte. Ved å legge til rette i arbeidet så personen har oppgaver som den mestrer så vil den utviklingshemmede, kunder og kolleger i mindre grad oppleve at de har med en funksjonshemmet eller en funksjonshemming å gjøre. Overgang fra vanlig kasseapparat til mer automatiske løsninger kan også ha betydning for arbeidsdeltakelse. En kan si at praktiske barrierer blir fjernet og at det er færre funksjonshemmende faktorer på arbeidsplassen. Disse eksemplene er på mikronivå, de gjelder i hverdagen i den enkelte persons liv. Imidlertid skal disse modellene også forstås i et større samfunnsperspektiv og da må en fokusere på systemer og forhold som innebærer generelle barrierer og muligheter for deltakelse. I et samfunnsperspektiv så kan en for eksempel sette fokus på betydning av lovverk rundt voksenopplæring, rettigheter innen vergeordningen, økt digitalisering, selvbetjeningsløsninger, arbeidsmarkedspolitik, trygdepolitikk og tiltakssatsing i NAV. Det vil ofte være både funksjonshemmende og funksjonsfremmende elementer i samfunnet, for eksempel vil det kanskje være bedre muligheter for en utviklingshemmet å mestre en jobb i en hamburgerrestaurant når kunden selv gjør bestillingen og betalingen på en infotavle, slik som det er blitt enkelte steder. Den tradisjonelle måten å drive hamburgerrestauranter på innebærer trolig en mer komplisert arbeidshverdag, blant annet ekspedering av kunder, bestillinger og betalinger samt å veksle mellom mange ulike oppgaver og å håndtere mye støy. Den tradisjonelle hamburgerrestaurant-jobben krever betydelig tempo, stressmestring, fleksibilitet og sosiale

ferdigheter og de fleste utviklingshemmede vil trolig komme til kort, med mindre arbeidsplassen tilrettelegger i stor grad. Kassaapparat med automatisk utbetaling av veksel er også et eksempel på automatisering i arbeidslivet som gjør jobben enklere, og som praktisk sett gjør jobben tilgjengelig også for de som har kognitive funksjonsnedsettelse.

Når en skal forstå utviklingshemming ut fra en sosial og relasjonell forståelse så innebærer det også at en må ha med seg en forståelse av en samfunnsutvikling som er i stadig endring siden betingelsene i omgivelsene skal vektlegges.

Den medisinske, den sosiale og den relasjonelle modellen har alle sine konsekvenser og blindsoner og de kan derfor gjerne kombineres. I praksis er alle disse 3 modellene i bruk i ulik grad i ulike situasjoner (Hedlund, 2009).

3.3 Bakkebyråkratperspektivet

En teori som ofte brukes for å beskrive og forklare utfordringer med å arbeide direkte med folk og deres kompliserte behov i et regelstyrt system er Lipskys teori om bakkebyråkratperspektivet eller «street level bureaucracy» som det kalles på engelsk (Lipsky, 2010). Denne modellen er utarbeidet på grunnlag av Lipskys forskning på amerikanske offentlige organisasjoner på 70-tallet (Lipsky, 2010).

Teorien om bakkebyråkratiet benyttes ofte i norsk velferdsforskning, også når det gjelder forskning på NAV. I dette perspektivet er ikke byråkraten fullstendig styrt fra den organisasjonen den jobber i, men har stor påvirkning på jobben som utføres og det kan gjerne være motsetninger mellom politiske føringer eller ledelsens føringer og hva bakkebyråkraten faktisk gjør i det daglige. Et av Lipskys viktigste poeng er at bakkebyråkrater ikke bare er forvaltere av lovverk og goder, men også skaper policy; den offentlige politikken, med sin praksis som kan være preget av mye autonomi og skjønnsutøvelse.

Denne teorien er derfor en motsats til mer tradisjonelle forståelser av byråkratiet, slik som den idealtypiske Weberske modellen der en ser organisasjoner som toppstyrt, preget av regler, instruksjoner og at folk skal behandles likt (Solheim & Øvrelid, 2002a).

Lipskys teori om bakkebyråkratiet er spesielt egnet til å belyse arbeid i byråkratier der den ansatte opplever dilemmaer i krysspresset fra brukere og organisasjonen en jobber i.

Arbeidsforholdene som beskrives i bakkebyråkratiet innebærer begrensede ressurser når det gjelder for eksempel bemanning, tid og informasjon før det kan fattes en beslutning. Mye tyder på at NAV-veilederrollen ofte innebærer arbeidsforhold som minner om Lipskys bakkebyråkrati. En del NAV-veiledere uttrykker blant annet at de har vanskelig for å strekke til og å bistå folk med det de har behov for under de rammevilkårene som er i NAV og dette virker å gjelde spesielt større kontorer der veilederne har store brukerporteføljer. (Langeland & Galaasen, 2014).

Lipsky beskriver at byråkratene benytter seg av ulike strategier for å takle jobben og for å få oppgavene løst. Fordi det gjerne er for dårlige betingelser til å gjøre en tilfredsstillende jobb så endrer bakkebyråkraten på sine mål og forventninger slik at den lettere kan holde ut jobben. I psykologisk terminologi vil en kanskje si at bakkebyråkraten kan være plaget av en kognitiv dissonans, som er den ubehagelige følelsen en kan få når en handler på tvers av sine verdier. I følge teorien om kognitiv dissonans så vil personen forsøke å komme i psykisk likevekt igjen ved å enten endre atferd eller sine holdninger (Dalsklev og Eimot, 2014). I teorien om bakkebyråkratiet så vil byråkraten kunne gjøre begge deler.

En vanlig rollekonflikt for en NAV-veileder kan være at brukerne ønsker kontakt og en viss relasjon med sin saksbehandler, mens saksbehandleren i mange tilfeller må prioritere å være effektiv med å få saker ferdigstilt (Solheim & Øvreid, 2002a). Videre jobber gjerne bakkebyråkraten ut i fra motstridende, uklare og gjerne ideologiske mål som kan være vanskelig å nå eller kombinere (Lipsky, 2010). Å jobbe med menneskelige utfordringer i et byråkratisk system kan være krevende på mange måter, fordi de problemstillingene som skal løses ikke nødvendigvis passer inn i de løsningene som er forhåndsdefinert i byråkratiet.

En strategi for å takle bakkebyråkratjobben kan for eksempel være å kategorisere brukerne, for å forenkle arbeidet. Lipsky beskriver at bakkebyråkraten gjerne ikke forholder seg til brukerne som hele personer med sine livssituasjoner, men forholder seg til brukerens problemstilling som en sak. Dette kaller Lipsky for fremmedgjøring og sosial konstruksjon av klienter. Det er ofte bare deler av saken som bakkebyråkraten håndterer og da på en rutinemessig og standardisert måte. Bakkebyråkraten avgrenser gjerne også sine arbeidsoppgaver ved å avvise saker som den mener ikke er dens arbeidsområde og kan også prioritere de sakene som en lett kan få resultater med.

Sammenholdt med denne oppgavens tema så kan det å forstå og håndtere personer med lett psykisk utviklingshemming som en egen kategori, og ikke som enkeltindivider være en måte å forenkle arbeidet på. Veilederen kan for eksempel standardisere innsatsen i stedet for å ta inn over seg personen og sakens kompleksitet. En slik praksis vil kunne føre til en opplevelse av effektivitet og mestring for NAV-veilederen, men kommer også på kant med idealer om å ha en helhetlig, individuell og ressursorientert tilnærming. I NAV er kategorisering noe som gjøres blant annet gjennom behovsvurderingen med hjemmel i NAV-lovens § 14 a samt gjennom ytelsene som tildeles. En kategorisering i innsatsbehovet «varig tilpasset innats» og i uføretrygdordningen kan være en måte for NAV-veilederen å oppleve å være ferdig med en sak. Samarbeidspartnere til NAV kritiserer NAV for denne måten å forholde seg til unge utviklingshemmede på, da de skulle ønske at NAV bisto mer med å legge til rette for deltakelse i ulike former for arbeid og aktivitet (Wendelborg et.al, 2017).

3.4 Oppsummering

I dette kapittelet er det redegjort for 3 ulike perspektiver på funksjonshemming og bakkebyråkratperspektivet. De ulike funksjonshemmingsperspektivene er relevante fordi de kan belyse ulike ståsteder og praksis i arbeidet med utviklingshemmede i NAV. Sees utviklingshemming i en medisinsk forståelse som et lyte som fører til en automatisk uføretrygding og i beste fall et tilbud om tilrettelagt arbeid eller et dagtilbud? Eller har man et relasjonelt og konstruktivistisk perspektiv på utviklingshemming der man forstår utviklingshemming som et av flere forhold ved et individ? Er NAV-veilederen åpen for at personen med utviklingshemming kan få brukt sine ressurser på en ordinær arbeidsplass om det legges til rette? Bakkebyråkratollen kan også ha betydning for hvordan man forstår og bistår unge med utviklingshemming. Forstår man sin rolle som en trygdefunksjonær som skal sørge for inntekt, eller har man større eller flere ambisjoner? Kanskje er ambisjonene gode, men rammevilkårene kan gjøre det vanskelig å sette ut i livet. Teoriene som er redegjort for her brukes videre i analysen av undersøkelsen som jeg har gjort og vil brukes videre i kapittel 7. I neste kapittel redegjøres det for forskningen på feltet.

4. Forskningen på feltet

I dette kapitlet redegjør jeg for forskning som jeg vurderer som relevant for oppgaven. De temaene som jeg trekker fram er forskning på utviklingshemmedes situasjon på arbeidsmarkedet og i arbeidsrettede tiltak, forståelsen av mørketall, samt forskning om NAV-veileder i møte med utviklingshemmede. Dette er med andre ord et ganske stort og variert forskningsfelt hvor blant annet forskning på funksjonshemmedes levekår, trygdeforskning, profesjonsforskning og arbeidslivsforskning berøres.

4.1 Forståelsen av mørketall angående psykisk utviklingshemming

Det fins ikke sikre tall på hvor mange som er utviklingshemmede, verken internasjonalt eller nasjonalt. Imidlertid har man i Norge oversikt over ca 24.000 personer med utviklingshemmingsdiagnoser, i følge tall fra SSB gjengitt i NOU 2016:17 (Rettighetsutvalget, 2016). Det fins ikke registre over psykisk utviklingshemmede, men kommunene og NAV har registreringer i sine systemer ved tildeling av tjenester og statlige helserelaterte ytelser og det er ofte herfra man finner tallmateriale på området (Olsen, 2009; Reinertsen, 2012; Wendelborg et.al, 2017). Kommunenes registre sier imidlertid ikke noe sikkert om forekomsten av psykisk utviklingshemming, siden en del med utviklingshemming ikke har tjenester, samt at registreringen ikke alltid gjøres, eller ikke gjøres nøyaktig nok (Reinertsen, 2012). I følge data fra NAV og FD-trygd var det 17071 personer med diagnose innen utviklingshemming som hadde uførepensjon i 2014 og dette tilsvarer 96,7 prosent av alle utviklingshemmede i yrkesalder i Norge (Wendelborg et.al, 2017). 437 personer med utviklingshemming mottok AAP i 2014, mens det var 129 personer som mottok økonomisk sosialhjelp (Wendelborg et.al, 2017). De fleste som mottok AAP som hadde diagnoser innenfor utviklingshemming var unge. Det fins andre tall om utviklingshemming i andre rapporter og forskjellen i tallmaterialet handler blant annet om hvilke grupper en inkluderer i utviklingshemmingsbegrepet. Psykisk utviklingshemmede som livnærer seg av ordinært arbeid, mottar andre livsoppholdsytelser enn arbeidsavklaringspenger eller uføretrygd eventuelt forsørges av familien og som ikke har tjenester fra kommunen vil kunne inngå i

mørketall når det gjelder forekomst av utviklingshemming. En utfordring med registreringen i NAV er også at hoveddiagnosen kommer fram i statistikken, men ikke bidiagnoser, og dette gjør at de som har flere diagnoser gjerne ikke fanges opp av statistikken (Wendelborg et.al, 2017).

Det er flere forskere som ut fra statistiske beregninger mener at de fleste som fyller kriteriene for lett utviklingshemming ikke har fått diagnose (Myrbakk & Søndena, 2010). I følge anslag i NOU 2016:17 så kan det være rundt 25.000 personer med lett psykisk utviklingshemming i yrkesaktiv alder som ikke er fanget opp av hjelpeapparatet (Rettighetsutvalget, 2016). Det sies i utredningen at man vet lite om hvordan denne gruppen forsørger seg.

I Norge så er Erik Søndena en av de som har forsket på temaet «udiagnostisert psykisk utviklingshemming» i kriminalomsorgen. Han vurderer at mellom 1,5 og 2,5 prosent av befolkningen trolig har en psykisk utviklingshemming (Søndena et. al, 2008).

Udiagnostisert utviklingshemming og overrepresentasjon av personer med svake kognitive evner er noe som er avdekket hos flere marginaliserte grupper, blant annet personer i fengsler, psykiatriske institusjoner og i rusbehandlingsinstitusjoner (Myrbakk & Søndena, 2010; Søndena et. al, 2008; Guldbrandsen & Mikkelborg, 2012). Ut fra denne kunnskapen er det naturlig også å se til andre marginale grupper, for eksempel i NAV-systemet.

Fenomenet med at psykisk utviklingshemming er en diagnose som tidvis avdekkes av NAV og er noe som kom fram av rapport fra Proba i 2016. Utviklingshemming har blant annet blitt et tema gjennom deltakelse i tiltak eller ved at personen kommer i kontakt med NAV etter å ha mistet jobben (Proba, 2016). Dette var imidlertid ikke et tema som ble diskutert i rapporten fra Proba, da fokuset i hovedsak var på hvilke tiltak som ble brukt og mulighetene for arbeidsinkludering.

4.2 Forskning om utviklingshemmede på arbeidsmarkedet og i arbeidsmarkedstiltak

Utviklingshemmede i Norge er i en marginal situasjon når det gjelder ordinært arbeid, tilrettelagt arbeid og andre arbeidsrettede tiltak (Wendelborg et.al, 2017; Reinertsen, 2012). Situasjonen for unge med en form for utviklingshemming er at 81 % får en uføretrygd når de er 18 eller 19 år (Wendelborg et.al, 2017). Forskingen jeg redegjør for bringer fram ulike

tall på området, men hovedtendensen er det er langt mellom idealer til realiteter på feltet og at situasjonen på de fleste områder innen dette temaet virker som den forverres når en ser til målsettinger om et inkluderende arbeidsliv og deltakelse i tilrettelagt arbeid for utviklingshemmede (Wendelborg et.al, 2017; Reinertsen, 2012). Forskjellene i de kvantitative dataene handler trolig om at en del av disse studiene har vært avhengige av at kommunene har måttet samtykke til å dele kvantitative data og svarprosenten har i noen tilfeller vært lav, slik at det kan være tvil om dataenes representativitet. Det er også vanlig at det er ulike diagnoser som tas med under utviklingshemmingsbegrepet, slik at utvalgene blir forskjellige.

4.2.1 Utviklingshemmede i ordinær jobb

Terje Olsen har gjort flere viktige undersøkelser om psykisk utviklingshemmede i arbeid. Olsen fant i en av sine undersøkelser at det er registrert 59 personer med utviklingshemming som hadde ordinær jobb i 2006 (Olsen, 2009). Hans definisjon av ordinært arbeid ble til ved å finne personer som var registrert med utviklingshemmingsdiagnose og trygdeytelser som også var registrert med arbeidsforhold i arbeidstagerregisteret, uten at det var registrert tiltak. Med utgangspunkt i kommunenes registreringer av personer med psykisk utviklingshemming og tjenester så innebar dette kun 0,36 % av utviklingshemmede i Norge! Med andre tall er ca. 1 av 300 utviklingshemmede med uføretrygd i en «ordinær jobb». Olsens forskning på området innebærer blant annet rike beskrivelser fra samtaler med psykisk utviklingshemmede om deres arbeidssituasjon (Olsen, 2009). Han deltar på deres arbeidsplasser i arbeidshverdagen og utfører et kvalitativt feltarbeid.

Når en så nærmere på hvordan disse ordinære jobbene var, så virker de mer som tilrettelagte og *som skapt* til den utviklingshemmede. En av Olsens tolkninger av arbeidet til de utviklingshemmede var at det var «nyttig, men ikke nødvendig» for bedriftene (Olsen, 2009). Jobbene var spesielt utarbeidet ut fra den utviklingshemmedes mestring og oppgavene ble ved sykefravær løst av andre på bedriften, uten at det ble satt inn vikar. Hovedinntekten til de utviklingshemmede som var i jobb var stort sett uføretrygd og lønna var som regel så lav at den bare var som en liten bonus i tillegg til trygden (Olsen, 2009).

Tiltak som går ut på inkludering i ordinært arbeidsliv ut fra Supported employment-metodikk, er et alternativ til at personen kun deltar i en varig tilrettelagt arbeidssituasjon. Frøyland og kolleger (2014) uttrykker en forsiktig optimisme om at det er et potensiale for å bruke supported employment-metodikk ovenfor personer med utviklingshemming i større grad enn i dag. De viser til undersøkelser som tilsier at utviklingshemmede kan oppnå bedring i livskvalitet og utvikling ved arbeidsdeltakelse på ordinære arbeidsplasser.

4.3 Utviklingshemmede i VTA – Varig tilrettelagt arbeid

Stian Reinertsen gjennomførte en kvantitativ undersøkelse som ble utgitt i 2012, i samarbeid med NAKU (Reinertsen, 2012). Et av hans funn er at utviklingshemmede som gruppe stadig nedprioriteres sammenlignet med andre grupper for tiltaksdeltakelsen i VTA og at de som gruppe heller får andre aktivitetstilbud, eller ingen tilbud (Reinertsen, 2012). Tallene på utviklingshemmedes deltakelse i VTA er imidlertid sprikende i ulike forskningsrapporter. Mens Söderström og Tøssebro (2011) viste til at 13 % av utviklingshemmede med tjenester fra kommunen deltok i VTA-tiltak i 2010 så viste datamaterialet til Reinertsen (2012) at 34, 5 % av alle utviklingshemmede i yrkesaktiv alder har varig tilrettelagt arbeid i skjermet virksomhet. Reinertsen har også studert samme målgruppe, altså tatt utgangspunkt i utviklingshemmede med tjenester fra kommunen. Reinertsen konkluderte i likhet med Söderström & Tøssebro med at psykisk utviklingshemmede stort sett er uføretrygdet og har i hovedsak aktiviteter på dagsentre og gjennom VTA; varig tilrettelagt arbeid (Reinertsen, 2012). Det som kanskje er av de viktigste funnene i Reinertsens undersøkelse var at det er for få arbeidstilbud og andre aktivitetstilbud i forhold til etterspørselen, samt at mange som har dagtilbud er kvalifisert for VTA uten at de får tilbud om det (Reinertsen, 2012). “Rettsikkerhet for personer med utviklingshemming” er en kunnskapsstatus fra 2016 som også er verdt å nevne (Olsen, et. al, 2016). Relevant forskning i Rettsikkerhetsrapporten som har betydning for denne oppgaven er forskningen til Söderström og Tøssebro (2011). Denne forskningen belyser utviklingen i levekår og tjenester for psykisk utviklingshemmede i perioden 1989 -2010. Målsettingen med studien er å gjøre opp status og fange opp utviklingen i etterkant av ansvarsreformen. Studien ble gjennomført med ulike metoder; både kvalitative og kvantitative. Hovedfunnene i denne undersøkelsen er blant annet at andelen utviklingshemmede uten noen dagaktivitet øker jevnt. Videre finner de at NAV generelt gir færre tilbud til denne gruppen og at flere kommunale tiltak går fra å drive med produksjon til å drive med annen aktivisering eventuelt at det ikke gis noe tilbud om aktivisering

(Söderström & Tøssebro, 2011). Når det gjelder denne undersøkelsens relevans for denne oppgaven så er det slik at personer med «lett psykisk utviklingshemming» ikke er denne undersøkelsens hovedmålgruppe. Det uttrykkes at de med denne diagnosen er mindre representert i denne undersøkelsen enn ved tidligere undersøkelser (Söderström & Tøssebro, 2011). Slik sett så beskrives her en gruppe som består av personer med ulike grader av utviklingshemming, blant annet en del personer som tidligere har bodd i institusjoner og har en moderat eller alvorlig utviklingshemming. Utvalget for undersøkelsen har nok samlet sett et høyere hjelpebehov og større vansker med å fungere på ordinære arenaer sammenlignet med personer som har lett psykisk utviklingshemming. Betydningen av ulike grader av utviklingshemming og fungering er svært viktig å ta høyde for i tolkningen av resultatene, spesielt når en sammenligner ulike undersøkelser.

I rapporten beskrives det en vesentlig nedgang i deltakelse i varig tilrettelagt arbeid for utviklingshemmede i perioden 2001 – 2010. I 2001 anslår de at 30 % av utviklingshemmede med tjenester fra kommunen deltok i VTA, mens i 2010 var tallet 13 % (Söderström & Tøssebro, 2011). Deltakelse i tiltak med målsetting om integrering i ordinært arbeidsliv har imidlertid økt noe i samme periode, i følge deres undersøkelse, dette var fra 4 % i 2001 til 9 % i 2010. Dette kan tolkes i retning av at enkelte grupper av utviklingshemmede får muligheter til å prøve å få en jobb i det ordinære arbeidsliv. Tallene fra 1989 og 1994 på dette området var imidlertid på 7 % så det framstår derfor ikke som en vesentlig endring om en ser perioden under ett (Söderström & Tøssebro, 2011). Dagsenter som driver med produksjon er et kommunalt tiltak som noe færre andel av utviklingshemmede har, mens det er noe økning i andre kommunale dagsentertilbud i denne perioden. Økning av de som ikke har noen aktiviteter i regi av NAV eller kommunen er det også i denne perioden, her vises det til en endring fra 10 % i 2001 til 16 % i 2010. Når det gjelder integrering i ordinært arbeidsliv så viser undersøkelsen at det i liten grad er inkludering på ordinære arbeidsplasser eller på arbeidsplasser med kolleger uten funksjonshemming. Arbeidsplassene for utviklingshemmede er stort sett spesielt for funksjonshemmede. Denne rapporten konkluderer med at de arbeidstilbudene for utviklingshemmede framstår ikke som vanlig arbeid. Det er et tilbud som sies å være i tillegg til det ordinære arbeidslivet og som egentlig mest er en form for aktivisering. Söderström og Tøssebro (2011) konkluderer med at det i liten grad er tilpasninger i det ordinære arbeidslivet som rommer et menneskelig mangfold og at deres undersøkelse alt i alt tyder på at det går i negativ retning på området utviklingshemmede og arbeid. Funnene handler om manglende deltakelse i ordinært

arbeidsliv, både som tiltak og som vanlig arbeidsdeltakelse og hovedlinjene fra denne forskningen samsvarer med annen forskning på området (Söderström & Tøssebro, 2011; Reinertsen, 2012; Olsen, 2009)

Spjelkavik (et. al, 2012) viser til at videregående skoler tar kontakt med varig tilrettelagte bedrifter eller dagsentre for arbeidstrening og det virker å være en oppfatning av at det er et naturlig valg for personer med lærevansker eller utviklingshemming.

Frøyland og Spjelkavik (2014) viser til undersøkelser om «utsatt ungdom» at ungdom med psykisk utviklingshemming i NAV-sammenheng vurderes som så utenfor at de ikke anses å ha muligheter for ordinært arbeid. De redegjør for at mange i denne gruppen derfor får et «varig tilpasset innsatsbehov» og at det de stort sett tilbys er uføretrygd og varig tilrettelagt arbeid.

4.3.1 NAV-veilederes opplevelser av utviklingshemmedes situasjon på arbeidsmarkedet

Den viktigste rapporten med relevans for denne oppgaven er etter min vurdering Probas rapport om arbeidssituasjonen til psykisk utviklingshemmede (Proba, 2016). Det som gjør denne studien spesielt relevant for min undersøkelse er at utvalget i hovedsak er NAV-veiledere, samt at tema og problemstilling er NAV-veilederes oppfatninger av arbeidssituasjonen og tiltak til utviklingshemmede. Rapporten forteller mye om rammevilkårene i NAV og rammenes betydning for tilbudene som gis til unge med lett psykisk utviklingshemming. Funn fra denne undersøkelsen er derfor også relevant i diskusjonen av NAV-veilederen som en bakkebyråkrat. Proba er et privat forskningsfirma som har utarbeidet rapporten for Rettighetsutvalget, som er en gruppe som ble satt i gang av regjeringen i sammenheng med Stortingsmeldingen Frihet og likeverd – om mennesker med utviklingshemming (Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet, 2013) Det beskrives i denne undersøkelsen at NAV-veiledere mener at langt flere hadde vært i arbeidsrettede tiltak om tilgangen til tiltak var bedre. De tiltakene som er sterkt ønsket av de NAV-ansatte er i hovedsak flere VTA-plasser, varig tilrettelagt arbeid i ordinær virksomhet og varig lønnstilskudd (Proba, 2016). Mange veiledere forteller om lange ventetider på VTA-plasser, det kan være snakk om flere år. I rapporten fra Proba (2016) beskrives det at ventetid på for eksempel 3 år på VTA-plass beskrives som svært frustrerende for de brukerne som opplever

dette. Veilederne redegjorde også for at muligheter for andre tiltak var svært begrenset fordi det i liten grad er budsjettet for det (Proba, 2016). Proba-rapporten (2016) viser videre til at 33 av 42 NAV-veiledere svarte nei på spørsmål om det er nok tilbud til at alle utviklingshemmede som kan og ønsker å jobbe.

Et urovekkende funn i undersøkelsen var også at en tiltaksarrangør fortalte at potensielle brukere fikk beskjed om at det var ikke vits i å søke om VTA-plass siden de uansett ikke kunne regne med å få plass (Proba, 2016). Dette medførte blant annet at udekkede behov for arbeidstiltak ikke ble dokumentert og at utviklingshemmede ikke fikk behandlet sitt ønske om deltakelse i tiltaket. Selv om tiltaket VTA ikke er noe man har rettskrav på, så må det kunne sies å være et rettsikkerhetsproblem når utviklingshemmede frarådes å søke det de ønsker fordi det er et knapphetsgode.

En mulighet for lengre deltakelse i arbeidstrening i ordinær bedrift ble nevnt som et ønsket tiltak av NAV-veilederne som ble intervjuet i Probas rapport fra 2016. Omtrent halvparten av NAV-veilederne var positive til at flere kunne vært i tiltak og i tilrettelagt arbeid på ordinære arbeidsplasser (Proba, 2016). Også i rapporten fra Proba var det få NAV-veiledere som hadde erfaring med at utviklingshemmede fikk en ordinært lønnet jobb. Et eksempel som ble nevnt var imidlertid en som fikk jobben gjennom et firma i familien (Proba, 2016). To andre eksempler på at unge med utviklingshemming som kom i arbeid var en person med Downs syndrom og kompetansebevis fra videregående skole som fikk jobb i butikk, samt en med kompetansebevis innen restarant og matfag som fikk jobb som servitør (Wendelborg et.al, 2017).

4.4 Forskning på NAV-veilederen i møte med utviklingshemmede

Det som NAV-veiledere i Probas undersøkelse sier at de legger vekt på i valg av tiltak for utviklingshemmede er funksjonsevnen til bruker, deretter ønsker/interesser, tilretteleggingsbehov/oppfølgingsbehov og til sist brukerens kompetanse/ferdigheter/ressurser (Proba, 2016). Flere NAV-veiledere nevnte også at dersom

den unge hadde vært i praksis gjennom skolen og dette fungerte bra så ble det bygget videre på dette i NAV. Videreføring av arbeidsutprøving som har startet i skoleløpet er også dokumentert som en vanlig praksis i undersøkelser som er utført om utviklingshemmede i videregående skole (Wendelborg, et. al, 2017).

NAV-veilederne og tiltaksarrangører beskriver at utviklingshemmede har svært ulike tilretteleggingsbehov; mye er individuelt. Imidlertid oppleves det at utviklingshemmede generelt har flere utfordringer enn øvrige VTA-deltakere og at de ofte har en del behov for tilrettelegging (Proba, 2016). Det som trekkes fram som vanlige tilpasninger er både praktisk og sosial tilrettelegging. Tilpasning og oppfølging av praktiske oppgaver der oppgavene deles opp og repeteres, er viktig for en del. Videre er utforming av arbeidsoppgaver ut fra mestring og interesser noe som nevnes av flere informanter. Det sosiale arbeidsmiljøet og gode relasjoner er noe som legges vekt på, og for mange er det viktig med trygghet og forutsigbarhet på mange områder. For noen er det også aktuelt med oppfølging for å jobbe med egen atferd, slik at man fungerer godt sammen med andre på arbeidsplassen (Proba, 2016).

Konklusjonen i rapporten til Proba (2016) var at flere utviklingshemmede bør få utredet sine interesser og arbeidsevne bedre, det trengs mer av varige tiltak med tilrettelegging og oppfølging over tid. Videre går det fram av rapporten at når utviklingshemmede først har fått en uføretrygd så er det sjelden at de får andre tiltak fra NAV enn VTA (Proba, 2016). De fleste informantene som var tiltaksarrangører mener det er vanskelig å få til en overgang til ordinært arbeid for brukere med utviklingshemming i VTA-tiltak. Noen informanter mener imidlertid det er mulig for en del, gitt at en utviklingshemmede og arbeidsgiveren får nok støtte og oppfølging.

Positive holdninger til inkludering i ordinært arbeidsliv er i tråd med tankegangen fra supported employment, slik som Frøyland og Spjelkavik (2014) redegjør for. Et tiltak som er «supported employment»-inspirert var tiltaket «Arbeid med bistand», som i dag kalles «Oppfølging». Dette tiltaket hadde en forsøksperiode i 1991 -1995 og i denne perioden utgjorde utviklingshemmede 32 % av deltakerne i tiltaket og utviklingshemmede var den brukergruppen som i størst grad kom i arbeid gjennom tiltaket (Blystad & Spjelkavik, 1996). Etter forsøksperioden, i 1998 utgjorde utviklingshemmede 18 % av deltakerne i tiltaket, mens i 2001 utgjorde de 11 % (Olsen, 2009). Erfaringen fra «Arbeid med bistand» etter forsøksperioden var imidlertid at utviklingshemmede i liten grad kom ut i ordinært arbeid,

og for dem som fikk jobb så var det som oftest kortvarig (Econ, 2004; Econ 2005).

4.5 Oppsummering og vurdering av forskningen

Forskningen om udiagnostisert utviklingshemming i marginaliserte grupper i fengselsvesenet og rusomsorgen er trolig overførbar til andre sammenhenger, slik som hos enkelte brukergrupper hos NAV. Rapporten fra Proba bekrefter også at NAV-veiledere erfarer at utviklingshemmede får diagnosen som voksne. Dette fins det imidlertid ikke forskning på utbredelsen av utviklingshemming eller nedsatte kognitive evner i ulike NAV-populasjoner. Den forskningsbaserte kunnskapen om mørketall tydeliggjør imidlertid et reelt fenomen, som en bør være observant på i NAV.

Forskningen viser også et bilde av at utviklingshemmede er i en marginal situasjon i alle sider av arbeidsmarkedet, også det varig tilrettelagte arbeidsmarkedet som i utgangspunktet var spesielt tilrettelagt for utviklingshemmede. I et bakkebyråkratperspektiv kan en forstå det store misforholdet mellom idealer og realiteter på området som uttrykk for alle NAV-veilederes samlede praksis og policy, men det er kanskje rimeligere å mene at det sier mer om rammebetingelsene i NAV. Veilederne som ble intervjuet av Proba ønsket å tilby målgruppen langt mer enn det som er mulig i dag og de så store utfordringer med tilstanden på tiltakssida i NAV. Undersøkelsene som det er redegjort for viser til store udekkede behov samt at erfaringer fra arbeidsinkluderende tiltak i ordinære virksomheter i perioder har vist seg virkningsfulle og at det kan være et potensiale for å lykkes med ordninger i det ordinære arbeidsliv.

5. Metode

I dette kapitlet redegjøres det for valg av forskningsdesign og vitenskapsteoretisk metode. Det redegjøres for hva som har påvirket de valgene som er tatt samt at metoden og gjennomføringen av undersøkelsen og analysen beskrives. Jeg vil komme inn på sterke og svake sider ved valg som er tatt samt refleksjoner om egen rolle.

I siste avsnitt om temaet metode drøftes ulike problemstillinger knyttet til etikk, validitet, reliabilitet og overførbarhet ved undersøkelsen.

5.1 Valg av forskningsmetode – kvalitativ metode

Forskningsdesign, også kalt undersøkelsesdesign, handler om hvordan man går fram for å samle inn data. Å velge undersøkelsesdesign er et valg man tar etter at man har kommet fram til en problemstilling man vil undersøke fordi metoden må være egnet for å få informasjon om det man vil ha svar på (Jacobsen, 2010). Valg av metode vil påvirke hva slags data en får og i hvilken grad man kan stole på at resultatene av undersøkelsen er troverdige og gyldige; altså undersøkelsens reliabilitet og validitet (Jacobsen, 2010).

Den metoden jeg har valgt å bruke er kvalitativ metode da det er en metode som er godt egnet til å forklare, beskrive og få forståelse for sosiale- og samfunnsmessige forhold (Thagaard, 2013). Kvalitativ metode og et intensivt design regnes som spesielt godt egnet innenfor samfunnsfagene fordi man får fram mange og nye sider ved en sak ved å utforske i dybden for å få en helhetlig forståelse (Jacobsen, 2010 s. 55). I dette designet undersøker man få enheter, man er i nær kontakt med det man undersøker og man er opptatt av å få fram nyanser og detaljer (Jacobsen, 2010; Thagaard, 2013). Metoden er egnet til å finne ut av personers opplevelser og man er opptatt av samspillet mellom individer og kontekster de er i, samt gjensidig påvirkninger mellom disse (Jacobsen, 2010). Alt dette som er nevnt her er relevante temaer for min undersøkelse fordi jeg er opptatt av å utforske NAV-veiledernes opplevelser i møte med unge som får diagnosen utviklingshemming, samt at jeg har fokus på NAV-konteksten; bakkebyråkratiet. Målsettingen med undersøkelsen er å utvikle kunnskap på et område som er lite belyst og kvalitativ metode er godt egnet til å beskrive og få forståelse for det komplekse temaet i denne oppgaven.

5.2 Hermeneutikk og fenomenologi

Hermeneutikk er en filosofisk retning som inneholder prinsipper som er hyppig brukt i tolkningen av mening i kvalitativ forskning. Hermeneutikk omtales ofte som «læren om fortolkning» og målet med hermeneutikk er å oppnå forståelse (Thagaard, 2013 s.69; Kvale & Brinkmann, 2009). En som ofte trekkes fram når det redegjøres for hermeneutikk er filosofen Gadamer som mener at den som fortolker et fenomen gjør dette ut fra sitt ståsted, som blant annet innebærer flere fordommer som utgjør en forståelseshorisont (Kvale & Brinkmann, 2009). Fordommer i denne sammenheng er noe annet enn moralsk forståelse av begrepet, det siktes til en forutgående antagelser eller forutsetninger som både kan være individuelle og avhenge av at en er del av en forståelsestradisjon eller kultur (Fog, 2004; Kvale & Brinkmann, 2009). Hermeneutisk fortolkning ut fra Gadamers hermeneutikk innebærer at man forstår noe ut fra sin forståelseshorisont og at delene må forstås i sammenheng med helheten. Det er stadig en utvidelse av forståelsen gjennom å forstå delene i relasjon til helheten og dette omtales som en hermeneutiske sirkel, eller en hermeneutisk spiral (Kvale & Brinkmann, 2009). Utvikling av forståelse innen det kvalitative forskningsprosjektet som gjøres i denne oppgaven kan for eksempel innebære å få forståelse for NAV-veilederens rolle i møte med unge med utviklingshemming, i relasjon til NAV som velferdsinstitusjon.

En motsats til Gadamers hermeneutikk, er blant annet en fenomenologisk tilnærming der man mener at forståelse kan skapes uten påvirkning fra den som undersøker, ved at forhåndskunnskap kan «settes i parentes» (Kvale & Brinkmann, 2009, Thomassen, 2007). Dette er en oppfatning som blant annet filosofen Husserl står for og denne forståelsen skal gi en mulighet for å beskrive fra et innenfra-perspektiv hvordan noen opplever et fenomen (Thomassen 2009). Å oppnå en dypere forståelse for et fenomen ved å forsøke å oppnå forståelse for informantens perspektiv er ofte en målsetting i kvalitative intervjuer. I praksis virker det imidlertid krevende å være tro mot oppfatningen av at man kan utvikle en forståelse på en forutsetningsløs måte i kvalitative semistrukturerte intervjuer (Jacobsen, 2010). Det å lage en intervjuguide som er semistrukturert vil blant annet være et utgangspunkt som står i kontrast til å møte en informant uten forforståelse. Det å ha utarbeidet en intervjuguide innebærer at man har noen hypoteser, kunnskap og andre forutsetninger med seg på forhånd og selv uten slike hjelpemidler så må en gå ut i fra at en

har noen perspektiver med seg som en ikke helt kan fri seg fra (Jacobsen, 2010).

Målsettingen blir derfor å være mest mulig bevisst og åpen om den forforståelsen man har og på den måten tydeliggjøre sin egen rolle i forskningen (Kvale & Brinkmann, 2009).

5.2.1 Egen forståelseshorisont og forskerrollen

Min forståelseshorisont med hensyn til denne oppgaven preges av at jeg har en del erfaring, oppfatninger og meninger om temaet jeg skriver om. Jeg vurderer at mine meninger i stor grad er tuftet på egne yrkeserfaringer, men også det jeg har lest og diskutert. Andre forhold enn yrkeserfaringer former også en forståelseshorisont og det er blant annet verdier som henger sammen med utdanning, personlighet og generell livserfaring. Å redegjøre for denne forståelseshorisonten blir for omfattende, men kort sagt mener jeg at mitt utgangspunkt er som en NAV-veileder med fokus på brukerens interesser. Brukerperspektivet er blant annet tuftet på holdninger om solidaritet, der fokuset er på at sårbare mennesker skal behandles med ekstra stor varsomhet og verdighet. Mitt utgangspunkt er også at jeg ønsker at masteroppgaven skal ha en nytteverdi. Jeg har derfor en interesse av å belyse det som fungerer; som en vil ha mer av og det som ikke fungerer – som en vil endre. Jeg er også bevisst på at jeg ikke ønsker å reprodusere mine meninger gjennom et «forskningsprosjekt», jeg er ute etter å få ny kunnskap – ikke å formidle noe jeg har tenkt fra før.

Jacobsen (2010) redegjør for at en som studerer egen organisasjon kan vise lojalitet til arbeidsplassen eller ta hensyn til egen posisjon og dermed holder tilbake kritiske synspunkter. En «innsider» kan i andre tilfeller ha andre agendaer enn å være lojal mot egen organisasjon, det kan for eksempel være at en har sterke meninger som en nærmest søker å bekrefte. Mitt ståsted er nok at jeg vil ha lettere for å ta et systemkritisk perspektiv enn et pro-systemperspektiv og dette mener jeg i stor grad er en bakgrunn som er fundert i sosialiseringa til sosialarbeiderrolla gjennom bachelorstudiet. Sosialt arbeid er et fag som i stor grad baserer seg på et kritisk syn på maktinstitusjoner og et fokus på situasjonen til vanskeligstilte. Jeg er ikke så redd for å uttale meg kritisk til forhold i NAV, dersom jeg mener å ha godt belegg for det, og gjør det i fornuftige fora på en måte jeg kan stå inne for. Videre har jeg en fast jobb og jeg stoler på at jeg har yringsfrihet og jeg engster meg ikke for å bli utsatt for represalier om jeg mener noe som stiller organisasjonen jeg jobber for i et uheldig lys. Det er kanskje naivt å tenke slik med tanke på at mange varslere har erfaring med at de har kommet dårlig ut av å opplyse om problematiske forhold der de jobber.

Imidlertid tror jeg ikke mitt materiale inneholder så kompromitterende informasjon at det kan få noen alvorlige eller ubehagelige følger.

Jeg har i løpet av prosessen endret mye av mine opprinnelige oppfatninger om forskningsprosessen og forskerens rolle. Innledningsvis hadde jeg et naivt ideal om å være en rimelig nøytral forsker som i liten grad påvirket mine informanter. Jeg hadde en viss forforståelse om at mye ved min bakgrunn og forståelseshorisont kunne «settes i parentes», slik som Husserl mener er et ideal (Kvale & Brinkmann, 2009). Jeg var klar over at ved kvalitative personlig intervju vil en alltid påvirke sine informanter og at det har betydning for hva slags data en får. Imidlertid tenkte at jeg skulle klare å holde en veldig lav profil. Det jeg ville unngå var en for stor undersøkelseeffekt, som er når undersøkelsen i seg selv eller forskeren selv skaper mye av resultatet ved å påvirke det man undersøker (Jacobsen, 2010).

Dette gikk ikke helt som jeg hadde tenkt på forhånd. Tanken var god da jeg sendte ut e-post til mitt utvalg fra min private e-postadresse. Jeg var fornøyd med at jeg ikke hadde avslørt at jeg jobbet i NAV gjennom hvor jeg sendte e-posten fra. Ikke hadde jeg oppgitt hvor jeg jobbet i informasjonsskrivet til mulige informanter heller, og dette var også helt bevisst. Jeg hadde tatt opp mitt ideal om nøytralitet med veilederen min og jeg kom da fram til at jeg ikke skulle si hva jeg jobbet med, med mindre jeg ble spurt og ikke kunne komme unna å svare ærlig. Jeg ville forsøke å framstå som en masterstudent/forsker, ikke som en NAV-ansatt. Jeg forberedte meg på svar jeg kunne gi for å komme unna spørsmål om meg selv og min bakgrunn, men jeg fikk meg ikke til å bruke dem da jeg faktisk fikk spørsmål om min bakgrunn. Det slo meg ikke på forhånd at jeg kom til å få såpass mange nysgjerrige spørsmål tilbake om hvem jeg var, hvor jeg jobbet og hvorfor jeg hadde interesse for dette temaet da jeg var i kontakt med mine informanter, så jeg håndterte spørsmål ved å svare ærlig om mitt arbeidsforhold og utdanning, da jeg fikk spørsmål om det. Denne praten foregikk på telefon før intervjuene kom i gang og ble en del av en slags tillitsskapende fase.

Jeg leste en del om kvalitativ metode etter at jeg hadde avtalt mine to første intervjuer og snakket litt med informantene på telefonen for å gjøre avtaler. Jeg innså etter hvert at allerede før første intervju hadde jeg endret forståelse for min rolle og for kvalitativ forskning. Opprinnelig hadde jeg nok delvis en oppfatning om kvalitative data i form av utsagn om erfaringer som kunne samles inn som gjenstander som bare var der ute. Kvale og Brinkmann (2009) viser til den anerkjente sosiologen Bordieu som kalte forskere som hadde denne holdningen for «båndopptakersosiologer». Han forstås blant annet som en som

kritiserer det at man kan være nøytral og *samle inn data* uten å påvirke dem. Kvale og Brinkmann (2009) viser flere intervjuer av Bordieu hvor det går fram at hans intervjustil kan innebære blant annet kritiske og konfronterende spørsmål og dermed en tydelig og aktiv rolle. Hvorvidt dette skal være et ideal, kan også diskuteres, men jeg vurderer vel at en middelvei mellom en noenlunde nøytral tilnærming og en kritisk og mer styrende tilnærming kan være fruktbar. Uansett metodikk må det være en bevisst bruk til bevisste formål og en må være åpen om at det har en effekt på hva man får av data (Jacobsen, 2010).

Gjennom litteraturen om kvalitative intervju fikk jeg en større forståelse for at meninger ikke er bare noe som er inni hodene på folk og som kan samles inn på en opptaker og deretter skrives ned (Thagaard, 2013). Den interaktive og konstruktivistiske forståelsen om kvalitative data ble tydeligere for meg da jeg fordypet meg mer i faglitteraturen innen metode. Dataene i undersøkelsen skapes i en samtale mellom intervjuer og informant og nye meninger vil ofte skapes i den settingen. Ved å tenke høyt sammen kan det dukke opp andre utsagn enn de som informanten hadde kommet med om vedkommende var alene i situasjonen og skulle tenke ut noe på egen hånd. Med andre ord fikk jeg forståelse for at forskerrollen innen kvalitativ metode kan innebære en mer aktivt skapende rolle og en større påvirkning på det man forsker, enn jeg opprinnelig hadde tenkt. Forskningsprosessen har dermed vært en hermeneutisk prosess der jeg har endret forståelse når det gjelder mine data, men også når det gjelder forskningsmetode, kommunikasjon og generelle kunnskapsfilosofiske spørsmål.

5.2.2 Å forske på egen organisasjon

Temaet og problemstillingen for min oppgave er basert på egne erfaringer fra arbeid i den organisasjonen jeg jobber i. Mine informanter er også hovedsakelig fra samme organisasjon. Jeg var kjent med at mange kolleger ved mitt eget kontor hadde erfaring med problemstillingen, men jeg unngikk bevisst å intervju disse da jeg mente at det ville bli for nært og dermed problematisk med tanke på mulig forskningseffekt av kollegarelasjonen. En mulig problemstilling er at det kan være større fare for at kolleger kanskje i større grad enn andre vil svare på en slik måte at de framstår i et godt lys, for eksempel (Jacobsen, 2010).

For å ha troverdighet som forsker er det vesentlig å være åpen og å belyse de utfordringer det er å ha flere roller i en slik situasjon. Wadel et. al (2014 s. 65) kaller åpenheten og bevisstheten rundt egen rolle for å være «sosiolog på seg selv». Å være ansatt et sted

samtidig som man forsker på erfaringer innen den samme organisasjonen innebærer store krav til refleksjon over hva denne dobbeltrollen har å si for forskningen. Kritiske spørsmål om denne dobbeltrollen og dens virkninger er viktig for å vurdere om en kan ha tillit til undersøkelsens resultater. En kan være kritisk både til prosessen og resultater når det er slike bindinger mellom forskeren og forskningsfeltet og det er rimelig å stille spørsmål om resultatene er reliable/pålitelige og valide/gyldige, som innebærer at en har tillit til at undersøkelsen er utført og tolket på en måte som gjør at en kan ha tiltro til funnene og at undersøkelsen gir svar på problemstillingen.

Jacobsen (2010) redegjør for noen fordeler med å forske på egen organisasjon. Han beskriver at en «innsider» lettere får tilgang til informasjon, lettere møter åpenhet og får tillit. Dette er fordi innsideren blant annet «kan språket» og har forståelse for organisasjonens historie. Ulempene som nevnes er at man kan ha en forutinntatt holdning eller kan mangle kritisk avstand til det man skal studere. En som forsker på egen organisasjon kan bli for sneversynt og farget av egne erfaringer. Jacobsen (2010) foreslår at man gjerne kan bruke egne erfaringer som utgangspunkt, men at man bør betrakte dem som hypoteser. Slik kan man undersøke om andre har samme, lignende eller helt andre erfaringer enn en selv og vurdere om hypotesene man har er styrket eller svekket.

Man kan si at denne undersøkelsen også er et forskningsarbeid i egen kultur (Wadel et. al, 2014). NAV som organisasjon kan sees som et kulturelt felleskap og forskningen som foregår der vil derfor også sees med antropologiske perspektiver. Forskningsarbeid i egen kultur har sine fordeler og ulemper som det er viktig å være bevisst. Jacobsen (2010) og Wadel et. al (2014) skriver at en person som kommer utenfra organisasjonen gjerne tenker over andre ting enn en «innsider», fordi vedkommende ikke er en del av det som studeres. Ut fra dette perspektivet på innsider-rollen og forskningsarbeid i egen kultur så må jeg gå ut i fra at jeg har mine blindsoner som jeg kanskje ikke en gang er bevisst fordi jeg har internalisert blant annet NAVs verdigrunnlag. Verdigrunnlaget til NAV et felles utgangspunkt som jeg har med informantene; en gjensidig felleskunnskap «mutual knowledge», som sosiologen Anthony Giddens omtaler det (referert i Wadel et. al, 2014 s. 27). Denne gjensidige felleskunnskapen som blant annet består av et felles NAV-språk er dermed gjør det lettere for forsker og informant å kommunisere, men kan også føre til at åpenbare fenomener ikke oppdages fordi en tar dem for gitt (Wadel et al, 2014).

I intervjusituasjonen så har jeg hatt en opplevelse av at innsider-rollen har gjort at jeg har en tillit hos informantene. De uttrykte seg trolig på en annen måte ovenfor meg enn for andre interesserte og forskere, blant annet merket jeg at en del begreper som informanten brukte ofte ikke ble forklart og kanskje ble håndtert som «gjensidig felleskunnskap» (Giddens referert i Wadel et.al, 2014 s. 27). Det kan være en uheldig side ved innsiderrollen er at noe kan bli usagt fordi vi tror vi forstår hverandre. Jeg merket dette i første intervjuet da vi snakket om kategorisering av brukernes behov, fordi dette er ordbruk som stort sett brukes internt på NAV. Jeg forsøkte å motvirke negative innsider-effekter ved å stille litt undrende og naive spørsmål, etter råd fra metodelitteraturen. Wadel et. al (2014 s.27) foreslår å forsøke se på sin egen kultur som «rar», for at man som innsider skal klare å fange opp det som en ellers ikke legger merke til. Det var noen ganger med et visst ubehag at jeg stilte naive spørsmål om forhold jeg mente å ha forståelse for. Kanskje blir det ubehagelig på grunn av vanlige menneskelige, sosiale behov som tilsier at en ikke ønsker å fremstå som kunnskapsløs eller uforstående. Jeg opplevde det likevel som nyttig å ha en naiv spørrestil til tider. Ved å stille klargjørende spørsmål og ikke stole på felles forståelse, så kan en være sikrere på at en får tilgang til informantens perspektiv.

Et fenomen som fikk meg til å reflektere over om jeg ble forstått av informantene som en innsider var at noen av informantene kom med utsagn som kan tolkes både som galgenhumor og som dårlige holdninger. Blant annet kom det et utsagn om en person som hadde så lav iq at vedkommende «nesten ikke kunne åpne en dør». Dette var et utsagn som jeg fikk i to ulike intervjuer med informanter fra samme arbeidsplass, så jeg går ut fra at de har snakket om dette på den måten tidligere. Utsagnet kom i den konteksten at det ble snakket om funksjonsnivået hos personer med utviklingshemming og poenget i utsagnene var at NAV-veilederne kunne bli overrasket over hva folk kunne få til, på tross av svake evner. I utgangspunktet var det et positivt budskap med tiltro til personers ressurser på tross av deres alvorlige diagnoser. Personen de snakket om hadde fått påvist en iq som var i nedre sjikt av lett psykisk utviklingshemming eller med en moderat utviklingshemming, men personen hadde overrasket NAV-veilederne ved å stille viktige og kompliserte spørsmål om personlig økonomi. Uttrykket om å «ha så lav iq at man nesten ikke kan åpne en dør» stammer fra en vits og er lett å tolke som en nedlatende metafor på en person med svært svake evner. Imidlertid; i en relativt trygg situasjon eller relasjon og innen en subkultur, for eksempel innen en NAV-kontekst så kan slike utsagn tolkes mer som en form for intern språkbruk, i visse tilfeller. At yrkesutøvere i velferdsyrker snakker om brukere på en måte

som kan oppfattes som ufine, er et fenomen som gjerne omtales som galgenhumor av yrkesutøverne og det uttrykkes gjerne at slik humor trengs for å overleve jobben (Eide & Damsgaard, 2012). Språkbruken kan derfor tolkes som en mestringsstrategi, men den kan også være en del av en kultur eller subkultur på en arbeidsplass. I undersøkelsen av Eide og Damsgaard (2012) så kom det fram at nyutdannede på nye arbeidsplasser i helse- og velferdsyrker kan oppleve slik språkbruk som både sjokkerende og krenkende. Poenget med å trekke fram språkbruken er likevel ikke å diskutere om det er nedsettende, uetisk eller noe man må regne med og akseptere, men det kan være en talemåte som er tabu i en del sammenhenger, men gjerne ikke når en møter noen i samme kultur. Informantenes presentasjon av seg selv og sine holdninger kan forstås ut fra Erving Goffmans sosiologiske teori om presentasjonen av seg selv der intervjusituasjonen kan ha vært en «bakregionen/backstage» der informantene til tider kunne tre ut av en «korrekt rolle» (Solheim & Øvrelid, 2002b). Jeg vil anta at informantene ikke hadde brukt det uttrykket om de ikke opplevde at de var anonyme, for eksempel om konteksten var et radiointervju hvor de uttalte seg under fullt navn eller på vegne av NAV. Å uttale seg på måter som kan oppleves som nedsettende ovenfor en svak gruppe, vil med stor sannsynlighet få negative følger for den som uttaler seg og NAV. Selv om informantene kanskje oppfattet at de var på en trygg bakregion, så hadde jeg som forsker en annen forståelse av situasjonen. For meg så var informantene på «scenen» og det de formidlet behandlet jeg som data, og ikke som hemmeligheter mellom kolleger. Dette kan i noen tilfeller være en kynisk og uetisk holdning, spesielt om det gjelder sensitive temaer eller sårbare informanter. I denne situasjonen oppfattet jeg informantene som eliteinformanter som hadde generelt høy kompetanse, samt kompetanse i å ivareta seg selv i situasjonen. Jeg vurderer derfor at dette og andre kontroversielle utsagn kan formidles i undersøkelsen. Wadel et.al (2014) redegjør for at relasjonen mellom forsker og informant kan ta mange ulike former, blant annet fordi informanten forholder seg til andre sider og roller ved forskeren. I dette tilfellet kan det være at informantene forholdt seg til meg mer som en kollega som de kunne uttrykke seg fritt med. Imidlertid kan jeg ikke vite om innsider-rollen ga meg tilgang til denne uttalelsen og andre kontroversielle utsagn, eller om informantene bare var frittalende, eller om det var andre forhold ved meg, informanten eller kommunikasjonen som hadde betydning. Hvorvidt en får ærlige og også kontroversielle svar vil avhenge mye av om det er skapt en tillit på forhånd og underveis og dette er en utfordring for forskeren. I dette tilfellet ble det ikke brukt mye tid på tillitskaping og utenomprat – det kan ha betydning for hvordan intervjuene ble. Jeg forsøkte imidlertid å ha en åpen, nysgjerrig og aksepterende holdning både verbalt

og nonverbalt. Videre metakommuniserte jeg før intervjuet startet om vikigheten av at informanten var åpen og ærlig, selv når det kunne være kontroversielle meninger eller temaer. Jeg opplevde at jeg fikk god tilgang på informantenes historier, forståelse og vurderinger og jeg vil anta at noe av det skyldes at det var en situasjon som i hovedsak var preget av tillit.

Hermeneutiske fortolkninger kan være alt fra naive til kritiske og to ytterpunkter er en naturalistisk tilnærming kontra mistankens hermeneutikk (Alvesson & Skøldberg, 2009). I en naturalistisk tilnærming så tar man det folk sier for gitt; man forstår det som at de sier det de faktisk mener om hvordan de forstår noe. Mistankens hermeneutikk innebærer derimot en forståelse av at informanten sier noe, men mener noe annet, og at språket brukes til å tildekke ulike fenomener, for eksempel makt (Alvesson & Skøldberg, 2009; Thomassen, 2009).

I noen intervjuer så fikk jeg inntrykk av at informanten periodevis uttrykker seg med en politisk korrekthet, ut fra idealistiske holdninger og i mindre grad ut fra hva de mener er realistisk. Ut fra et mistenksomt perspektiv kan slike uttalelser forstås som en form for konformitet til NAV sitt verdigrunnlag, eller at informanten snakker ut fra en «NAV-diskurs», som blir en talemåte innen NAV-konteksten der for eksempel verdien av arbeidsinkludering for alle, står sterkt. Det som blir sagt kan i slike tilfeller være preget av undersøkelseeffekter som kan henge sammen med at man intervjues av en som jobber i det samme fagfeltet. Slike undersøkelseeffekter kan oppstå fordi en vil gi et godt inntrykk av seg selv som person og som fagperson. Ut fra Goffmans teori vil informanten oppleve at den er på scenen og at en blir vurdert (Solheim & Øvreid, 2002b). At folk vil fremstille seg på en positiv måte er imidlertid en undersøkelseeffekt som kan oppstå uansett hvem som intervjuer og en som intervjues av en med samme arbeidsområde vil jo også kunne tenke at det ikke er noe poeng i å «pynte på» sine meninger fordi det også lett vil kunne gjennomskues av en som vet hvordan det i praksis er å jobbe med dette.

Når en forsker er usikker på om en presenteres for «politisk korrekthet» så går det an å stille spørsmål der en utforsker om det som sies er idealer eller realiteter. I de tilfellene som jeg oppfattet at jeg hørte en idealisert framstillinger så forsøkte jeg å følge opp med å spørre om eksempler fra informantens arbeidserfaringer. Jeg opplevde dette som nyttig for å få fram nyanser i deres fortellinger, men også fordi det kom en del refleksjoner rundt dette med forholdet mellom idealer og realiteter. I noen tilfeller så tenkte jeg ikke over at det kunne være en idealisert fremstilling før jeg hørte på opptaket. I slike tilfeller kan man ta kontakt

igjen for å spørre litt til. Det er en naturlig del av forskningsprosessen at en legger merke til ulike ting i selve intervjuet, når en hører på opptaket, når en transkriberer og når en analyserer. Stadig endrer man sin egen forståelse både av det som kom fram i intervjuet samt egen påvirkning på data.

5.3 Semistrukturert personlige intervju

Innenfor kvalitativ metode er det flere måter å samle inn data på, men personlig intervju er den vanligste metoden. Et semistrukturert intervju, er et intervju som er forberedt og hvor en har en plan og en intervjuguide, men at man samtidig er fleksibel og åpen for det som informanten kommer med. «Semi» betyr halvt; så det innebærer at det er et halvstrukturert intervju. Imidlertid vil det variere hvor mye man frir seg fra intervjuguiden og den planen man har når man utfører undersøkelsen. Med tanke på analysen som skal gjennomføres så kan det ofte være viktig at alle informantene spørres om de samme temaene, spesielt om man skal sammenligne funn fra de ulike intervjuene (Thagaard, 2013).

Intervjuene ble planlagt på e-post og telefon og ble gjennomført der informantene jobbet. Intervjusituasjonen var dermed i en kontekst som var kjent og trolig trygg. Jacobsen (2010) omtaler dette som en naturlig kontekst. Intervju på egen arbeidsplass kan gi en konteksteffekt fordi informanten kanskje forholder seg mer profesjonelt og ut fra arbeidsplassens verdier enn om intervjuet hadde vært et annet sted. Min opplevelse var at informantene i hovedsak uttrykte seg på en fri og nyansert måte og det framstod ikke som at de var hemmet av å bli intervjuet på sin arbeidsplass. Imidlertid kan det tenkes at uttrykk for idealistiske holdninger avhenge noe av konteksten intervjuene foregår, at diskursen om arbeidslinja til en viss grad «sitter i veggene» og blir vanskelig for informanten å fri seg fra.

Jeg brukte diktafon for å ta opp intervjuene og jeg noterte samtidig. Notatene var nyttige for å kunne gå tilbake i intervjuet og for å oppsummere. Imidlertid kunne det hende at kontakten hadde vært bedre uten notatskriving da dette tok litt fokus. Jeg bruke intervjuguiden som en veiledning og en støtte i tilfelle jeg skulle oppleve å «stå fast» og om jeg vurderte at vi hadde behov for å «hjelpes litt i gang». Intervjuene ble også styrt en del av informantens initiativ

og jeg fulgte opp med oppfølgingsspørsmål. Selv om det informantene formidler er noe utenfor det man opprinnelig var forberedt på å spørre om, så er man åpen og nysgjerrig på det som man får av informasjon når man gjennomfører et kvalitativt intervju. Den åpne forskningsprosessen vil ofte bli en fleksibel, interaktiv prosess der man stadig utvider sin forståelse og der man underveis kan endre på spørsmålene og fokuset man har (Thagaard, 2013). Man veksler mellom de ulike fasene i forskningsprosessen undervegs (Jacobsen, 2010). Et uttrykk som ofte brukes på denne prosessen er at det er en *runddans* mellom teori og empiri og at man i denne runddansen utvikler en stadig endret forståelse. Denne runddansen omtales også ofte som en hermeneutisk sirkel eller en hermeneutisk spiral (Thagaard, 2013).

Jeg forsøkte i intervjuene å følge informantenes initiativ til å komme inn på ulike temaer og mitt fokus var å få tak på deres erfaringer og oppfatninger også i de tilfellene vi kom inn på temaer som var noe perifere til problemstillingen. Jeg hadde trolig denne holdningen blant annet fordi jeg i denne fasen av oppgaven ikke hadde et tydelig avklart teoretisk fokus og stilte med et litt åpent sinn med tanke på hva som skulle komme ut av intervjuene. Selv om temaene ble noe styrt av forhåndsbestemte temaer, så var det altså et stort rom for ulike typer svar og dreining av samtalen fra informantens side, slik som også er et ideal i semistrukturerte intervjuer.

En ting jeg merket meg var at disse veilederne hadde mye av de samme erfaringene og refleksjonene om temaet og at de virket engasjerte. Det kom også opp noen temaer jeg ikke var forberedt på, blant annet flere informanter tok på eget initiativ opp det at de også hadde opplevd at personer med diagnosen lett psykisk utviklingshemming hadde mistet sin diagnose gjennom ny utredning. At andre temaer enn jeg hadde tenkt på kom opp, tolket jeg som at informantene var trygge på å ta en aktiv rolle i intervjuet og at de oppfattet at de kunne si det som opplevdes som viktig for dem å få sagt om temaet.

Det var en del tematikk som gikk igjen i de ulike intervjuene, naturlig nok – fordi jeg til en viss grad stilte spørsmål ut fra intervjuguiden og tok utgangspunkt i temaene der. Jeg hadde svært mange spørsmål i intervjuguiden og jeg opplevde ikke alltid å få bruk for dem fordi informantene hadde mye på hjertet og fikk sagt dette uten å få mange spørsmål, ut over oppfølgingsspørsmål. Jeg hadde også som nevnt et ønske om å ikke styre samtalen for mye, slik at intervjuet bar for mye preg av min livsverden og forforståelse.

Ved et intervju sa informanten litt spøkefullt før vi startet at hun håpet at jeg kunne stille spørsmål og at hun bare kunne sitte og svare, fordi hun var litt sliten. Da var det godt for en litt nervøs masterstudent å ha en intervjuguide. Hun snakket seg heldigvis fort varm, virket lite sliten og jeg kom ut av en spørsmål-svar-situasjon, som antagelig ville vært uheldig med tanke på en betydelig forskningseffekt fra en styrende intervjusituasjon.

5.4 Utvalg og rekruttering til undersøkelsen

Utvalget er de eller det man velger å undersøke for å finne ut av et fenomen, i dette tilfellet er det fire NAV-ansatte som har erfaring fra arbeid med unge som får diagnosen lett psykisk utviklingshemming som ung voksen, som er utvalget mitt. I tillegg til de NAV-ansatte så intervjuet jeg en leder i en avdeling som tildeler kommunale helsetjenester og dette bidraget ga et metaperspektiv på NAV-veiledernes arbeid. Et utvalg på fem informanter er færre enn jeg opprinnelig hadde som målsetting. Kan det være at det beskjedne utvalget har påvirket validiteten til undersøkelsen på en negativ måte? Jacobsen (2010) mener at det er viktigere at informantene kan gi god og interessant informasjon om det fenomenet man vil finne ut av. Jeg erfarte at det var mye datamateriale i de 5 dybdeintervjuene. Alle intervjuene varte over en time hver og utgjorde til sammen 39754 transkriberte ord, noe som tilsvarte ca 125 tettskrevne sider med tekst. Innholdet i intervjuene var også rikholdig og selv med fem intervjuer opplevde jeg at det var mye informasjon som gjentok seg. Kanskje var det nærme et metningspunkt, selv med få informanter, men noen flere intervjuer hadde nok økt undersøkelsens troverdighet.

Jeg intervjuet ikke helt tilfeldige NAV-ansatte fordi jeg måtte velge informanter som har erfaringer som bidrar til å belyse min problemstilling. Utvalget er blitt til gjennom en strategisk utvelgelse; det er et formål som ligger til grunn bak hvem som får forespørsel om å delta i undersøkelsen (Thagaard, 2013). Det er ulike måter å velge ut informanter på og i denne undersøkelsen har jeg tatt utgangspunkt i å få noe bredde og variasjon i utvalget gjennom at jeg har tatt kontakt med NAV-ansatte fra ulike kontorer, både små og store. En kan forestille seg at om en bare hadde intervjuet personer som jobbet på det samme kontoret så kunne data bli preget av forhold som gjaldt på akkurat denne arbeidsplassen, mens ved å ha informanter fra ulike kontorer så vil en unngå denne potensielle feilkilden. I tillegg vil

utvalget også ta hensyn til variasjon i erfaringer på små og store kontorer, og i små og store kommuner.

Jeg opplevde at det ikke var så lett som jeg hadde trodd å få informanter som fylte mine kriterier gjennom den kontakten jeg hadde med fire utvalgte kontorer. Jeg tok først kontakt med ledere pr e-post. Jeg fikk svar fra to kontorer ganske raskt, og to andre måtte jeg purre en del på. Fra det ene kontoret som jeg purret på, så fikk jeg etter hvert beskjed om at de ikke hadde tid til å prioritere å svare på undersøkelser på grunn av høyt arbeidspress. Siden det tok tid og var litt vanskelig å nå informanter i målgruppen så valgte jeg i samråd med min veileder å intervju et par informanter som var noe utenfor den opprinnelige målgruppen. Den første informant var en NAV-ansatt som jobbet ved det ene kontoret som jeg raskt fikk svar fra. Hun hadde erfaring med å jobbe med personer som hadde lett psykisk utviklingshemming eller hadde lærevansker, men vedkommende hadde ikke erfaring med at diagnosen hadde blitt påvist underveis i NAV-løpet. Manglende erfaring med at unge fikk diagnosen etter hvert var også en tilbakemelding fra et annet kontor. Disse tilbakemeldingene var også funn i seg selv og jeg ser i ettertid at det kunne vært fordelaktig å utføre en enkel forstudie med kvantitativ metode ut fra disse funnene. I forbindelse med det første intervjuet jeg gjennomførte så forsøkte jeg å bruke «snøballmetoden» for å få tak på informanter med erfaringen jeg var ute etter. Snøballmetoden innebærer at en informant tipser om nye mulige informanter (Jacobsen, 2010). Jeg fikk kontaktinformasjonen til en leder i helsetjenesten i kommunen og jeg valgte å intervju vedkommende da mye tydet på at dette var en person med en del erfaring og engasjement innenfor temaet. Dette intervjuet opplevde jeg også som nyttig for å belyse problemstillingen og for oppgaven, selv om dette også var noe utenfor opprinnelig målgruppe og utvalget jeg opprinnelig hadde tenkt. Jeg spurte også denne informanten om vedkommende hadde kjennskap til NAV-veiledere som hadde erfaring med temaet, men dette hadde ikke vedkommende.

Jeg fortalte en kollega på NAV-kontoret der jeg jobber om at jeg slet med å få informanter i målgruppen og jeg fikk informasjon om en erfaren NAV-ansatt som jobbet i en annen kommune. Denne personen jeg fikk tips om var i målgruppen og jeg fikk intervju henne. Jeg valgte å ta direkte kontakt med henne og å ikke gå om ledelsen fordi jeg tidligere hadde erfart at det tok tid å få svar og jeg vurderte at det var mindre risiko for å få negativt svar ved å ta direkte kontakt. Denne informanten viste seg å være en god bidragsyter med mye erfaring på teamet jeg var interessert i. Hun tipset meg om en kollega på samme kontor, så igjen kom jeg i kontakt med en informant gjennom snøballmetoden.

5.5 Etiske vurderinger

Dette prosjektet er vurdert og godkjent av NSD; Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste. NSD er en institusjon som vurderer om personvernet er ivaretatt i samfunnsvitenskapelig forskning. Godkjenningen var på visse vilkår, blant annet at intervjuer og respondent måtte sørge for at taushetsplikten ble overholdt. Hensynet til tredjepart, i dette tilfellet brukere hos NAV, måtte sikres godt. Taushetsplikt og personvern var et tema som jeg tok alvorlig og jeg diskuterte dette i flere omganger med min veileder som er erfaren med kvalitativ forskning innen velferdsfeltet.

Temaet taushetsplikt og NSDs tilbakemelding var noe jeg tok opp med informantene før intervjuene startet og jeg redegjorde for at dette var både mitt og informantens ansvar. Jeg sa til informantene at de gjerne kunne belyse sine meninger med generelle eksempler, men at de måtte være forsiktig med å komme med detaljer som kunne gjøre at personer kunne gjenkjennes. Jeg kom med et eksempel for å gjøre det tydelig hva jeg mente kunne være innenfor regelverket. Jeg merket meg i løpet av intervjuene at informantene tok dette med taushetsplikten svært alvorlig. De nølte litt og tenkte seg om før de sa noe og kommenterte gjerne at de prøvde å ikke si for mye da de kom med eksempler. Taushetsplikten innebærer delvis et forskningsetisk dilemma, fordi fokuset på å overholde taushetsplikten kan føre til at en holder tilbake opplysninger som er av stor interesse, fordi en er redd for å bryte taushetsplikten. Jeg mener at det etiske og juridiske som handler om taushetsplikt og personvern ble ivaretatt gjennom datainnsamlingen og ved videre arbeid med dataene gjennom de forhåndsreglene som ble tatt. Jeg har også valgt å være lite spesifikk når jeg presenterer utvalget mitt, blant annet har jeg ikke skrevet nøyaktig hvilken profesjonsutdanning de har, ikke nøyaktig alder eller antall ansatte på kontoret. Beskrivelser av brukernes situasjon er også i noen tilfeller endret noe på ved å endre til et lignende yrke, og at personen omtales som et annet kjønn i noen av tilfellene. Slike grep er gjort med tanke på å ivareta taushetsplikt og personvernet, spesielt til tredjepart som er brukere av NAV. Det er svært viktig at historiene informantene kommer med ikke gjengis på en slik måte at taushetsplikten blir brutt ovenfor de aktuelle personene det gjelder.

En annen etisk betraktning jeg har hatt handler om hvordan jeg fremstiller informantene. I avsnittet om å forske på egen organisasjon så nevnte jeg et eksempel der to informanter omtalte en person med utviklingshemming på en måte som kunne oppfattes som

nedsettende. Det å trekke fram noe som framstår som nedsettende i et materiale som i hovedsak er preget av varme holdninger og idealisme kjentes feil og fikk meg til å tenke at jeg kanskje ikke skulle ta det med i teksten likevel. Men i det jeg innså at jeg holdt på å sensurere meg selv, kanskje for å sikre at mine kolleger og NAV framstod i et godt lys, så vurderte jeg at jeg måtte la det stå. Det var imidlertid viktig å forklare utsagnet ut fra den konteksten det kom i. Jeg kjente meg litt igjen i Wadel som forsket på sin arbeidsledige nabo, George. George sa det var greit med denne forskningen så lenge det ikke ble skrevet noe negativt om han eller hans familie, noe som utgjorde et forskningsetisk dilemma. (Wadel et. al, 2011). Nå har ikke jeg lovet at mine informanter skal framstå på en positiv måte, men kanskje blir noen skuffet og kanskje er det uetisk og uinteressant å trekke fram en bisetning som er sagt i en fleipete tone ut av et så stort materiale som synliggjør helt andre verdier. På den annen side så er det å skrive om dette temaet en måte å vise at jeg kan skrive om kontroversielle temaer som angår mine kolleger og arbeidsgiver. Kanskje bidrar det til en opplevelse av økt reliabilitet siden jeg forsker innen den organisasjonen jeg jobber.

5.6 Temasentrert innholdsanalyse

I dette avsnittet redegjør jeg for noen metodiske vurderinger som jeg har gjort i forbindelse med analysearbeidet.

Jeg fulgte i stor grad beskrivelsen av metodikken om innholdsanalyse og temasentrert analyse, slik det beskrives av Jacobsen (2010) og Thagaard (2012). Jeg startet med å gå gjennom rådata som var referater fra intervjuene samt transkripsjonen fra lydfilene jeg hadde fra intervjuene. Referatene ga meg et helhetlig bilde av hvert intervju og var hjelpsomt da jeg skulle få et overblikk over intervjuene, samt over likheter og ulikheter mellom hvert intervju. Dette ble en form for hermeneutisk prosess der jeg så på intervjuene hver for seg, og deretter sammenlignet dem. Hvert enkelt intervju kan i dette tilfellet sees som en del og den samlede mengden med intervjuer som en helhet. Jeg tenkte over ulike temaer i referatene og transkripsjonene og noterte hva som gikk igjen og hva som virket interessant. Oppfatninger som går igjen, altså det som er likt og som samsvarer er ikke nødvendigvis de viktigste funnene. Imidlertid kan det kan si noe om at flere deler et fokus eller en virkelighetsoppfatning, at det er en eller annen grad av intersubjektivitet med en felles forståelse (Thomassen, 2007). Hva man utarbeider av temaer og kategorier i et slikt

materiale avhenger mye av egen forståelseshorisont og fordommer og ulike forskere vil dermed kunne gjøre ulike funn ut fra samme rådata. En vanlig innvending til denne formen for analyse er derfor at den kan bli for individualistisk og dette bekymret meg litt. I arbeidet med tematisering og kategorisering så søkte jeg derfor råd hos en medstudent og vi diskuterte de transkriberte intervjuene og kategoriene vi fant i datamaterialet. Jeg opplevde dette som nyttig fordi jeg på det tidspunktet var noe overveldet over omfanget av empirien og det ble lettere å legge merke til og kategorisere interessante temaer da vi vurderte datamaterialet sammen. At vi diskuterte kategoriseringen var kanskje også noe som hevet kvaliteten fordi medstudenten kom med andre perspektiver og dette samarbeidet førte til en økt reliabilitet og en form for dobbel hermeneutikk der våre ulike

Problemstillingen og spørsmål i intervjuguide er på mange måter en førkategorisering av datamaterialet, og denne førkategoriseringen er det vanskelig å fri seg helt fra, selv om man gjerne har det som ideal (Jacobsen, 2010). Denne førkategoriseringens betydning for rådata – hva man spør om og hvordan har naturligvis betydning for hva en får av svar. Dette innebærer at en må være bevisst på hvordan en selv som forsker påvirker dataene både ved intervjuet, ved transkribering og ved analysen. Kategoriseringen av temaen i datamaterialet avhenger i noen grad av problemstilling, intervjuguide og generelt den forståelseshorizonten jeg gikk ut i fra i starten av prosjektet. Imidlertid vurderer jeg at kategoriseringen også har et visst induktivt preg, altså at kategoriseringen gjøres med utgangspunkt i data. Jacobsen (2014) redegjør for at den induktive tilnærmingen er et ideal i kvalitativ forskning ut fra metodikken i «grunnlagt teori/ grounded theory», imidlertid er det en allmenn forståelse av at kvalitativ forskning som regel også vil ha et visst deduktivt preg, der førkategorisering også spiller inn (Jacobsen, 2010).

Jeg har valgt å strukturere analysen ut fra noen kategorier som jeg har trukket ut fra datamaterialet. De kategoriene jeg har trukket ut er før- og etter diagnosen, forståelse av diagnosen, opplevelse av rammebetingelser i jobben og forståelse av betingelser i arbeidsmarkedet. I analysen trekker jeg inn relevant teori og forskning, som jeg tidligere har redegjort for. Etter dette kapittelet kommer drøftingskapittelet og her drøftes de viktigste funnene i analysen opp mot problemstillingen

Det har vært en prosess med endringer i problemstilling og forskningsspørsmålene fordi nye viktige temaer og andre vinklinger ble relevante undervegs i analysen. Denne vekslingen kan ses som en måte å gå fra teori, til empiri og tilbake – altså en refleksiv prosess der

forståelseshorisonten utvides og endres i møte med data i en hermeneutisk sirkel der min forståelsen av datamaterialet har endret seg, men også forståelse av temaet generelt.

5.7 Oppsummering: Validitet, reliabilitet og overførbarhet

I dette kapitlet har jeg redegjort for metodiske valg, refleksjoner over egen rolle og utfordringer som har preget denne forskningsprosessen. Åpenhet og bevissthet om egen rolle og egne holdninger har vært et tema jeg har fokusert på fordi jeg har innsett at kvalitativ metode i stor grad er en skapende prosess hvor forskeren er en aktiv part (Fog, 2004). Selvbevissthet hos forskeren blir derfor et viktig prinsipp som gjør at det må redegjøres for egen forståelseshorisont og holdninger (Fog, 2004; Wadel et. al, 2014). I dette tilfellet har det vært spesielt viktig å være åpen og reflektert om utfordringer ved å gjennomføre et forskningsprosjekt innen organisasjonen jeg jobber i samt på et område der jeg har mye engasjement fra før da dette kan gi betydelige forskningseffekter og kan påvirke undersøkelsens reliabilitet og validitet.

Jeg har gjennom dette kapitlet redegjort for flere forhold som påvirker reliabiliteten og at jeg har tatt valg for å fremme en høy reliabilitet, blant annet at jeg intervjuer NAV-veiledere som er ukjente for meg i stedet for mine nærmeste kolleger. Reliabilitet og validitet er viktige kvaliteter som angår hele forskningsprosessen, fra utvikling av problemstilling, valg av metode, gjennomføring av intervjuer og kategorisering og analyse av data. (Jacobsen, 2010). Reliabilitet handler om pålitelighet, med andre ord om hvorvidt man kan ha tillit til at undersøkelsen er utført på en redelig måte. Jeg har brukt diktafon og gjennomført transkribering av intervjuene og dette er forhold som øker reliabiliteten, fordi gjengivelsen av intervjuene blir ikke avhengig av min hukommelse eller mer eller mindre gode notater.

En vanlig kritikk av undersøkelser som er utført med kvalitative metoder er om undersøkelsen har noen verdi for andre enn dem som er undersøkt (Jacobsen, 2010). Undersøkelsen kan for eksempel gi et rimelig bilde av oppfatningene til de NAV-ansatte som jeg har intervjuet, men ikke nødvendigvis for de fleste NAV-ansatte som jobber med denne målgruppen. Med andre ord kan den interne gyldigheten være god, men det kan stilles spørsmål ved overførbarheten, altså den eksterne gyldigheten (Jacobsen, 2010). Om undersøkelsen har en høy validitet så vil trolig en gjentakelse av undersøkelsen medføre at man får mye av de samme funnene, mener Jacobsen (2010). Ut fra min erfaring med fire

intervjuer av NAV-veiledere så var det mye av de samme opplysningene som kom fram og jeg vurderer at en annen forsker ville fått lignende innholdsmessige funn. Fog (2004) mener det er mulig å oppnå slik konsistens mellom intervjuer, men ser ikke denne testingen som aktuell i kvalitativ forskning fordi selve intervjuet ofte vil bidra til økt innsikt eller endret forståelse også hos informanten og en gjentatt undersøkelse om samme tema, vil derfor gi en del andre funn. Undersøkelsen som er gjort i denne oppgaven kan imidlertid prøves mot andre undersøkelser om lignende temaer og rapporten fra Proba (2016) har en del sammenfallende funn som kan tilsi at forskningsfunn i denne undersøkelsen er styrket og at det kan være en ekstern gyldighet. På den annen side kan undersøkelsen også være valid uten at funnene bekreftes fra andre undersøkelser

Validitet innen kvalitativ metode handler også om man har undersøkt det man har sagt at man skal undersøke. Svarer man på problemstillingen og er man tro mot informantene når man presenterer deres virkelighet? Jeg har valgt å legge vekt på sitater fra informantene i presentasjonen av intervjuene og jeg mener det bidrar til å øke validiteten. Videre trekker jeg fram problemstillingen med forskningsspørsmål i kapittel 7 for å sikre at problemstillingen blir besvart.

6. Presentasjon av forskningsintervjuene

Presentasjonen av forskningsintervjuene følger viktige temaer som er trukket ut i den temasentrerte analysen. Hovedsporet i dette kapitlet er at jeg har fokus på situasjonen før og etter diagnosen, men jeg trekker også med de kategoriene som handler om forhold ved arbeidsmarkedet, rammevilkårene i NAV og forståelse og samhandling om diagnosen. Disse kategoriene drøftes i neste kapittel.

6.1 Utvalget

Utvalget bestod av fem informanter, hvorav en var leder i en kommunal virksomhet som tildeler tjenester til personer med funksjonshemming. Resterende var ansatte i NAV og hadde erfaring med å jobbe med ungdom og unge voksne med ulike utfordringer. Alle informantene hadde erfaring med å bistå unge med lett psykisk utviklingshemming. De fleste informantene hadde også flere erfaringer med at personer fikk diagnosen først som unge voksne. Jeg velger å ikke spesifisere variabler som utdanning og alder på hver enkelt, med tanke på å ivareta anonymiteten og redegjør derfor overfladisk om utvalget. Det som kjennetegnet de fire informantene fra NAV er at de alle var fra ca. 35 år og oppover og hadde lang fartstid i NAV-systemet, i tillegg til at de hadde ulik yrkeserfaring fra tidligere. Videre hadde de alle utdanning innen helse- og sosialfag, med bachelor som laveste utdanning. To informanter var sosionomer og to andre informanter hadde annen utdanning innen helse- og sosial. De fleste hadde videreutdanninger, to hadde blant annet kommet langt i arbeidet med mastergrad. En informant hadde også utdanning som omtrent tilsvarer mastergrad ut fra tidligere gradsstruktur. Informantene fra NAV var fra 3 ulike kontorer, hvorav det ene kontoret var i en middels stor by, mens de to andre kontorene var på tettsteder. To kontorer var store NAV-kontor, mens et var lite. To av veilederne fortalte at de samarbeidet tett med videregående skole. Den ene var OT-kontakt, altså en kontaktperson i Oppfølgingstjenesten, som er en instans for unge under 21 år som ikke er i ordinær videregående utdanning, den andre jobbet som NAV-veileder i videregående skole.

6.2 Situasjonen før de unge får diagnosen lett psykisk utviklingshemming

En viktig fellesnevner som kom fram i denne undersøkelsen er at NAV-veiledernes erfaring er at de unge som får diagnosen som voksen som oftest har vært i kontakt med flere typer av hjelpetjenester som barn og unge. De har ofte hatt kontakt med barne- og ungdomspsykiatrien, barnevernet og pedagogisk- psykologisk tjeneste. Det beskrives i mange tilfeller sammensatt problematikk med kjente vanskelige forhold i familien, for eksempel rusmisbruk, kriminalitet, fattigdom, psykisk sykdom eller annen problematikk som gjerne var knyttet til de unges foreldre. En veileder beskrev den tidligere forståelsen av en ungdom som først hadde fått diagnosen ADHD som hadde en kriminell far som alle visste hvem var: «Ikke rart han blir sånn vettu, når faren er sånn ...».

En annen viktig erfaring som går igjen er også at disse unge ofte har opplevd mobbing og utenforskap på skolen. Det er med andre ord unge som ofte har hatt det vanskelig på mange felt samtidig, og det kan derfor være vanskelig å vurdere «hva som kommer av hva».

«De fleste har ikke hatt det noe allright på skolen. Opplevd å være mye alene, uten venner og ... ikke skjønt hva som har foregått i timene, egentlig. Mange har jo vært utplassert i bedrift mens de har gått på ungdomsskolen også. Og det opplever jeg som positivt. At de sier at de har opplevd det som positivt. Vil gjerne tilbake dit i praksis når de kommer hit.»

Imidlertid er det en erfaring hos informantene at fullstendig kartlegging av disse unges kognitive evner ikke er gjennomført eller ikke er kjent for den videregående skolen og andre hjelpeinstanser. Veilederne beskrev imidlertid at det ofte var påvist ulike typer lærevansker, gjerne knyttet til enkeltfag, også kalt spesifikke fagvansker. Mange av disse unge hadde individuell opplæringsplan i skolen og hadde mottatt spesialundervisning, fått fritak fra enkelte karakterer, hadde arbeidspraksis i stedet for enkelte fag eller hadde hatt andre tilrettelegginger på skolen. De fleste av disse unge gjennomførte skolen i tilrettelagte løp, der de som oftest ikke fikk et fullstendig fagbrev, men i beste fall et «fagbrev light» som kalles kompetansebevis. Det er sjelden at unge med disse vanskene fikk fagbrev på vanlig måte, ifølge informantene, men noen få tilfeller ble beskrevet. I en del tilfeller droppet disse unge ut fra skolen undervegs og fikk gjerne et tilbud gjennom NAV eller oppfølgingstjenesten i videregående skole.

Flere veiledere la vekt på at de unge hadde fått ulike diagnoser da de var barn eller ungdommer som trolig ble sett som mer eller mindre fullstendige forklaringer på de unges

funksjonsvansker. Den diagnosen som i størst grad ble nevnt av tidligere diagnoser var ADHD, men også spesifikke lærevansker, angst og depresjon var noe som gikk igjen. Den ene informanten hadde seks eksempler på saker der diagnosen lett psykisk utviklingshemming hadde kommet med tiden. Det som kjennetegnet denne veilederens eksempler var at de unge enten virket «usynlige» eller utagerende. Et eksempel på en sak hvor personen virket «usynlig» var der sterk sjenanse var den offisielle forklaringen på hvorfor en person ikke kom seg i arbeid. I dette tilfellet hadde fastlegen i samarbeid med psykisk helsearbeider lenge forsøkt å bistå personen, uten at det virket å bli noen endring eller utvikling. Spørsmål til fastlegen fra NAV-veileder om det kunne være hensiktsmessig med kognitiv utredning ble avvist og denne unge forsøkte en del tilrettelagte tiltak i NAV som han ikke mestret og i de fleste tilfellene sluttet å møte til. Veilederen beskrev at det var mange *rare unnskyldninger* og unnvikenhet fra personen og at han ikke kom noen veg med de tilrettelagte tiltakene de prøvde ut. Etter at vedkommendes fastlege sluttet og personen fikk en ny lege så ble personen utredet hos nevropsykolog og det ble etter hvert konkludert med at han hadde en lett psykisk utviklingshemming. Han dette gjaldt var da over 30 år og hadde vært gjennom 12 år med tiltak som han ikke hadde mestret, i tillegg til en krevende skolegang. Veilederen beskrev også at barnevernet og PP-tjenesten hadde fulgt han opp gjennom hele barndommen. NAV-veilederen mente at fokuset til disse hjelpeinstansene var på familieforholdene og at det ble ikke gjort evnetester fordi problemene ble forstått som et sosialt problem som handlet om foreldrenes fungering og konflikter som var i familien. Veilederen som nevnte dette eksempelet uttrykte at erfaringen med den første fastlegen i denne saken var et uvanlig eksempel på hvordan det var å samarbeide med fastleger. Den vanlige erfaringen som hun og andre veiledere redegjorde for tilsa at fastlegene var lydhøre for NAV-veiledere og tiltaksarrangørers vurderinger av om det kunne være hensiktsmessig med kognitive utredninger. Det ble generelt beskrevet gode samarbeidsrelasjoner med fastlegene.

Et annet eksempel ble nevnt på en person som ble oppfattet som «usynlig». Det var en ung person som faktisk hadde fått et fagbrev. Veilederen beskrev hvordan hun mente dette hadde gått til:

«Hun satt bakerst og sa ingenting. Det var et guttefag, hun var eneste jenta. Dermed tok alle de andre hele rommet. Hun kunne bare *skli gjennom* uten å bli oppdaget. Det passet henne i grunn veldig greit. Og så mener jeg en læringebedrift som har virkelig

tatt ansvar på en eller annen måte da, sikkert.»

Informantene redegjorde for at utviklingshemmingen ofte ble avdekket ved at de selv eller veiledere hos tiltaksbedrifter fant mer ut av fungeringen til de unge gjennom deres deltakelse i arbeidsretta tiltak. Flere la vekt på at en måtte være en del i kontakt med personen for å finne ut av det. Vanlig oppfølging fra NAV var ofte ikke tilstrekkelig, en bør være tett på, var vurderingen til flere veiledere. På grunn av behovet for tett oppfølging gjerne ikke ble sett med en gang var det en vanlig erfaring at det var en del prøving og feiling før en kom fram til at det kunne være grunnlag for å finne ut om kognitive evner. Å oppfordre til utredning av kognitive evner var noe som NAV-veilederne kunne være opptatt av for å finne ut av hva som var realistiske målsettinger for den enkelte, finne ut av tilretteleggingsbehov i arbeidslivet eller for å avklare om det forelå økonomiske rettigheter. En veileder beskriver hva slags prosesser som hun ofte hadde erfart at de unge gjerne var igjennom før de ble utredet og fikk utviklingshemmingsdiagnosen:

«... Det har på en måte vært tidkrevende, da. For de har kommet hit fordi de ikke har fikset videregående og så har de kanskje begynt i en arbeidspraksis i en ordinær bedrift ... Som ikke har fungert ... Fungert ei lita stund, så har det ikke fungert. Så tenker du at: "det kan jo være arbeidsplassen". Kanskje vi skal prøve et annet yrke. Så prøver du igjen ... Så prøver du kanskje et annet tiltak som gir mer oppfølging da, der det er en tiltaksarrangør som følger opp tettere. Så kommer det ikke noe mer ut av det enn det man visste fra før: at de sliter med oppmøte og å forholde seg til kolleger, gi beskjed, ja rett og slett det som kreves i arbeidslivet. Og så har det vært utredninger på DPS eller BUP som konkluderer med psykisk lidelse. Noe har vært traumer i fra barndommen, diverse som påvirker, da ... Og så skal de fortsette i behandling på BUP eller på DPS og så avsluttes det fordi de ikke er mottakelige. Det er standarden ... Så kommer de til psykisk helse i kommunen som de ikke møter til eller som heller ikke fungerer, da... Og så ender det på en måte med at ingenting fungerer og at de går bare på nedtur på nedtur ... Uten at en finner ut hva det egentlig er. Og så ... ja ... hab-tjenesten er siste stopp, liksom, og da ender det med lett psykisk utviklingshemming ...»

Det var flere problemstillinger som gjerne satte NAV-veilederne på sporet av at personen hadde mer enn vanlige utfordringer, og hvor de lurte på om det kunne være knyttet til kognitive problemer:

- Manglende selvinnsikt, blant annet om hvordan arbeidet skulle utføres
- Småkrangling/konflikter med arbeidsleder om jobben var gjort bra nok
- Konflikter og «smådrama» med kolleger der de var i arbeidsutprøving

- Ofte opplevd å ha blitt mobbet, lav selvtillit
- Stort behov for trygghet, kan knytte seg til *en* person som må være på arbeidsplassen
- Behov for enkle oppgaver, behov for trinnvise forklaringer og mange repetisjoner
- Lavt tempo i arbeidet
- Trekker seg unna ved å ikke møte opp
- Kan også være svært pliktoppfyllende og samvittighetsfulle
- Vansker med å sende meldekort og ordne dokumentasjon til søknader
- Terapi for psykisk helse eller medisiner for ADHD fungerte ikke. Terapi avsluttes fordi det ikke fungerer.

Flere slike utfordringer var gjerne til stede i de ulike sakene, men slike kjennetegn kunne komme av mange forhold og noen slike tegn kunne også tolkes som ganske vanlige problemstillinger for ungdom utenfor skole og arbeidsliv, eller for ungdom med psykiske lidelser eller med ADHD. Dette innebar at det å avdekke hva problematikken til den unge kunne bestå av ofte kunne være en krevende og langtekkelig oppgave, selv med mye kunnskap og erfaring, slik som disse veilederne hadde. En veileder beskrev hva som en ofte så i arbeidsretta tiltak:

“Ja, det er jo ofte det her med hurtighet i arbeid. Det med å skjønne at de skal gi beskjed hvis de ikke kommer en dag. Og at de faktisk må møte opp hver dag. Det med å ta pauser. Bruk av mobil.. Ja, sånne ting som mange ville tatt for gitt, da. Som de kanskje sliter med å forholde seg til. Det med å få en og en beskjed om hva du skal gjøre. Gjøre ferdig en ting før du begynner på neste. Som er veldig sånn typisk ADHD egentlig, med konsentrasjonsvansker, men så er det kanskje mer som ligger bak der».

Hun beskriver imidlertid at det kan være ulik atferd og dermed ikke noe fast mønster.

«Men så har du de som er stikk motsatt og da, som er veldig pliktoppfyllende og møter tidsnok og lever for å være på arbeidsplassen. Selv om de kanskje ikke gjør arbeidsoppgaver tilsvarende en ordinær jobb. Men at de faktisk møter opp til riktig tid og det er det siste de skulker.»

Informanten mener at hun ikke ut fra atferden kan peke ut at det er psykisk

utviklingshemming. Det kan være ulike personligheter som kunne spille inn, men hun nevner også at ulike tilleggsdiagnoser gjør at det kan være vanskelig å vurdere hva som er problemet. En annen ting hun har tenkt over er behovet for trygge relasjoner.

«... Du har jo de som er veldig avhengige av en å jobbe sammen med. Å jobbe sammen med en person som de er trygg på. Ikke får gjort noen ting dersom den personen ikke er der. Som kanskje er veldig var på kollegers blick eller uttalelser, da. De har jo i utgangspunktet kanskje dårlig selvtillit, har vært litt mobbing i fra før og.. Det her med trygghet er kanskje det som er fellesnevneren ...»

En veileder fikk spørsmål hvordan hun kom på sporet av å finne ut av en sak. Hun hadde fått en ungdom henvist fra en kollega som jobbet med ordinære arbeidssøkere, siden denne kollegaen hadde vurdert at personen trengte mer hjelp og et annet innsatsbehov fra NAV. Denne ungdommen viste seg å ikke bare ha udiagnostisert utviklingshemming, men også en diagnose i autismespekteret.

«Ja, altså det var noe med alt! Har lært meg å stole litt på magefølelsen. Det er liksom noe med den måten.. Blikk-kontakt, mangelen på blick-kontakt. Hva slags ord man bruker, hvordan man beveger kroppen når man snakker. Hvordan man ser på verden rundt seg. De ble en sånn pakkelsesning.»

«Altså på ei så var det jo da manglende evne til koordinering, manglende drive på å gjøre ting selv.»

«Ja, både komme i gang og holde fokus videre og selv på ekstremt enkle arbeidsoppgaver, sånn type brette sammen ark og putte i konvolutt. Og så baller det seg til etter 3 konvolutter. Det var den ene. Og så var det hun som bare ikke forholdt seg til.. altså hun gjorde akkurat det hun fikk beskjed om og ikke noe mer.»

Temaet kognitive vansker kunne være vanskelig å snakke med ungdommene om, mente flere veiledere. Temaet kan være sårt og ofte tabubelagt, kanskje spesielt for de som er i et grenseområde for å ha en utviklingshemming. Men på et tidspunkt må det komme opp som et tema om det er en viktig grunn til at den unge ikke kommer i arbeid, mente NAV-veilederen som er sitert her. Hun sikter da til at det er tidsbegrensning på ytelsene og dersom en ikke får avklart det helsemessige, så vil ikke personen kunne få en trygdeytelse om den

ikke kommer i arbeid. Alternativet til å få en trygd vil i så fall bli å være langvarig sosialhjelpsmottaker.

«Nei, har jo også noen som for eksempel har en CP-diagnose, da. Og så har man kanskje en hånd og en fot som ikke fungerer godt og det er veldig greit for mange å akseptere. Så står det nesten i en bisetning: «tenker også at det er lavere kognitivt fungeringsnivå på grunn av CP-diagnosen», kan en lege skrive, liksom. Så merker man kanskje da når man begynner å prøve folk ut i for eksempel i tiltak i barnehage at man begynner å jobbe så får man også den tilbakemeldingen fra arbeidsgiver at "det er nok ikke bare hånd og en arm som ikke fungerer her". Og det er vanskelig for mange å ha den samtalen med de unge voksne da, om at vi tenker kanskje her at du burde ha vært gjennom en nevropsykologisk utredning. Det står liksom antydnet både fra legen din og det er tilbakemeldingen du får gjennom praksissted om at de føler at du ikke er helt.. Ja ...»

At de hadde ganske stort hjelpebehov også når det gjaldt det å forholde seg til NAV og det å takle andre forhold ved dagliglivet var også noe som de fleste informantene sa noe om. En del hadde blant annet vansker med personlig økonomi, sending av meldekort og digitale ferdigheter.

Det ble av flere veileder lagt vekt på at atferd som kunne tyde på utviklingshemming også kunne være utrykk for umodenhet eller andre forhold, for eksempel vanskelige forhold i familien. Ut fra dette perspektivet tenkte noen av veilederne at det i noen tilfeller kunne være lurt å «se an» dette med diagnosesetting. Noen av veilederne la vekt på at diagnosen lett psykisk utviklingshemming ikke alltid innebærer en fungering som er veldig langt fra det normale og at mange unge er helt i grenseland for å få diagnosen.

«Ja, på en måte så tenker jeg det at det er mye som kan skje fra 18-års alderen for ja, folk som også har lærevansker ... for mye av det viser seg også at er umodenhet».

Denne veilederen fortalte også om en sak fra før NAV-reformen der man «så litt bort fra papirene» og hjalp personen ut fra hva vedkommende mente å kunne å få til ut fra personens ønsker og interesser. Vedkommende kom ut i ordinær lønnet jobb, på tross av ganske svake evner. Ut over dette eksempelet hadde imidlertid ikke veilederen konkrete eksempler på at unge med lærevansker eller lett psykisk utviklingshemming kom i ordinært, lønnet arbeid, men veilederen mente at det var noen.

Flere veiledere ga uttrykk for at de mente at de unge som sent fikk diagnosen lett psykisk utviklingshemming gjerne hadde blitt tillagt en del negative moralske egenskaper. At den unge gjerne hadde blitt sett på som lat eller vanskelig, var noe som flere informanter var opptatt av.

6.3 Utfordringer og dilemmaer i utredningsprosessen

Det ble beskrevet ulike hindringer for at ungdom ble utredet i voksen alder. En veileder vurderte at ikke alle så hensikten med dette selv, for eksempel at det ikke nødvendigvis opplevdes så motiverende å kanskje få en uføretrygd, i stedet for sosialhjelp – at de var tilfreds med situasjonen som den var.

Frykt for inngripen fra barnevernet var et moment som kunne ha betydning for om en person ikke ville delta i en utredning av kognitive evner, nevnte to veiledere. Denne frykten handlet om at foreldre til ungdom kan være redd for at deres ungdommer ikke vil kunne beholde framtidige barn på grunn av diagnosen lett psykisk utviklingshemming. De to veilederne som nevnte dette jobbet på samme kontor, så det kan hende at dette er en problemstilling som kan være knyttet til lokale forhold, da det nylig har vært slike saker som er blitt kjent i lokale media og i lokalsamfunnet. Selv om lokale forhold kan spille inn på frykten for barnevernet i slike saker, så er det grunn til å tro at dette kan være en nasjonal problemstilling fordi det i den senere tid har vært flere saker som har versert i media der personer med lett psykisk utviklingshemming har mistet omsorgen for barn. Flere av disse sakene har vært dramatiske og fått mye medieoppmerksomhet, blant annet har noen foreldre flyktet med sine barn til utlandet. I noen av disse sakene har foreldrene gjennomgått ny utredning og har blitt fratatt sin diagnose og dette gjør trolig også sitt til at tilliten til diagnosen generelt kan være varierende.

Stigmaet ved diagnosen og ved å ha kognitive vansker var noe som flere veiledere snakket om. Dette førte blant annet til at de kunne vegre seg for å ta opp det som ikke fungerte. En veileder fortalte at hun ikke sendte ut arbeidsevnevurderingene til de unge med denne diagnosen for å skåne dem.

«Ja, det blir jo et tabu. Det blir jo det i NAV også. ... Vi sender jo ut våre arbeidsevnevurderinger av folk, til alle egentlig, men egentlig ikke alltid til de som har den diagnosen. At vi skriver litt sånn: obs ikke send ut den, for det er ikke så hyggelig lesning på en måte».

«Mange av dem, de har jo ikke det evnenivået som mange andre, ikke sant. Det er ikke så lett å reflektere. De leser det på en litt annen måte. Så når vi kanskje skriver at man ikke har evner til å stå i ordinært arbeidsliv, da, så er det jo mange som kan tenke at: "jeg er for dum jeg". Det blir veldig sånn.. Ja, tror ikke jeg hadde syns det hadde vært så hyggelig selv.»

En annen veileder var inne på det samme temaet og opplevde det vanskelig å balansere negative tilbakemeldinger med hensynet til den unges selvfølelse.

«Det er nok en del innen denne kategorien som ikke ser sin egen situasjon, og det syns jeg jo er vanskelig.. Når målet er helt urealistisk, så hvert fall slik som det ser ut her og nå da, det er vanskelig å gå ut fra noe annet.. Jeg syns det er veldig viktig det der å ta utgangspunkt i de det de oppfatter at de kan klare og tenke løsninger, litt sånn LØFT-orientering. Hva fungerer. Og når de mener at de har gjort en god jobb, og da arbeidsgiver sier at dette er langt, langt, langt unna.. så er det vanskelig..

Litt sånn Ibsensk.. å ta livsløgnen fra noen.. det syns jeg jo at man må si, selv om man får sagt det med ganske tydelige beskrivelse, så er nok det enten for vanskelig å ville innrømme, eller ville forstå. Det ligger i utfordringen deres, det å ikke helt forstå hvordan samfunnet fungerer, da. Hva som kreves på en arbeidsplass.

Ja.. for vi er jo vant til å skulle løfte folk og liksom: " Ja, det der syns jeg du fikk til fint", men da å si at "du fikk det faktisk ikke til.. arbeidsgiver syns det var alt for dårlig!", hvordan kan man si det på en oppbyggelig måte?»

Flere veiledere nevnte uoppfordret at de ikke bare hadde opplevd at unge hadde fått diagnosen sent, men også at unge hadde fått revurdert diagnosen og hadde fått den fjernet. Det er kanskje naturlig at flere hadde en viss skepsis til diagnosen på bakgrunn av dette. Eksempler der diagnosen ble fjernet var blant annet der ungdom ble plassert i fosterhjem i ungdomstiden og etter dette utviklet seg mye. Flere veiledere la vekt på betydningen omsorgsforholdene og miljøet kan ha å si for fungering og utvikling for de unge.

En veileder forklarte sitt ståsted med et eksempel om fjerning av diagnose:

“Jeg så en PPT-uttalelse i forhold til hvor man ønsket å komme bort fra den diagnosen, og da sa jo den PPT-erklæringen at man kan ikke bare se på de skårene som blir gjort i evnetester. Man må se på generell funksjon. Og det tenker jeg kan endre seg. For det er jo vel så avhengig av miljøet og hvilke utfordringer de har hatt også der de har vokst opp. At ting kan endre seg når de kommer i et annet miljø og i en annen oppfølging, tenker jeg da. Og da ble i hvert fall den diagnosen lettere psykisk utviklingshemming fjerna”.

En ungdomsveileder var blant annet i tvil om diagnosen kunne stemme for en ung person, selv om den det gjaldt hadde mange problemer og en svak fungering på flere felt.

Ungdomsveilederen uttrykte at personen det gjaldt trengte mye støtte og hjelp, blant annet trengte personen hjelp til å håndtere personlig økonomi og gjeld. NAV-veilederen bistod en del med slik hjelp ovenfor personen. Veilederen beskrev at personen det gjaldt hadde fungert relativt bra et halvt års tid i ordinært arbeid i en butikk. Fordi diagnosen ble forstått som en viktig årsak til ustabiliteten i fungeringen så fikk denne personen etter hvert en uføretrygd. Veilederen satt igjen med et inntrykk av at diagnosen ikke stemte, hun vurderte at personen ikke framstod utviklingshemmet blant annet fordi hun etter veilederens opplevelse hadde selvinnsikt og at hennes problemer var slike som folk flest kunne ha.

En annen veileder uttrykte usikkerhet om de nevropsykologiske testene var til å stole på når innvandrere ble undersøkt. Hva er språk og hva er andre ting? Denne veilederen nevnte en utenlandsk person som hadde fått diagnosen, og så vidt klarte å studere på et bachelornivå. Personen studerte morgen til kveld med den laveste ståkarakteren som snitt, og det forundret denne veilederen at det var mulig å ta høyere utdanning for en person med den diagnosen.

En veileder fortalte at det kunne være følelsesmessig krevende også for henne som fagperson å ta opp temaet utviklingshemming og å snakke om fremtiden.:

«Vi snakker jo om det.. For det er jo VONDT. Altså, det er jo sånne saker man trenger å debriefe seg på etterpå. Fordi at.. sånn som en gang jeg satt i et møte hvor foreldrene satt der og de kom rett fra DPS og hadde fått beskjeden.. Så de satt jo bare og gråt ... Jenta var i starten av tjuåra og.. alle hadde trodd at hun hadde ADHD, liksom.. og så følte de en ekstrem grad av mislykkethet de foreldrene som ikke hadde sett det. Så liksom at fremtiden raste.. Da var det godt å ha noen å snakke med etterpå ...»

Tre av veilederne fortalte at de tidligere kunne henwise til nevropsykolog selv, men at det hadde blitt strammet inn og at henvisning nå helst skulle foregå gjennom fastlege.

Ventetiden var på mange måneder, og det kunne også skje at den unge glemte avtalen. Dette gjorde at noen veiledere sørget for å kjøre dem til utredning, eventuelt at andre hjelpere kjørte dem.

6.4 Et vendepunkt å få diagnosen?

De informantene som hadde erfaring med at diagnosen kom etter hvert, fortalte at alderen til de unge var fra 18-19, i begynnelsen av 20-årene, men også i midten av 20-årene og opp til 30. Noen av informantene visste også om tilfeller der diagnosen ble satt enda senere.

De fleste veilederne ga uttrykk for at ungdommene de hadde jobbet med som fikk påvist lettere psykisk utviklingshemming som unge voksne trolig hadde vært lite tjent med sen diagnostisering, og i verste fall hadde tatt psykisk skade av det, blant annet fordi de hadde opplevd mange nederlag gjennom prøving og feiling i skolen og i arbeidstiltak. Veilederne uttrykte på ulike vis at de hadde sympati for de unge som hadde vært gjennom så mange prøvelser i skolen og i NAV-systemet.

En veileder med en del erfaring innen temaet uttrykte det slik:

“Enhver sak er for mye, fordi det er en mislykkethet de har opplevd i hele verden, de har aldri strukket til i forhold til det som har vært forventet av dem”.

En annen veileder uttrykte seg på lignende måte.

“Jeg har ergret meg over at ingen har sett dette før. Det hadde ikke behøvd å ha vært slik det er i dag”.

Informantene hadde i hovedsak to ulike erfaringer av hvordan det var for de unge å få diagnosen lett psykisk utviklingshemming. Den ene erfaringen var at det ble akseptert som en forståelig forklaring og gjerne en lettelse, mens andre ytterpunkt kunne være at man ikke aksepterte det, sørget, ble lei seg og skammet seg. En informant beskrev at det kunne bli en sorgreaksjon rundt det å få denne diagnosen og at det generelt oppleves som et tabu å ta opp kognitive vansker som et tema fordi det er knyttet så mye skam til det. Veilederen beskrev at dette også gjenspeiler seg i legeerklæringene, der legen gjerne skrev i en bisetning at det «kan være noen kognitive vansker». NAV-veiledere beskriver også at noen foreldre de var i kontakt med synes det var vanskelig at ungdommen deres fikk denne diagnosen. Noen veiledere hadde blant annet opplevd at foreldrene gråt da de ble med ungdommene sine på NAV-kontoret for å snakke om veien videre etter at ungdommen deres hadde fått diagnosen lett psykisk utviklingshemming. En grunn til at veilederne mente det kunne være hardt for foreldrene var fordi de med dette ikke så for seg at deres voksne barn skulle få et vanlig liv. Tristhet over at det ble oppdaget sent og dermed en opplevelse av å ha sviktet eller å ha blitt sviktet var også en erfaring som en veileder beskrev.

«At det var en sånn endelig beskjed, altså.. at det ikke var noe endringspotensiale. At de oppfattet det sånn da. At da var liksom døra stengt. At det var bare å gi opp at hun skulle få et normalt liv. Oppfattet jeg det som, da.»

En veileder fortalte om en ung voksen som ikke aksepterte diagnosen og at personen ønsket en ny utredning. En forelder støttet også opp om dette. Ved ny utredning så ble det imidlertid samme resultat og dette var trolig ikke så lett å takle verken for moren eller ungdommen, fortalte en informant.

En annen NAV-veileder uttrykker at de som har fått diagnosen i de fleste tilfeller er blitt «styrket på det». Hun beskriver at den unge gjerne tenker: «Da var det ikke min skyld». En annen veileder hadde en lignende oppfatning om at diagnosen kunne være en ny forklaring på manglende mestring. Utsagnet: «Da er det kanskje derfor jeg har slitt i alle år, da ...», var denne informantens måte å skildre en ny selvforståelse hos noen unge som hadde fått diagnosen lett psykisk utviklingshemming. Fra å bli forstått av sine omgivelser som lat eller

vanskelig så får ungdommen en alternativ forklaring og denne veilederen beskrev at dette kunne medføre en lettelse.

En veileder uttrykte at brukerne gjerne var *helt i grenseland* for å få diagnosen:

«... mange har skåret liksom på rundt sånn IQ 69- 70. De er liksom akkurat på grensa, de får diagnosen. Og så er det kjempestor forskjell i funksjonsnivå, føler jeg. For noen tenker jeg liksom sånn åpenbart er der og så er det noen man snakker med som man blir veldig overraska.»

At funksjonsnivået er ulikt for de som har denne diagnosen er det flere veiledere som sier noe om og det framstår som at dette er noe av grunnen til at de har en viss skepsis til diagnosen i tillegg til at de også har erfaring på at diagnosen i noen tilfeller blir fjernet eller erstattet av andre diagnoser.

Diagnosen ble for mange et vendepunkt, spesielt for de som hadde forsøkt mange tiltak uten å få det til. For dem ble diagnosen gjerne det som satte stopper for videre arbeidsforsøk og det kunne bli klargjort for en uføretrygd. For andre, som var klar for å prøve mer å komme i arbeid så kunne diagnosen gi grunnlag for arbeidsavklaringspenger og ulike tiltak, gjerne gjennom tiltaksarrangører som kunne følge opp tettere enn det NAV-veilederne hadde anledning til.

6.5 Diagnosens betydning for fokus på arbeidsdeltakelse

Informantene la en del vekt på at diagnosen ofte fører til at NAV gjerne ikke har så mye håp om arbeidsdeltakelse for personen. Mange med lett psykisk utviklingshemming fikk uføretrygd mens de var på videregående, eller rett etter videregående uten å prøve ulike tiltak i NAV. Disse hadde gjerne prøvd seg ut på arbeidsplasser gjennom skolen. Sakene kunne være godt opplyst med medisinsk dokumentasjon og det var en klar forventning om at uføretrygden måtte på plass raskt. Flere av NAV-veilederne ga uttrykk for at de i noen av disse sakene kunne være i tvil om det var rett med en uføretrygd, men de motarbeidet likevel

ikke prosessen og gjorde det som krevdes for at disse unge skulle få sin sak behandlet med uføretrygd som resultat.

En annen variant enn at diagnosen og uføretrygden kom på plass tidlig, var at de unge gjerne hadde prøvd mange tiltak, gjerne over flere år uten at tiltakene virker å ha fungert med tanke på å få til en arbeidsdeltakelse. I disse tilfellene så ble gjerne utredningen som ble gjort og diagnosen det som setter en stopper for videre forsøk. En veileder uttrykker det slik:

“Når DEN diagnosen kommer ... Da skal det veldig mye til for at vi ikke bare gir opp ...

Da prøver vi ikke noe mer.
Det er egentlig litt dårlig gjort, da ...!

Men, samtidig, ... de som vi får over på det kommunale aktivitetstilbudet, ...et godt liv og en sikker inntekt, det er kanskje det beste ...»

NAV-veilederen på videregående skole og lederen innen kommunehelsetjenesten uttrykte bekymring for at selve diagnosen medførte manglende håp om arbeidsdeltakelse og dermed også liten innsats og håp fra NAV-veileder på området. Det manglende håpet om arbeidsdeltakelse var imidlertid ikke bare knyttet til oppfatninger og stigma knyttet til diagnosen. Mange av informantene baserte sin oppfatning av mulighetene for arbeidsdeltakelse på erfaring med lignende saker. I stor grad hadde de en tilnærming preget av realisme, som kanskje kan oppfattes pessimistisk. Men samtidig så uttrykte de også et ønske om å bistå de unge ut i ordinært arbeid og det virket som de hadde en viss tro på dette kunne gjennomføres i større grad enn i dag, men at det betinget å gjøre en innsats på området og å ha økonomiske virkemidler for å få det til.

Informantene uttrykte i stor grad at det var forhold ved arbeidsmarkedet som gjorde at så mange med lett psykisk utviklingshemming ikke kom i jobb og levde av uføretrygd. Det ble av flere av informantene uttrykt at de så en tydelig mismatch mellom økte krav til kompetanse for å få jobb sammenholdt med denne gruppas svake utdanningsbakgrunn. Kompetansebevis eller avbrutt videregående utdanning er det som i stor grad er den formelle kompetansen til denne gruppa og de fleste informantene så dette som en viktig forklaring på gruppas manglende arbeidsdeltakelse.

En av informantene uttrykte seg slik om betydningen av endringer i arbeidsmarkedet:

«De gode repetisjonsarbeiderne ... for det var jo arbeidsplasser til alle disse her, før. De jobbene er borte. Vi mistet mange industriarbeidsplasser, i løpet av noen år på åttitallet. Det er deres barn jeg jobber med nå. De kunne jobbe på «Fabrikken» og skru i den samme skruen hver dag».

Veilederen som jobbet i prosjektet i skole var en av dem som uttrykte at det vanlige var at de med lærevansker eller lett psykisk utviklingshemming ikke gikk for fagbrev, men et kompetansebevis. Hun uttrykte utfordringer med dette i møtet med arbeidsgivere.

«... Det er nok forskjell hvilke fag du forholder deg til om det fins noen stillinger for litt sånne hjelpearbeidere ... Jeg var på et sykehjem for litt siden med en elev og der ble det jo sagt veldig tydelig at nå framover i forhold til helsefagarbeid så må en ha et fagbrev for å få en fast jobb. Det er ingen pleieassistentstilling lengre, selv om de kan være gode. Det er noen steder hvor det kan være en stuevert hvor en hjelper med mat og praktiske ting, en sånn deltidsstilling, men da skal du være veldig heldig og finne de rette arbeidsgiverne for å få til noe der.»

Denne NAV-veilederen forteller også at hun har opplevd at arbeidsgiver er veldig tydelige og stiller spørsmål som: «Er det noe hensikt å utdanne folk til en jobb som ikke fins, da?». Hun mente imidlertid at de unge får mye kompetanse gjennom de tilrettelagte opplæringsløpene. Hun forteller også at det kan bygges videre på denne kompetansen når ungdommene blir eldre og kanskje mer modne.

«Det har hendt i hvert fall, at ting har skjedd. Og at de plutselig er ... eller ikke plutselig, men at de over tid blir i stand til å ta enkeltfag og gå videre og klarer å bestå en fagprøve. At de da enten går opp som praksiskandidater. Ja, det er vel det de stort sett må gjøre da, hvor du må ha jobba i 5 år der skolen teller med som inn i de fem årene, da».

«... For noen som er litt i grenseland så tenker jeg noen ganger at det blir feil å skulle sette den endelig dommen at du er lettere psykisk utviklingshemma ... Så her er det snakk om en varig uføretrygd».

Dette er en oppfatning hun deler med flere av informantene, det er ingen som mente at lett psykisk utviklingshemming burde føre til automatisk uføretrygding. De viste også til eksempler der de hadde opplevd mye raushet fra arbeidsgivere, der arbeidsgivere la til rette og ville lønne arbeidet.

«Og så er det de arbeidsgiverne som har dem der og ikke betaler noe for å ha dem der, og som syns det er for galt. Ja, må jo få lønn for jobben du gjør og så ansetter dem!»

«Jeg har en gutt som har hatt diagnosen psykisk utviklingshemming hele veien og en del tilleggsdiagnoser som skaffet seg en arbeidstreningsplass og er der i påvente på at det skal bli en VTA-plass. Han er ordentlig på. Han får bare veldig tett oppfølging. Tror nok ikke han klarer å produsere nok til at de vil gi han lønn noen gang, men vi trapper ned mentorordningen i hvert fall, så det er på riktig vei.»

Noen informanter var også positive til at det kunne finnes eller skapes løsninger for arbeid i ordinært arbeidsliv, ved at man finner oppgaver som kan passe den enkelte og lager en jobb ut av det, selv om jobben nødvendigvis ikke er lønnet på ordinær måte.

«Litt sånn der i forhold til hva man skulle klart å finne på til de, da. Men det krever ganske mye oppfølging, ikke sant. Arbeidsgiverne er veldig tydelig på det, at da må NAV gi oss et tilskudd hvis jeg skal drive og følge opp og klare å holde styr på et par sånne som går inne her, liksom. Det er litt den holdningen, da.»

En veileder stilte også spørsmål ved forståelsen av om det virkelig var slik at det var nødvendig med fagbrev i en del jobber og utfordret slik sett en innarbeidet forestilling som vanligvis tas for gitt på dette feltet.

«Hvorfor er det slik? Bare for fagkompetansen sin skyld? Det er helt sikkert en del som kunne gjort den jobben like godt, uten å ha papirer på det.»

Hun beskriver at noen bedrifter tar inn unge gjennom tiltak og at den unge gjennom dette kan vise at den «duger». Hun utdypet dette videre med utsagn om at:

«Ingen bedrifter spør om hvilken diagnose har du?» De spør: «hva kan du gjøre?».

Det var flere erfaringer og holdninger som ble uttrykt, som støttet opp under disse synspunktene. Blant annet var det en erfaring hos flere av informantene at en del unge fant

et sted der de klarte å jobbe gjennom at de hadde en praksis i skolen eller tiltak gjennom NAV på ordinære arbeidsplasser. Jobber som de hadde prøvd ut siden de var unge er noe de gjerne ønsker seg tilbake til fordi de mestret og trivdes der.

Flere informanter forklarer at de unge gjerne har fått til mer i arbeidsutprøving gjennom skolen enn på skolebenken. En veileder sa det på denne måten:

«Om de ikke mestrer fullt ut i et arbeidsliv så er det i hvert fall noe de mestrer. Bedriftene er ofte flinkere til å se hva de sikkert har større press på at de prøver å tilrettelegge innenfor læreplanen som kanskje er en «firkant som de ikke passer inn i».

Informantene beskriver at arbeidsutprøving som er vellykket sjelden fører til ordinært lønnete stillinger, selv om det også forekommer en sjelden gang. Noen eksempler på arbeidsdeltakelse uten uføretrygd var det imidlertid også.

Et eksempel som illustrerer en suksesshistorie var en person som fikk full uføretrygd og jobbet i tillegg fullt på et verksted. Han trivdes godt der, møtte opp hver dag og hadde vært der i mange år før han fikk uføretrygd. Siden han jobbet svært langsomt så var det ikke rom for å få en ordinært lønnet jobb der, men han hadde fått en løsning der han fikk en liten lønn fra arbeidsgiver, tilsvarende omtrent 20 % stilling. Dette var uten tilskudd fra NAV.

Veilederen uttrykker at hun først hadde forsøkt å få til et varig lønnstilskudd, i stedet for uføretrygd, altså at bedriften utbetalte lønn på vanlig måte, og arbeidsgiver fikk igjen en avtalt prosentsats i refusjon. Dette var imidlertid ikke mulig pga knapphet på dette tiltaket, så løsningen ble derfor at uføretrygd ble hovedinntekten.

En annen veileder beskrev forhold ved en tiltaksarrangør som kunne ha betydning for om personer med lett psykisk utviklingshemming kom i arbeid. Endringer i VTA-tiltaket med færre interne arbeidsoppgaver hadde en betydning for at ordinært arbeidsliv i større grad måtte brukes som arena. Dette innebar at en del med lettere psykisk utviklingshemming i større grad kom ut på ordinære arbeidsplasser og for noen av disse så kunne det ende med litt jobb på denne arbeidsplassen med betaling, i tillegg til trygden.

I tillegg til forhold ved arbeidsmarkedet og utfordringen med denne gruppas lave formelle kvalifikasjoner, så ble også individuelle forhold vektlagt. Dette gjaldt vansker med tempo, det å følge spilleregler i arbeidslivet og dermed ulike tilretteleggingsbehov. Informantene ga uttrykk for at en del arbeidsgivere la vekt på at det var mye jobb å håndtere ansatte med slike

vansker som ofte kunne være vanlige for denne gruppen. Flere veiledere viste forståelse for arbeidsgivers ståsted og fokus på utfordringer når det gjaldt å ansette noen med utviklingshemming.

6.6 Behovet for inntekt fører til uføretrygding?

En utfordring som ble nevnt av alle informantene var at behovet for en stabil inntekt i en del tilfeller medførte at forsøkene på arbeidsdeltakelse gjennom tiltak i NAV-systemet ikke ble noe av, eller ble tidlig avsluttet. Flere av veilederne fra NAV uttrykte at de opplevde et press i retning av å få på plass en uføretrygd. Dette presset opplevde de spesielt fra de unges foreldre og deler av helseapparatet og behovet var stort sett knyttet til at de unge hadde fått en bolig som skulle betales for.

Noe av grunnen til at uføretrygd ble en løsning såpass tidlig var ifølge noen av informantene at mange av disse ungdommene gikk på videregående skole i flere år enn vanlig, samtidig som de ble etablert i egen bolig. Denne skoletilknytningen passet dårlig overens med reglene for den midlertidige trygdeytelsen arbeidsavklaringspenger. Grunnen til at arbeidsavklaringspenger ikke var aktuelt i disse sakene var regler om at unge som har ungdomsrett og er i videregående utdanning faller utenfor ordningen, forklarte noen av informantene. Å leve av sosialhjelp i en periode ble nevnt som en mulig løsning av informanten fra det kommunale helsevesenet, men vedkommende mente også at dette i utgangspunktet ble en feil og uverdigg løsning.

Informanten fra kommunen forklarte ut fra sitt ståsted at han oppfattet at reglene i NAV tilsa at det var lettere å gå for uføretrygd som løsning fordi midlertidige økonomiske ordninger ikke var aktuelt for disse unge som gikk på videregående. Den kommuneansatte syns dette var svært problematisk fordi det hindret en reell arbeidsutprøving og dermed en risiko for at enkelte ikke fikk en reell sjanse til å prøve å komme i jobb. Også flere NAV-veiledere mente at behovet for en inntektssikring i denne fasen hadde betydning for at det ikke ble gjort en arbeidsutprøving i NAV-systemet. Begrensninger som kom av reglene eller praktiseringen av ordningen arbeidsavklaringspenger var altså noe som flere av informantene tolket som en viktig årsak til at uføretrygd ble løsningen på et tidlig tidspunkt, gjerne da mange var 18-20 år.

Slik disse informantene oppfattet det, så var det altså forhold ved NAV-systemet og

økonomiske behov hos den unge som gjorde at man i mange saker raskt konkluderte med uføretrygd som en løsning.

6.7 Fokus på arbeid etter at man har fått uføretrygd?

Det fleste informantene nevnte at NAV som oftest hadde lite med personen å gjøre etter at uføretrygden var på plass. Med andre ord ble uføretrygdingen noe som førte til en trygghet på økonomi- og boligsiden, men det kunne få uheldige konsekvenser med en passiv tilværelse uten deltakelse i arbeidslivet på den andre siden.

NAV-veilederne ga uttrykk for at de ønsket å hjelpe med å finne løsninger for arbeid eller aktivitet, men at det i liten grad fantes tilbud og ordninger som passet mange av de som er i målgruppen. Tiltaket varig tilrettelagt arbeid i ordinær virksomhet og varig lønnstilskudd var noe som ble løftet fram som gode tiltak for mange i målgruppen, men tilgangen til disse tiltakene er så lav at det i praksis ikke er en mulighet. En veileder fortalte at når det gjaldt varig tilrettelagt arbeid i ordinær bedrift og varig lønnstilskudd så hadde NAV-regionen en og to plasser i året, og disse plassene skulle fordeles mellom flere kommuner.

Varig tilrettelagt arbeid kan i noen tilfeller føre til ordinært arbeid, spesielt der det ordinære arbeidsmarkedet må brukes som arena, erfarte en veileder.

«Jeg har de siste årene to stykker som er gått over på ordinært lønnet jobb fra VTA. For det er noe med det å bli voksen »

På spørsmål om ikke VTA tviholdt på de personene som fungerer, så svarte veilederen:

«På ingen måte! Fungerer du bra der, så blir du i hvert fall sendt ut på ekstern VTA. Og fungerer du der så begynner du å forhandle lønn. Så det ...».

Denne informanten var fornøyd med denne VTA-bedriften og at de brukte ordinært arbeidsliv, men fortalte også at en annen VTA-bedrift som de også brukte, ikke fungerte på samme måte. «Der er det liksom ikke den driven ut», forklarte hun.

Muligheten til å kunne bruke lengre tid enn vanlig på å bistå folk ut i arbeid, var noe som flere av informantene mente kunne være viktig:

«Det var en som hadde vært i en attføringsbedrift i mange, mange år. Gjorde egentlig en veldig god jobb der. Han var egentlig der bare til han fikk tatt førerkort. Så skulle han få sjåførjobb gjennom dem som sånn utprøving. Hadde ikke klart å ta førerkort på 3 år. Så da hadde vi nevropsykologisk test på han, og han fungerte jo akkurat så dårlig som vi var redd for at han fungerte. Fikk uføretrygd. Klarte å ta førerkort, fikk VTA-plass er nå i 50 % jobb. Lønna jobb! Det har gått 8 år. Så det er sånn solskinnshistorie. For da var det.. Det å få ro og trygghet og sånn. Så han fikk en sjåførjobb».

Veilederne la også vekt på forhold i NAV som gjorde at det var utfordrende å hjelpe unge med lett psykisk utviklingshemming i arbeid og at begrensninger i tid og ressurser utgjorde en viktig rammebetingelse for arbeidet.

«Da er det jo arbeidstrening og da har vi 18 måneder på oss. Det er for kort tid! Da må vi inn med varig lønnstilskudd og det har vi begrensede midler på. Vi har jo noe sånn der.. fått først halvannet år i arbeidstrening og så 3 år på vanlig lønnstilskudd før vi håper at det kanskje kommer på plass en varig en.. Så vi har liksom jukset med systemet for å få det til for brukers beste. Det er ikke greit det.» «Alt for lite tiltaksmidler, alt for lite varige lønnsmidler i forhold til hva som trengs. Så hvis du kan synliggjøre det i en prosjektoppgave så er det helt greit.»

Denne veilederen beskrev også at det er stor mangel på tiltaksplasser i VTA. Hun har 6 stk selv som venter på plass.

«Ja, og så er det de vi har i arbeidstrening og ikke har gjort ferdig AEV mot *varig* fordi vi vet at det er ikke noe vits i ... Det er bare å holde dem der lengst mulig ... «

Hun beskriver det som ugreit, men gjør det som trengs for å sørge for at brukerne har et tilbud å gå til.

En informant sa at hun fortsatt hadde disse brukerne synlig i datasystemet, og var åpen for å tilby arbeidsretta tiltak på sikt, selv om de hadde en uføretrygd

Den sistnevnte veilederen forklarte sin forståelse av «varig tilpasset innsatsbehov» slik:

«Uføretrygd gjør ikke at vi låser døren til NAV og så setter vi på en usynlighetskappe si'. Vi er jo her fremdeles! Får man en varig tilpasset innsats, det vil si at en alltid kunne ha rettigheter hos NAV.»

Denne måten å forstå varig tilpasset innsats på var ny for meg, så jeg spurte om det var slik i praksis og om brukerne møtte positivitet hvis de henvendte seg på NAV etter at de har fått en ufør

«Ja, har flere i arbeidstrening med mål om redusert uføregrad, jeg!

Det blir vanligere og vanligere. Det er et kapasitetsspørsmål. For de syns jo ikke i statistikken for hvor mye lønnsmidler vi får.»

Veilederen som sa hun hadde brukerne synlige i datasystemet la stor vekt på at hennes praksis på dette området var forankret hos lederen som hun mente hadde stort fokus på det sosialfaglige arbeidet og på at folk skulle få tilbud, uavhengig av hvilken ytelse de hadde.

«...vi har fokus på mestring, vi har fokus på de positive opplevelsene. Vi har fokus på.. få fram det gode hos folk og få det videre.. Og så det å hvis jeg går til min sjef og sier at "jeg er tynn på is", så sier hun: "Så bra". (ler)
Bare den holdningen til at vi finner kreative løsninger til brukers beste.

«Så lenge jeg er innafør (lovverket) så kan jeg gjøre hva jeg vil. Så lenge det er brukers beste som er fokus. Det er ikke mine holdninger som skal stanse bruker. Det er lovverket som er den absolutte grensen og så er det alt som er innafør der, det ordner vi. Ja.. Mye gode løsninger man kan finne.»

6.8 Trenger tilbud – men tilbudene passer ofte ikke

Flere av informantene ga uttrykk for at en del personer som hadde lett psykisk utviklingshemming kan ha behov for hjelp i hverdagen, for eksempel med personlig økonomi og i hjemmet. Diagnosens vilkår tilsier at man ikke bare scorer lavt på testing, men også at man har vansker med å fungere på ulike felt i hverdagslivet. (Holden, 2013; Lorentzen, 2008). Dette medfører også i mange tilfeller rettigheter til hjelpe- og

opplæringstiltak, for eksempel ulike tjenester fra kommunen som miljøarbeider og psykisk helsearbeider. Personen jeg intervjuet som jobbet som var leder i helse- og omsorg mente at funksjonsnivået ofte kunne øke blant disse unge, blant annet med bakgrunn i hjelpe- og opplæringstiltak. Det «ender derfor med et begrenset tjenestetilbud for mange i denne gruppen etter hvert», uttrykte denne lederen. Erfaringen til flere av informantene var at det var sjelden de med lett psykisk utviklingshemming faktisk benyttet seg av hjelpetiltak fra kommunen over tid, selv om de kanskje fikk hjelp til å søke og at de kanskje prøvde det en periode. Flere av informantene uttrykte på ulikt vis at mange ungdommer med lett psykisk utviklingshemming føler seg som vanlige ungdommer og at dette trolig gjorde at ulike tilbud ikke var så aktuelt for dem å bruke.

En av informantene sier at det generelt framstår som vanskelig eller uinteressant for dem å forholde seg til ulike hjelpere hele tiden. De klarer ikke, eventuelt ønsker ikke å tilpasse seg slik tjenestene oftest er. Denne veilederen mener at et tilbud med en fast person ofte vil kunne fungere bedre og hun hadde erfaring med at det fungerte for en person hun hadde kontakt med. For eksempel støttekontakt er et tiltak fordi det er forutsigbart og trygt med den samme personen, i tillegg til at personen det gjelder kan styre hvordan tjenesten skal være, mente denne veilederen. Ved spørsmål om noen av disse ungdommene kunne hatt en brukerstyrt personlig assistent så svarte veilederen at dette tilbudet ikke fantes i kommunen.

En del brukere med lett psykisk utviklingshemming fikk hjelp med økonomistyring av NAV, gjennom forvaltningsavtaler, men noen har også oppnevnte verger eller familien hjelper til. Informantene har også inntrykk av at en del håndterer økonomi og hjemmeforhold på en ok måte uten hjelp. To av NAV-veiledere fortalte at de fortsetter kontakten med noen av sine brukere etter at de har fått trygd. En av informantene uttrykte blant annet at hun fortsatt var i en hjelperrolle for en av sine brukere og at hun ble med som en støtte i møte med fastlege og økonomirådgiver, blant annet.

Informantene beskrev også at det var utfordringer knyttet til å tilby VTA som en arbeids- eller aktivitetsløsning. På spørsmål om unge med lett psykisk utviklingshemming fant seg til rette i VTA så svarte en av informantene følgende:

«Noen gjør det. Mens andre absolutt ikke gjør det. Den ene bedriften som er i kommunen her den er jo på en måte beryktet da, hvis en kan kalle det det. Alle vet at det er en vernet bedrift. Der er folk som er psykisk utviklingshemmet. Det vet de jo..

De ungdommene som er der og. Men.. ser jo på en måte.. innenfor diagnosen lett psykisk utviklingshemming så har du på en måte ene enden og andre enden. Og de som kanskje er nærmest psykisk utviklingshemmede finner seg til rette der og fungerer fint, mens de som kanskje er nærmest å ikke være lett psykisk utviklingshemmede de ser på seg selv som vanlige ungdommer og vil være som vanlige ungdommer. Da blir den bedriften nærmest et skjellsord.»

På et spørsmål om hva disse ungdommene som ikke har jobb, aktiviteter eller tiltak gjorde i hverdagen, så måtte informanten som også var ungdomskontakt i kommunen tenke seg om. Hun fortalte at de i liten grad var synlige i lokalsamfunnet. En gruppe var imidlertid synlige og det var de som klarte å ta førerkort. Hun opplevde at en del klarte dette, gjerne med litt tilrettelegging i form av muntlig teoriprøve. Bilkjøring sammen med andre ungdommer, også kalt «råning», virket å være en viktig aktivitet for en del av disse unge utenfor arbeidsliv og organiserte aktivitetstilbud. Veilederen beskrev også at enkelte benyttet seg av tilbud for målgruppen med psykisk helseproblematikk og hun vurderte at dette var mindre stigmatiserende for dem.

«Kommunen har jo type dagsenter, da. Men det er jo for folk som har psykiske problemer. Men der er det jo noen med en sånn type diagnose. Det er mer sånn sosialt. De har litt turer innimellom og.. aktiviteter. Og så er det en dag i uka som de møtes her på det dagsenteret og eter mat sammen og skravler. Så er det en dag som de har muligheten til å trene på treningssenter sammen».

En annen veileder skrøt veldig av et kommunalt arbeidstilbud de hadde i kommunen. Mange fant seg godt til rette der og de løste mange viktige oppgaver i kommunen. Imidlertid var veilederen tydelig på at de som fant seg til rette der trolig ikke opplevde det som stigmatiserende fordi dette var en brukergruppe med enda lavere funksjonsnivå enn det som var vanlig ved lett psykisk utviklingshemming og at de hadde for lav selvinnsikt til å tenke at det var noe stigmatiserende ved å delta i det kommunale tilbudet.

6.9 Oppsummering

Framstillingen av empirien i undersøkelsen viser en rekke funn som er relevante for temaet i denne oppgaven.

Kapittelet er strukturert etter *før- og etter diagnosen* og et funn er at diagnosen i mange tilfeller blir et vendepunkt for brukeren og NAV-veilederens prosjekt. Fra å ha et prosjekt om arbeidsdeltakelse så blir fokuset ofte på trygdeytelser – i de fleste tilfeller uføretrygd.

Ut fra den analysen som er gjort i dette kapittelet så vil jeg også trekke fram noen *utfordringer* for NAV-veilederne, siden det er dette som problemstillingen handler om. Disse utfordringene har å gjøre med de kategoriene som tidligere er nevnt: forhold ved arbeidsmarkedet, rammevilkårene og handlingsrommet i NAV og forståelse og samhandling om diagnosen.

- å finne løsninger for arbeidsdeltakelse for unge ufaglærte i et kompetansekrevende arbeidsmarked
- å vurdere når det er rimelig å gi opp arbeidsinkludering i ordinært arbeidsliv
- å vurdere om den unge bør oppfordres til å gjennomgå utredning for kognitive evner
- å vurdere om man skal forsøke å overbevise om at utredning bør gjøres og dermed bruke makt
- å forholde seg til unges opplevelse av stigma og å takle egne og andres vanskelige følelser når utviklingshemmingsdiagnosen er tema.
- å finne løsninger for aktivitet og arbeid når tilgangen til varige, tilrettelagte tiltak er lav og tiltakene ofte ikke passer

Når det gjelder *perspektiver* så ga flere av informantene uttrykk for at de er kritiske til diagnosen lett psykisk utviklingshemming ut fra sine erfaringer om dette blant brukere. Dette kan tyde på et sterkere fokus på funksjon enn diagnoser, men det kan også handle om at de tør å utfordre definisjonsmakten fra helsepersonell. Informantene så også i stor grad på de unges muligheter og vansker på arbeidsmarkedet ut fra et relasjonelt perspektiv der de vektla kravene fra arbeidsgivere og på arbeidsmarkedet generelt.

7. Drøfting av funn

I dette kapitlet analyserer og drøfter jeg funnene i forskningsintervjuene som jeg har redegjort for i forrige kapittel. Funnene ses lys av forskning og de teoretiske perspektivene jeg tidligere har redegjort for som er de ulike modellene for forståelse av funksjonshemming og bakkebyråkratperspektivet. Jeg trekker også inn andre sosiologiske teorier, der det er relevant og gjennomfører slik sett en eklektisk teoretisk analyse.

Det som skal drøftes og analyseres videre er forhold ved arbeidsmarkedet, rammevilkårene i NAV og forståelse og samhandling om diagnosen. Jeg legger hovedvekt på de to siste kategoriene da det er mest interessante funn i tillegg til å være best egnet i en analyse ut fra bakkebyråkratperspektivet.

Jeg vil minne om problemstillingen og forskningsspørsmålene da disse skal besvares gjennom dette kapitlet.

Hvilke utfordringer opplever veiledere i NAV i arbeidet med unge som får diagnosen lett psykisk utviklingshemming?

- a)Hvilke utfordringer opplever NAV-veiledere i arbeidet *før* de unge får diagnosen?
- b)Hvilke utfordringer opplever NAV-veiledere i arbeidet *etter* at de unge får diagnosen?
- c)Hvordan opplever NAV-veilederne deres muligheter til å bistå unge med lett psykisk utviklingshemming ut i ulike former for arbeid?

7.1 Betydningen av arbeidsmarkedet

Alle informantene uttrykte at kompetansekravene i arbeidsmarkedet hadde stor betydning for utfordringer med å bistå unge med lett psykisk utviklingshemming ut i ordinært arbeidsliv. Informantene hadde en oppfatning av at den lave formelle kompetansen til personer med utviklingshemming og det alminnelige kravet til fagbrev gjorde at mange med utviklingshemming kom til kort når det gjaldt å komme i jobb. Det ble i liten grad problematisert om det var mulig for flere med lett psykisk utviklingshemming å komme opp

på et høyere kompetansenivå, fokuset ble heller på at kravene i arbeidslivet kanskje heller burde senkes i noen tilfeller.

NAV-veilederne hadde en del erfaring om hvordan de unge fungerte i arbeidsrettede tiltak og hva slags tilretteleggingsbehov de kunne ha. Disse tilretteleggingsbehovene samsvarer med det som veilederne i VTA beskrev i Probas undersøkelse fra 2016. Disse tilretteleggingene er i stor grad egnet til å håndtere de utfordringene som er nevnt av NAV-veilederne og det vurderes derfor at disse funnene samsvarer. Veiledere i VTA-bedriftene i undersøkelsen uttrykte at tilrettelagte arbeidsoppgaver, oppfølging, forutsigbarhet og et godt sosialt miljø er viktige faktorer for at utviklingshemmede skal fungere i arbeid (Proba, 2016). Forskningen til Olsen (2009) om utviklingshemmedes deltakelse på ordinære arbeidsplasser tyder også på tilretteleggingsbehov i form av forutsigbare oppgaver og gode relasjoner.

Videre argumenterte informantene i undersøkelsen i denne oppgaven at krav om effektivitet og ønske om at tilpasningsdyktighet, selvstendighet og andre sosiale egenskaper ofte var viktig for ordinære arbeidsgivere. Dette er i tråd med forskning om arbeidsgiveres vurdering av risiko, blant annet forskning som tilsier at arbeidsgivere kan være bekymret for sosiale og emosjonelle funksjonsvansker om de skal ansette personer med psykiske problemer. (Hand & Tryssenaar referert i Falkum et. al, 2014). Informantene ga et bilde av situasjonen til utviklingshemmede på arbeidsmarkedet som tilsa at det å få en ordinært, lønnet jobb var noe som unntaksvis skjedde og at hovedregelen var at de ikke fikk arbeid de kunne leve av. Ulike løsninger ved siden av at personen hadde en uføretrygd var imidlertid realistisk å få til i en del tilfeller. Disse oppfatningene som nå er redegjort for har også et grunnlag i forskningsbasert kunnskap og flere undersøkelser tyder på at holdningene som her uttrykkes er i tråd med den faktiske situasjonen på arbeidsmarkedet (Wendelborg, C. et al., 2017; Reinertsen, 2012).

Informantene hadde også erfaring med at arbeidsgivere kunne være rause og ta sosialt ansvar. En informant uttrykte blant annet at noen arbeidsgivere ga ungdommer muligheten til å vise at «de duger. Denne informanten uttrykte også at mange arbeidsgivere ikke spør om diagnoser, men hva den unge faktisk kan gjøre og dette samsvarer med andre undersøkelser om arbeidsgivere som har positive eller nøytrale holdninger til å ta inn arbeidstagere med funksjonsnedsettelse. I en norsk undersøkelse så sier en arbeidsgiver det på denne måten:

«Vi vet jo at det er grunner til at de ikke er i jobb, vi vil høre hva de kan og vil, og ikke om deres problemer» (Schafft & Spjelkavik, 2014 s. 161). Dette samsvarer også med funn i forskningen til Terje Olsen (2009) som har intervjuet utviklingshemmede ansatte og deres ledere i ordinære bedrifter. En arbeidsgiver til en sjåfør med utviklingshemming framstod nærmest irritert da han snakket om utviklingshemmingen fordi han mente at diagnosen var noe som andre i omgivelsene var opptatt av, blant annet hjelpeapparatet. Diagnosen var ikke noe han som arbeidsgiver la vekt på – han så medarbeideren som en arbeidstaker (Olsen, 2009).

Informantene i studien som jeg har gjennomført forteller historier om unge som hatt mange nederlag og lite mestringsopplevelser i arbeidsutprøving, men de forteller også historier der de har blitt positivt overrasket over hva den enkelte kan få til. Raushet fra arbeidsgivere vektlegges ofte som en viktig suksessfaktor når det gjelder arbeidsinkludering og dette er også en viktig erfaring i forskning om arbeidsrettede tiltak i ordinært arbeidsliv.

Når NAV-veilederne ser personer med utviklingshemmings fungering opp imot arbeidslivets krav, i stedet for at det fokuseres på diagnosen kan det forstås som at informantene uttrykker en relasjonell forståelse av funksjonshemming. Dette er i tråd med den offisielle velferdspolitikken på området. Når en ser til hvor få eksempler det er på at utviklingshemmede som lykkes med å komme i arbeid på ordinære arbeidsplasser så kan det være vanskelig å forstå at det uttrykkes så positive holdninger på området. Det trenger imidlertid ikke være noen motsetning mellom å ha svake resultater og å ha stå-på-vilje på et område, men en kunne kanskje se for seg en mer resignert holdning enn det jeg møtte hos disse NAV-veilederne ut fra det de kunne fortelle om suksesshistorier. Ut fra en mistankens hermeneutikk var det aktuelt å undre seg om det de uttrykte i stor grad var reproduksjon av den offentlige politikken på området, altså en arbeidslinje- og inkluderings- diskurs der å uttrykke idealisme og pågangsmot blir den eneste riktige måten å diskutere utviklingshemmedes situasjon på arbeidsmarkedet på. De gjentatte rundene med arbeidsutprøving som var gjennomgått i de sakene der unge etter hvert fikk en diagnose om at de hadde en psykisk utviklingshemming tilsier at holdningene ikke er uttrykk for en idealisert framstilling av seg selv og en konformitet til NAV som definisjonsmakt. De ulike kreative måter som veilederne måtte ty til for å finne løsninger knyttet til arbeid og aktivitet kan også være argumenter for at NAV-veiledernes positive holdninger til at alle bør inkluderes på arbeidsmarkedet er noe de har internalisert, altså gjort til sine egne, og at det dermed ikke i hovedsak kan forstås som uttrykk for konformitet til NAVs verdigrunnlag. Det

er ingen konklusjon på disse spørsmålene, fordi svarene må nødvendigvis skapes i dialog med dem det gjelder. Hvorvidt det er viktig hvor holdningene kommer fra og hvorvidt holdningene er i tråd med den enkelte NAV-veileders praksis er en annen diskusjon, men refleksjoner om dette temaet kan være relevant når en vurderer validiteten i undersøkelsen. Kanskje kan en med denne analysen forstå det som at NAV-veilederne i hovedsak opplever det vanskelig å få til arbeidsinkludering, men at mange er preget av idealistiske holdninger og ønske om å få det til, likevel. De ulike løsningene for arbeid og aktivitet er noe som diskuteres nærmere i neste avsnitt.

7.2 Betydningen av rammevilkårene og handlingsrommet i NAV

Informantene la vekt på flere forhold ved NAV-systemet som gjorde det krevende å hjelpe unge med lett psykisk utviklingshemming ut i arbeid. Informantene bekreftet at unge som fikk diagnosen mens de gikk på videregående, ofte gikk rett over på uføretrygd. Dette samsvarer med tall fra NAV der det dokumenteres at 81,2 % av 18 og 19-åringer med utviklingshemming har en uføretrygd og dermed forstås det slik at de aller fleste med utviklingshemmingsdiagnose uføretrygdes uten at arbeidsevnen prøves ut mens de er i NAV-systemet. (Wendelborg, C. et al., 2017).

Flere NAV-veiledere og den kommunale lederen i min studie mente at uføretrygden ofte ble et tema da den unge hadde planer om å få en bolig. For denne gruppen kunne diagnosen føre til at en valgte å satse på uføretrygd som løsning, kanskje på et for svakt grunnlag, i følge flere informantenes vurdering. På tross av skepsis til diagnosen så virket det som veilederne handlet ut fra diagnosene som objektive fakta i de sakene de hadde. Dette kom til syne ved at veilederne støttet opp om søknader om uføretrygd, selv om de kunne være i tvil både om diagnosen stemte og om personen hadde utsikter til bedring av arbeidsevnen.

Informantene redegjorde for at sakene som gjaldt de yngste gjerne ble diskutert i de unges ansvarsgrupper. Her var gjerne den unge og dens foreldre, fastlegen, representanter fra skole og andre hjelpere som har som mål å komme fram til gode løsninger for den unge. Flere av informantene fra NAV ga uttrykk for at det var et visst press om at uføretrygd skulle innvilges i disse sakene og de redegjorde for at de ikke protesterte nevneverdig på å bidra til

å nå dette målet, selv om de kunne ha motforestillinger.

Med utgangspunkt i bakkebyråkratperspektivet så kan en stille en del spørsmål til utøvinga av NAV-veilederrolla i slike saker. Når NAV-veileder er i tvil om diagnosen og framtidsutsiktene er en rimelig fortolkning av den enkelte bruker, hvorfor støtter de da opp om en søknad om uføretrygd? Svikter de sin rolle som portvakt inn til trygdeordningene og som arbeidsambassadør for brukeren? (Solheim & Øvreid, 2004a).

Informantenes fortellinger om disse situasjonene gir et inntrykk av at de i mange tilfeller opplever et press fra foreldre og ansvarsgruppa om å legge til rette for at den unges sak skal bli en uføresak på dette tidspunktet. Ved at NAV-veilederne beskriver at de fatter beslutninger delvis mot sin vilje og mot sine faglige vurderinger så er det rimelig å tenke at det opplever å være i en situasjon der makt og avmakt er relevante tema (Solheim & Øvreid, 2004c). Dette aktualiserer også å se på NAV-veilederen som en bakkebyråkrat fordi veilederen opplever å stå i krysspress mellom organisasjonen den jobber for, egne verdier og brukerne og samarbeidspartneres forventninger (Solheim & Øvreid, 2004a).

Jeg har laget et tenkt scenario ut fra informantenes historier om unge som får uføretrygd mens de går på videregående, slik at dette kan analyseres ut fra bakkebyråkratperspektivet. Det er en karikert historie for at den skal kunne drøftes, men jeg antar likevel at det er en historie som kan være fruktbar for å analysere NAV-veilederrollen ut fra Lipskys (2010) teori om bakkebyråkratiet og at den selv i sin karikerte form kan bidra til økt forståelse eller refleksjon:

En overarbeidet og litt usikker NAV-veileder er på vei til et ansvarsgruppemøte på videregående skole. Hun er invitert til møtet for å se på løsninger når det gjelder økonomi. Det gjelder Stian på 19 år som har planer om å gå et to år til på videregående og som har fått diagnosen lett utviklingshemming. Han har individuell opplæringsplan som betyr at han trolig ikke kommer til å få fagbrev, men kanskje vil han lære nok til å få et kompetansebevis i butikkfaget. Situasjonen nå er at han endelig har fått tildelt en bolig av kommunen. Stian og foreldrene syns han må takke ja, for denne boligen er helt ideell for Stian, han må av ulike grunner flytte og det er vanligvis lange ventelister på egnede boliger i kommunen. Veilederen opplever å ha forventninger fra arbeidsgiver NAV om å støtte opp om arbeidslinja og helst vil hun også følge sine faglige overbevisninger som blant annet

innebærer at flere med lett utviklingshemming bør få bistand til å komme i arbeid. NAV-veilederen har mye erfaring og kunnskap om at arbeidslinja for utviklingshemmede er noe som det hovedsakelig skrives om i offentlige dokumenter; det er ikke noe de erfarer så ofte at fungerer i praksis. Dette gjør at hun er usikker på hva som er mest rett, og i tillegg kjenner hun ikke så godt til Stian og hvordan han fungerer.

Nå er det aktuelle spørsmålet fra ansvarsgruppa om hvordan boligen skal betales. NAV-veilederen vet at utviklingshemmingsdiagnosen kan gjøre denne saken til en enkel trygdesak hvor inntekten ganske raskt kan sikres og er man riktig heldig så har man også en et varig tilrettelagt arbeid eller annen aktivitet å tilby når Stian er ferdig med videregående. Det kan man kanskje være fornøyd med? NAV-veilederen er i tvil. Lover, regler og etablerte normer og praksiser i NAV gir ingen klare føringer på hva som er mest rett å gjøre. Det er motstridende målsettinger i lovverket hun forvalter og i tillegg er det et hav mellom idealer og realiteter på tiltakssida som gjør situasjonen komplisert allerede før veilederen har møtt ansvarsgruppa. NAV-veilederen kan velge å se sin egen rolle som trygdeforvalter og å kategorisere saken til Stian som en trygdesak. Dette kan være en forenkling som gjør jobben mindre kompleks og lettere å håndtere. Etter hvert møter hun ansvarsgruppa på møterommet på skolen og der sitter Stian, foreldrene og læreren. Fastlegen og psykologen fra Habiliteringstjenesten som utredet Stian er også der. Psykologen forteller om diagnosen og at dette er noe Stian og omgivelsene må leve med. Fastlegen sier at det er vanlig at personer med utviklingshemming får uføretrygd, psykologen nikker foreldrene viser også at de har kjennskap til dette. Det er tydelig at forventningene til NAV-veilederen er at hun skal bidra med at Stian skal få en trygd å betale boligen med. Foreldrene har også lest om varig tilrettelagt arbeid i ordinær bedrift og ønsker at Stian skal få et slikt tilbud etter videregående på den butikken der han er utplassert nå. Stian ønsker gjerne å jobbe der og synes det høres greit ut med en trygd, selv om han aller helst ville hatt lønn. NAV-veilederen vurderer at hun har lite annet å tilby enn å legge til rette for en uføretrygdsøknad fordi arbeidsavklaringspenger ikke er mulig siden Stian går på videregående. Dette har NAV-veilederen blitt fortalt av en kollega før hun dro til møtet. NAV-veilederen nevner at sosialhjelp kanskje kan være en mulighet, men da reagerer foreldrene med irritasjon og sier at det er uverdige løsninger. Ingen i deres familie har noen gang gått på sosialen. NAV-veilederen ender opp med å si at det kan startes en prosess mot å søke uføretrygd og at hun da må innhente opplysninger fra skolen om Stians fungering og at hun også må innhente opplysninger fra fastlegen.

I følge teorien om bakkebyråkratiet så er det ikke bare de strukturelle føringene i lovverk som utgjør den offentlige politikken, men bakkebyråkraten utformer den offentlige politikken i de situasjonene hun står i (Lipsky, 2010). NAVs lovverk og tydelige arbeidslinje-diskurs er en del av strukturmakten som bakkebyråkraten forholder seg til og dette utgjør en viktig rammebetingelse, i det minste på et ideologisk og kanskje også psykologisk plan. (Solheim & Øvreid, 2002c). For bakkebyråkraten har internalisert verdiene som uttrykkes i arbeidslinja og har et brennende engasjement om at unge med utviklingshemming skal få prøvd ut sine muligheter på arbeidsmarkedet. Dette tenker hun på da hun er på vei til ansvarsgruppemøtet. I tillegg til å forholde seg til lover og overordnede politiske målsettinger så er bakkebyråkraten en praktiker som møter folk som Stian og hans foreldre og må til tider stå i et stressende krysspress mellom familiens forventninger og systemet hun jobber i (Lipsky, 2010). Kanskje uttrykker fastlegen og psykologen med stor aktør- og definisjonsmakt at uføretrygd er det eneste rette her (Solheim & Øvreid, 2002c). NAV-veilederen vet at det er ikke opp til dem å avgjøre spørsmål om trygd, men deres ord veier tungt i saken og alle i rommet har tillit til dem. Kanskje har foreldrene også lest om varig tilrettelagt arbeid i ordinær bedrift og ønsker å be om det til Stian. NAV-veilederen er enig i at VTA-O er et bra tiltak, men må samtidig forholde seg til at det knapt budsjetteres med to slike plasser pr år, og de skal deles på 3 kommuner. Det er ikke vanskelig å forstå at det er med et visst ubehag at NAV-veilederen kommer til enighet om at de skal starte en trygdeprosess. Hun vet det ganske sikkert vil bidra til at han får en inntekt og så håper hun at de klarer å finne en løsning når det gjelder arbeid eller aktivitet i løpet av de neste årene som Stian går på skolen. På vei hjem fra møtet tenker den slitne NAV-veilederen at kanskje er en trygd det beste i denne situasjonen, når den er på plass så blir det en sak mindre i hennes saksportefølje. Hun er lettet fordi familien ikke var interessert i sosialhjelp, for eventuelt måtte hun ha lagt fram saken på fagmøte for å høre om en kunne se bort fra foreldrenes forsørgeransvar mens Stian gikk på videregående. Når det gjaldt arbeidsavklaringspenger er hun usikker på om kan være unntaksbestemmelser eller andre måter å finne løsninger på i Stians situasjon. Det rimer ikke helt med regjeringens uttalte målsetting om å få flere unge i arbeid og færre på trygd at han skal uføretrygdes som 19-åring. Hun har ikke tid til å sjekke, uansett er det ikke relevant nå som hun har fått kategorisert saken til Stian som en trygdesak. Saken til Stian er langt enklere å jobbe med nå, hun vet akkurat hva hun skal gjøre og at hun kan lykkes med dette prosjektet. Med Lipsky (2010) kan en lure på om NAV-veilederens passive tilpasning til ansvarsgruppas forslag og kategorisering av Stians sak som en

trygdesak kan sees som en mestringsstrategi i en avmektig rolle i bakkebyråkratarbeidet.

7.2.1 Mestringsstrategier når NAV-tiltakene ikke dekker brukernes behov

Informantene redegjorde for at de som hadde fått en uføretrygd og fikk et arbeidsretta tiltak fra NAV, som regel fikk tilbud om VTA. Varig tilrettelagt arbeid kunne være svært ulike i sin utforming, noen hadde fokus på å bruke ordinært arbeidsmarked fordi de hadde lite interne oppgaver, mens andre plasser hadde mer tradisjonelle skjermede tilbud.

Lange ventelister for VTA var et problem flere steder og dette gjorde også at en del ble stående på venteliste uten å få et arbeidstilbud. En del endte opp uten tilbud om organisert arbeid eller aktivitet på dagtid, men det var også ulike kommunale dagtilbud som ble nevnt. De ulike kommunene hadde ulike tilbud på dette feltet og med forskjellige målgrupper og det lignet i varierende grad på arbeid. Veilederne beskrev også at varig tilrettelagt arbeid i ordinær virksomhet eller varig lønnskudd i ordinære bedrifter nærmest var umulig å få til. Dette frustrerte flere veiledere, da de mente at det var ordninger som var spesielt egnet for en del unge med lett utviklingshemming. Disse funnene som oppsummeres her, som handler om tidlig uføretrygding og manglende tilbud om passende arbeidstilbud og tiltak samsvarer med funn fra Proba der NAV-veiledere ble spurt om hvilke tiltak de brukte når de hadde brukere med utviklingshemming. Veilederne som ble spurt i Probas undersøkelse la også vekt på tilbud i ordinært arbeidsliv som en mulighet for en del i denne gruppen (Proba, 2016).

I de tilfellene der veilederne opplevde regelverket som en begrensning for å bistå de unge, så forsøkte de å finne kreative løsninger. En løsning som ble nevnt var å bistå en person så vedkommende fikk en full uføretrygd og at personen fikk være på en arbeidsplass med en liten lønn, uten at dette ble støttet av NAV. Noen av veilederne diskuterte også at slike ordninger til en viss grad kunne være en form for sosial dumping og at det i verste fall også kunne føre til fortrenging av ordinær arbeidskraft. Informantene formidlet en viss usikkerhet rundt lovligheten av at folk jobbet for svært lav lønn og uten at det var registrert tiltak i NAV. Men samlet sett så ble denne formen for arbeidslivstilknytning vurdert som positiv for de brukerne det gjaldt. Olsen (2009) beskriver lignende arbeids- og lønnsbetingelser i sin

undersøkelse: uføretrygden var ofte hovedinntekten og lønna fra arbeidet var en liten bonuslønn i tillegg.

Andre metoder for å holde folk i arbeidsrettede tiltak innebar noe som åpenbart kan tolkes som mestringsstrategiser, slik som Lipsky (2010) beskriver det. Å utsette vurderingen av arbeidsevnen mot «varig tilpasset innsats» slik at personen kunne fortsette på tiltak som var beregnet for «spesielt tilpasset innsats», i påventa av at det kanskje dukket opp en VTA eller VTO-plass var en måte å omgå mangelen på tiltak på. En veileder beskrev dette som å «jukse» for brukers beste og uttrykte at hun syns ikke det skulle være slik. Disse eksemplene viser at det fins gode tiltak, men veilederne opplever at det er alt for lite av dem i forhold til behovet. Øremerkingen av tiltak til visse grupper får også den virkningen at noen NAV-veiledere tilpasser sine vurderinger for å sikre sine brukere tiltak. Rent konkret så kategoriseres ikke brukerne slik som det står i retningslinjene, men ut fra hva som er nødvendig for at brukeren skal holdes i aktivitet. En rimelig forståelse en kan trekke ut av dette er at NAV sine kategoriseringer av arbeidsevne og innsatsbehov innebærer hindringer eller barrierer i å yte de tiltakene som virker fornuftige.

NAV-veilederne kan i slike tilfeller sies å navigere mellom brukers og NAV-ledelsens interesser og må finne løsninger som de kan leve med å praktisere. Mye tyder på at bakkebyråkratperspektivet er anvendelig for NAV-veiledere i denne situasjonen. Individuelle vurderinger og en personlig praksis hos yrkesutøveren kan være styrende for hvordan den enkelte veileder utøver sin yrkesrolle ovenfor ulike brukere. Med utgangspunkt i teorien om bakkebyråkratiet så kan en si at veilederne skaper NAV sin policy, den offentlige politikken med sine handlinger. Veilederne er ikke bare lydige utøvere av NAV sine regler og styringssignaler, men balanserer ulike hensyn mot hverandre og utøver skjønn på en autonom og erfaren måte, slik som bakkebyråkrater må gjøre i sin arbeidshverdag. Veilederne ga inntrykk av at de hadde noe ulik praksis også internt på kontoret og dette kan tyde på at praksisen ikke utelukkende kommer av styringssignaler fra ledelsen. Ulikheten i praksis internt på kontoret kan tolkes som at det ikke er noen tydelig kultur som tilsier hvordan en skal utøve sin rolle når det gjelder håndteringen av saker. Sett i forhold til empirien i denne undersøkelsen så fortalte to veiledere at de beholdt noen brukere synlig i datasystemet etter at brukerne hadde fått uføretrygd og at de ga dem ulike former for service, selv om det er en felles forståelse at dette er uvanlig og noe man kanskje ikke skal prioritere. Imidlertid tilsier regelverket både i NAV-lovens § 14 a at alle som henvender seg til NAV

kan få bistand til å komme i arbeid (NAV-loven, 2006 § 14a). Reglene etter dette lovverket tilsier at også uføretrygdede kan få arbeidsrettet bistand, slik som alle andre. Videre gjelder Sosialtjenesteloven for alle som oppholder seg i kommunen og brukere som har bistandsbehov som favner under NAVs virkeområde kan ha rett til råd og veiledning også etter dette lovverket (Sosialtjenesteloven, 2009 §17). Kanskje kan man forstå en restriktiv holdning som innebærer en strengere praksis enn regelverket skulle tilsi for en mestringsstrategi som kan bidra til å få ned saksmengde? Kan det også være en intersubjektiv forståelse blant NAV-veilederne om at NAV i hovedsak ikke er til for dem som er uføretrygdet?

7.3 Forståelse av diagnosen og dens praktiske betydning

Informantene viste gjennom sine utsagn at de hadde en del erfaring og kunnskaper om diagnosen lett psykisk utviklingshemming og det å ha kognitive vansker. De nevnte blant annet mange funksjonsvansker som kunne ha sine forklaringer i kognitive utfordringer. Informantene virker ikke å ha en utelukkende individuell, medisinsk forståelse av vanskene som disse unge hadde. Informantene så også vanskene i sammenheng med sosiale forhold i familien samt i et større samfunnsperspektiv hvor de spesielt fokuserte på kravene i arbeidsmarkedet.

NAV-veilederne, men også den kommunalt ansatte lederen synliggjorde et kritisk blikk på diagnosen, både generelt og i saker som de omtalte. Noen ganger synes de ikke at «psykisk utviklingshemming» virket som en rimelig forklaring på den unges vansker, blant annet fordi personen viste et funksjonsnivå i visse situasjoner som de ikke forbandt med utviklingshemming. Flere veiledere hadde også hatt erfaring med at diagnosen hadde blitt fjernet så dette gjorde nok også sitt til at flere uttrykte skepsis om diagnosen lett psykisk utviklingshemming. Lorentzen (2008) er en psykolog som har redegjort i for at det er en del tilfeller av feildiagnostisering av lett psykisk utviklingshemming og hun mener at andre diagnoser i en del tilfeller blir riktigere, for eksempel ADHD. Børge Holden er en annen norsk psykolog med mye erfaring på området og han legger vekt på den motsatte problemstillingen, nemlig at mange som har diagnoser som ADHD trolig heller er lettere psykisk utviklingshemmet (Holden, 2013) Det er imidlertid enighet blant disse fagpersonene

om at en del personer befinner seg i en gråson og at det brukes betydelig med skjønn for å avklare diagnosen lett psykisk utviklingshemming.

Slik jeg forstår informantene så vurderte de den diagnostiske kategoriseringen som noe som kunne være til hjelp, men også potensielt til skade for den enkelte unges utvikling og muligheter. Informantene viste innsikt i at diagnosen blir en definisjon av den unge som gir relle konsekvenser i mange viktige områder i den unges liv, jamfør Thomas-teoremet (Solheim & Øvrelid, 2002b).

Den åpenbare fordelene ved diagnosen som flere veiledere redegjorde for var at diagnosen kunne være et vendepunkt i de unges personenes liv, i mange tilfeller kunne diagnosen bidra til å få slutt på flere år med nederlag og manglende mestring i arbeidsrettede tiltak.

Diagnosen, sammen med erfaring med å ikke lykkes i tiltak og arbeidsliv kunne sett en stopper for videre arbeidsutprøving og fokuset ble deretter å sikre en inntekt gjennom uføretrygd. Noen informanter la vekt på at trygden kunne gi mulighet til å få kjøpt en bolig, og dette kunne ha stor betydning for de unges livskvalitet. Diagnosen og uføretrygden kunne gi en ro i situasjonen, og at de unge kunne få en bedre hverdag hvor de mestret kravene de møtte. NAV-veilederne hadde i en del av disse tilfellene forsøkt å bistå personen med å komme i arbeid gjennom flere år og mange tiltak uten å lykkes. Diagnosen ga muligheter for å forstå og håndtere saken på en ny måte og ble en ny form for kategorisering av brukeren. Fra å ha jobbet med en arbeids-sak uten å komme noen vei så kunne diagnosen føre til at en kunne lykkes med en ny sak, nemlig trygde-saken som ikke bare kunne gi en økonomisk trygghet, stabilitet og ro for brukeren – men det kunne også gi tilgang til tilrettelagt arbeid.

I et bakkebyråkratiperspektiv så må en stille spørsmålet om denne nye kategoriseringen i en trygdesak er en mestringsstrategi for å forenkle arbeidet? NAV-veilederne uttrykte at det var unntaksvis at utviklingshemmede kom i ordinært arbeid og at unge med lett utviklingshemming ofte trengte tett oppfølging og mye bistand. Slik sett så har man med en krevende arbeidsoppgave å gjøre så lenge suksessen måles mot arbeidsinkludering.

Situasjonen til NAV-ansatte er også at de preges av en arbeidssituasjon der de ofte ikke opplever å strekke til, akkurat slik som det beskrives i bakkebyråkrat-teorien (Lipsky, 2010; Langeland & Galaasen, 2014). En innvending mot å se diagnostiseringen og uføretrygden som en effektiv måte å forenkle og effektivisere arbeidet på er at det virkelig effektive fra et slikt ståsted ville være å avklare diagnosen og uføretrygden på et enda tidligere tidspunkt og uten å gå mange runder om arbeidsrettede tiltak, slik som i situasjonen til caset «Stian».

Kanskje er det derfor ikke rimelig å forstå endringen fra arbeidssak til trygdesak som en mestringsstrategi, men som en alminnelig og god utøvelse av NAV-veilederrollen der en forholder seg til formålsparagrafen i Folketrygdloven om å bidra til økonomisk trygghet i de tilfellene man ser at arbeidsdeltakelse blir for vanskelig å få til. I dette resonnementet kan det være grunn til å stille spørsmål til hvordan 81 % av utviklingshemmede 18 og 19-åringer har fått innvilget en uføretrygd (Wendelborg, C. et al., 2017). Har de vært gjennom en grundig og rimelig vurdering som tilsier at det ikke er aktuelt å forsøke å komme i arbeid? Eller får de uføretrygden nærmest automatisk slik som Wendelborg og kolleger antar? (Wendelborg, C. et al., 2017). Mye tyder på at det er urimelig å se en slik statistikk som resultat av bakkebyråkratiske mestringsstrategier hos flere tusen NAV-veiledere. Å se til ytre strukturer som lovverk og tilgang til tiltak er noe som informantene i min undersøkelse var opptatt av. Flere ga uttrykk for at lovverket eller praktiseringen av lovverket som gjelder arbeidsavklaringspenger og elever på videregående skole var en av forklaringene på at uføretrygd ble en løsning på et så tidlig tidspunkt.

Når det gjaldt de negative sidene ved at unge får diagnosen lett utviklingshemming så virket informantene å være opptatt av stigmaet som er knyttet til diagnosen. Flere informanter ga uttrykk for at det kunne være vanskelig for de unge selv å få denne diagnosen i tillegg til at det kunne være tøft for deres foreldre. Videre ga noen uttrykk for at det kunne være en krevende oppgave for dem som veiledere å håndtere dette følsomme temaet i møter med ungdom og med deres foreldre. Samtaler om kognitive evner, behov for utredning og nedsatt funksjon er gjerne noe som veilederne må gjøre til et tema. NAV-veilederne ga uttrykk for at de nødvendig ville støtte de unge og det tolkes som at de står i dilemmaer der de på den ene siden må vektlegge det som ikke fungerer for å sikre økonomiske rettigheter, men på den andre siden står i fare for å krenke den unges selvfølelse. Noen ganger førte slike dilemmaer til at NAV-veilederne gjorde unntak fra vanlig praksis, blant annet ved å ikke sende ut arbeidsevnevurderingen der den unges vansker var beskrevet. En av grunnene til at de ikke ble sendt til personen var for å skåne dem for den belastningen det var å lese en slik tekst om seg selv. I noen tilfeller kom også NAV-veilederne til kort med å oppfordre til utredning av kognitive evner fordi brukeren ikke ønsket det.

En veileder formulerte at det kunne være «Ibsensk» å snakke med unge om hva arbeidsgiver ikke var fornøyd med i arbeidsutprøvingen. Hun siktet nok til Ibsens skuespill «Vildanden» med sitatet: «Tar De livsløgnen fra et gjennomsnittsmenneske, så tar De lykken fra ham med

det samme». (Ibsen, 2004). Som i skuespillet så kan det også for en NAV-veileder være et dilemma om en skal la folk få ha sine positive forestillinger om seg selv kontra å realitetsorientere dem med negativ informasjon. Dr. Relling i «Vildanden» var av den oppfatning at livsløgnen kunne være det som holdt personen oppe og fra veilederens ståsted så tenkte nok denne på utviklingshemmedes «livsløgn» om å fungere normalt (Ibsen, 2004). Skal veilederen ta fra denne unge opplevelsen av å fungere greit? Hvis den unge har en oppfatning av å være normal og velfungerende, hvordan vil det bli om det rokkes ved det? NAV-veilederens utfordring er at hun må gjøre dette dilemmaet om til praktisk handling. Hun må gjøre en vurdering av om negative tilbakemeldinger vil kunne såre personen unødig og kanskje gjøre skade. På den annen side kan ærlig tilbakemeldinger, fokus på utredning og fokus på det som er vanskelig være til hjelp for å komme videre i en prosess mot å bedre sin innsikt og arbeidsevne eller at det kan være til hjelp for å akseptere at en ikke mestrer kravene i arbeidslivet. Dette viser etiske og praktiske dilemmaer der NAV-veilederen potensielt kan gjøre skade og informantene viste med sine utsagn en etisk bevissthet rundt sin rolle.

Det er ikke gitt at en profesjonell har tvil om det er riktig å påvirke selvforståelsen til personer med utviklingshemming. En svensk lærers frustrasjon over å ikke nå fram med sin lærdom om at den unge utviklingshemmede ikke er spesiell og begavet, men snarere utviklingshemmet kom fram i en undersøkelse av svensk spesialpedagogikk. Læreren var redd for at det «skulle gå galt» når personen ikke tok til seg lærerens oppfatninger og ikke innså sine begrensninger (Szóny, referert i Gustavsson & Nyberg, 2014 s. 128). I motsetning til i eksempelet ovenfor så la NAV-veilederne i liten grad vekt på at de ønsket å realitetsorientere unge med kognitive vansker eller utviklingshemming, selv om de så at dette kunne være nødvendig for å sikre økonomiske rettigheter.

Dilemmaet som angår relasjonen til utviklingshemmedes selvforståelse er berørt i både sosiologisk teori og forskning på avvik. Kjente sosiologer som har utarbeidet teorier på området er Goffman med sin teori om stigma og Edgertons teori om «kappen av kompetanse» (Goffman, 1963; Edgerton, referert i Olsen, 2009). De sosiologiske teoriene som nevnes her handler kort sagt om at utviklingshemmede helst vil fornekte identiteten som utviklingshemmet og holde fokus på at de er normale mennesker (Goffman, 1963; Edgerton, referert i Olsen, 2009). I forskningen på utviklingshemmedes situasjon så er det flere funn som tyder på at disse teoriene er anvendbare og at de utgjør rimelige oppfatninger og

fortolkninger av utviklingshemmedes selvforståelse. Kittelsaa (2008) beskriver blant annet i sin doktoravhandling at utviklingshemmede helst ikke vil snakke om at de er utviklingshemmet eller funksjonshemmet; de omtaler seg heller som personer som «trenger litt hjelp». En lignende erfaring gjorde Terje Olsen i sin forskning på utviklingshemmede på ordinære arbeidsplasser ettersom han hadde store vansker med å komme inn på temaet om hvorfor informantene hadde en uføretrygd som hovedinntekt. Olsen beskriver at en informant ble stille eller sa at han visste ikke hvorfor han hadde kommet inn på tiltaket hvor han skulle få bistand til å komme ut i jobb (Olsen, 2009). Olsen (2009) forklarer at han fikk forståelsen av at han ikke kunne komme inn på temaet uten å fornærme personen og at personen helst så seg selv som en arbeidskar, noe han var i like stor grad som andre på arbeidsplassen.

Det er også andre teorier om selvforståelse hos personer med utviklingshemming som nyanserer bildet av den forlegne, stigmatiserte personen med utviklingshemming. Teorier om mangfoldsidentiteter tilsier at den enkelte kan ha flere opplevelser av identiteter og veksle mellom disse. (Gustavsson & Nyberg, 2014). I Kittelsaas studie (2008) så oppfattet hun at flere av de unge med utviklingshemming som hun var i kontakt med hadde en forståelse av seg selv som både vanlig og utviklingshemmet. De la gjerne vekt på andre forhold ved seg selv enn at de var utviklingshemmet, blant annet så de seg som en voksen, en som holdt sin bolig i orden og som en dyktig arbeider (Kittelsaa, 2008). Dette samsvarer med funn fra Olsen (2009) om hans informanternes viktige roller som selvstendige, voksne arbeidstagere.

7.4 Oppsummering

Denne oppgaven skal svare på hvilke utfordringer som veiledere i NAV opplever i arbeidet med unge som får diagnosen lett psykisk utviklingshemming. Videre har jeg to forskningsspørsmål som angår utfordringer *før* og *etter* de unge får diagnosen. Jeg har også et forskningsspørsmål om hvordan NAV-veiledere vurderer sine muligheter til å bistå unge med lett psykisk utviklingshemming ut i ulike former for arbeid.

Jeg har strukturert det jeg anser som de viktigste utfordringene i mitt datamateriale under tre kategorier: Forståelse av diagnosen og dens praktiske betydning, betydningen av rammevilkårene og handlingsrommet i NAV og forhold ved arbeidsmarkedet

Denne oppgavens viktigste funn, er etter mitt skjønn at NAV-veilederrollen utgjør en komplisert rolle med mange utfordrende sider. NAV-veilederen har et stort ansvar i sitt arbeid fordi veilederen kan bedre folks livsvilkår med sine profesjonelle handlinger. Imidlertid står NAV-veilederen også i fare for å krenke og påføre unge mennesker sorg, skam og en endret selvforståelse på veien mot inntektssikring og en aktiv og meningsfull hverdag. Etske dilemmaer i møtet med unge menneskers selvforståelse og identitet blir derfor et viktig tema for refleksjon for NAV-veiledere.

Rent praktisk så framstår det som at utredning av kognitive evner ofte har blitt et tema etter at personen har prøvd mange tiltak uten å mestre dem. Utredning og deretter diagnostisering blir i slike saker ofte et vendepunkt. Dette vendepunktet kan ende på en positiv måte med at personen får en uføretrygd, kan kjøpe bolig og får ro i sin situasjon. For NAV-veilederen er dette et vendepunkt som handler om at en krevende arbeidssak blir omdefinert til en trygdesak som NAV-veilederen har større anledning til å mestre. Imidlertid ligger det dilemmaer både før og etter dette vendepunktet. NAV-veileder må i noen tilfeller utfordre personen til å møte på utredning og med dette utøve en makt. Informantes fortellinger sier at personer som får diagnosen utviklingshemming kan oppleve det som en lettelse og det kan gi en aksept og selvforståelse hvor moralske betegnelser ikke lenger blir gjeldende. Men det er samtidig en risiko for at personen opplever en skam og en sorg over å få diagnose som utviklingshemmet. Dette er dilemmaer som NAV-veilederen må håndtere fordi det i mange tilfeller er NAV-veilederen som får innblikk i personens funksjonsvansker gjennom de arbeidsrettede tiltakene og som gjennom sitt arbeid som forvalter av NAVs regelverk må bistå brukeren i retning av lønnsarbeid eller annen inntektssikring.

NAV-veilederens dilemma handler også om at dersom personen ikke får en diagnose som kan forklare vanskene, og personen heller ikke kommer i arbeid så må personen selv og NAV-veilederen leve med at personen må leve et økonomisk begrenset liv på sosialhjelp. Dette vil hindre personen i å få kjøpt bolig, ta opp lån og kan også innebære andre begrensninger.

Andre utfordringer som NAV-veilederne opplevde var kompetansegapet mellom brukernes svake formelle kompetanse og arbeidsmarkedets krav. Videre ble det lagt vekt på at brukergruppa generelt kan ha en del tilretteleggingsbehov, gjerne med trygghet, forutsigbarhet og trygge relasjoner og at veilederne derfor så utfordringer i møte med det ordinære arbeidsmarkedet der det er krav til fleksibilitet og effektivitet. Dette som her

beskrives innebærer vanskelige betingelser når en har som mål å bistå personer med utviklingshemming ut i arbeid.

Når det gjelder tidlig uføretrygding la informantene stor vekt på at reglene for arbeidsavklaringspenger, eller praktiseringen av regelverket, ovenfor elever i videregående skole trolig bidrar til situasjonen. Det redegjøres for at mange utviklingshemmede går på videregående lengre enn vanlig samtidig som de etablerer seg i bolig og dette gjør at det blir aktuelt med en stønad fra NAV. Flere informanter ga uttrykk for at selv om de kunne være i tvil om uføretrygd er det rette, så følger de gjerne ansvarsgruppas råd. Dette kan være problematisk med tanke på at selve uføretrygden virker å utgjør en hindring når det gjelder å få bistand i NAV-systemet for å komme i arbeid. Det tiltaket som vanligvis tilbys er VTA - der en del risikerer å stå i kø uten å få tilbud, og en del opplever å ikke passe inn. NAV-veilederne beskriver også at for å holde brukerne i aktivitet så finner de ordninger utenfor regelverket, for eksempel ved å vente med å endre innsatsbehovet for personer som skal søke uføretrygd. Å bistå brukere så de får et ulønnet eller lavtlønnet arbeid på ordinære arbeidsplasser er også noe som blir beskrevet av informantene og som jeg i denne sammenheng forstår som en mestringsstrategi for å bistå brukerne i en krevende ressursituasjon.

Oppgaven gir i liten grad svar, men åpner for refleksjon om viktige temaer som angår NAV-veilederes kontakt med utviklingshemmede og den bistanden som ytes i NAV. Videre forskning om utbredelse av utviklingshemming blant marginale grupper i NAV er et område som er interessant og uutforsket. Videre er det et viktig perspektiv å høre historiene til personer som har fått diagnosen lett psykisk utviklingshemming som voksen.

Litteraturliste

Arbeids- og administrasjonsdepartementet. (1991). St. meld. nr. 39 (1991- 1992) *Attføring og arbeid for yrkeshemmede. Sykepenger og uførepensjon.* (Attføringsmeldingen). Hentet fra <https://www.stortinget.no/nn/Saker-og-publikasjoner/Stortingsforhandlingar/Lesevisning/?p=1991-92&paid=3&wid=c&psid=DIVL249>

Arbeids- og tjenestestedirektør. (2018). *Mål og disponeringsbrev til NAV fylke/region.* Hentet fra https://www.nav.no/no/NAV+og+samfunn/Om+NAV/Relatert+informasjon/_attachment/537653?_download=true&_ts=162433d2f1

Arbeids- og velferdsdirektoratet. (2010). *Retningslinjer for oppfølgingsvedtak i NAV. Vurdering av behov for å beholde eller skaffe seg arbeid og rett til aktivitetsplan etter Arbeids- og velferdsforvaltningsloven §14a.* Hentet fra https://www.nav.no/Arbeid/_attachment/269927

Arbeids- og velferdsdirektoratet. (2012). *Hovednr. 35. Sosialtjenesteloven.* Hentet fra <https://www.nav.no/rettskildene/Rundskriv/hovednr.35-lov-om-sosiale-tjenester-i-nav#stonad-i-saerlige-tilfeller>

Arbeids- og velferdsdirektoratet. (2015) Vedlegg. Definisjon av kurantsaker. <https://www.nav.no/rettskildene/Vedlegg/vedlegg-1-til-kap.12-uforetrygd-definisjon-av-kurantsaker>

Bachke, C.C. (2006). *Utviklingshemming: betegnelser i endring i Norden?* En litteraturstudie i et terminologisk villnis, *Spesialpedagogikk* 71, 6, (s. 18-28)

Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet. (2013) *Frihet og likeverd – om mennesker med utviklingshemming.* St. meld 45, 2012-2013 Hentet fra <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/meld-st-45-2012--2013/id731249/sec1?q=Frihet%20og%20likeverd%20--%20om%20mennesker%20med%20utviklingshemming>

Blystad, Spjelkavik, Ø. (1996) Integrasjon av yrkeshemmede i arbeidslivet. Evaluering av Arbeid med Bistand, Oslo: Arbeidsforskningsinstituttet

Dalsklev, M. & Eimot K. (2014) *En tankevekkende studie av kognitiv dissonans. Psykologisk*. Hentet fra <https://psykologisk.no/2014/08/en-studie-av-kognitiv-dissonans/>

Econ (2004) Arbeid med bistand – hva skjer når bistanden opphører? Rapport 2004- 102. Oslo: ECON Analyse.

Econ (2005) Arbeidsmarkedstiltak i motbakke. En kvalitativ undersøkelse av Arbeid med bistand. Rapport 2005-054. Oslo: ECON Analyse.

Ellingsen, K.E. & Sandvin, J.T. (2014). Utviklingshemming: Funksjonsnedsettelse, miljøkrav og samfunnsreformer: Utviklingshemming i et nytt lys. I Ellingsen (Red.), *Utviklingshemming og deltakelse*. (s. 11-31). Oslo: Universitetsforlaget.

Falkum, E., Schafft, A, Spjelkavik, Ø. (2014) Arbeidsgivernes rolle i inkluderingen. I Frøyland, K. & Spjelkavik, Ø. (Red.), *Inkluderingskompetanse*. Ordinært arbeid som mål og middel. (1. utg., s. 142- 155). Oslo: Gyldendal akademisk

Fog, J. (2004). *Med samtalen som utgangspunkt : Det kvalitative forskningsinterview* (2. utg.). København: Akademisk Forlag.

Folketrygden (1997) Lov om folketrygd. Lov av 28. februar 2009. nr. 19. Hentet fra https://www.nav.no/rettskildene/lov/L19970228-19_P11-5#L19970228-19_P11-5

Frøyland, K. & Spjelkavik, Ø. (Red.), *Inkluderingskompetanse*. Ordinært arbeid som mål og middel. (1. utg., s. 142- 154). Oslo: Gyldendal akademisk

Frøyland, K., Schafft, A., Thorkildsen P.S. (2014) Hindringer og muligheter for mennesker med utviklingshemming eller lærevansker. I Frøyland, K. & Spjelkavik, Ø. (Red.), *Inkluderingskompetanse*. Ordinært arbeid som mål og middel. (1. utg., s. 242- 261). Oslo Gyldendal akademisk

Gitlesen, J.P. (2017) Overdiagnostisering av utviklingshemming. Hentet fra <http://www.nfunorge.org/om-nfu/nfu-bloggen/overdiagnostisering-av-utviklingshemming/>

Goffman, E. (1963) Stigma. Notes on the Management of Spoiled Identity. New Jersey: Penguin books.

Gulbrandsen, M.K. & Mikkelsen, L. (2012) Nevropsykologisk undersøkelse av pasienter med rusavhengighet i døgnbehandling. Hentet fra <https://munin.uit.no/handle/10037/4369>

Gustavsson, A. (2014). Den levde deltakelsen. I Ellingsen (Red.) *Utviklingshemming og deltakelse* (s. 32-49). Oslo: Universitetsforlaget

Gustavsson, A., & Nyberg, C. (2014). Utviklingshemming og deltakelse. I Ellingsen (Red.) *Utviklingshemming og deltakelse* (s. 120-142). Oslo: Universitetsforlaget.

Hausstätter, R. (2017) *Tilrettelagt undervisning for unge med utviklingshemming*, SOR Rapport 3/2017. Hentet fra <http://www.samordningsradet.no/index.cfm?pArticleId=53905&pArticleCollectionId=4205>

Hedlund, M. (2009) Meningsbrytninger i begrepet «funksjonshemming». I Tøssebro (Red.), *Funksjonshemming -politikk, hverdagsliv og arbeidsliv* (s 55-56) Oslo: Universitetsforlaget.

Holden, B. (2013) *Lett utviklingshemning: Forbannelse og velsignelse*. Fontene 2/2013 Hentet fra http://fontene.no/mapper/Lett_utviklingshemning-forbannelse_og_velsignelse.pdf

Husbanken (2018) Kan jeg få bostøtte? Hentet fra <https://www.husbanken.no/bostotte/hvem-kan-fa-bostotte/>

Ibsen, Henrik. (2004). *Vildanden*. Hentet fra <http://www.gutenberg.org/ebooks/13041#download>

Idås, E. & Våpestad, E.V. (2009) Er vi best i klassen, eller skaper vi en tragedie? *Tidsskrift for Norsk psykologforening*. Hentet fra:

http://www.psykologtidsskriftet.no/index.php?seks_id=91395&a=2

Jacobsen, D. (2010). *Forståelse, beskrivelse og forklaring : Innføring i metode for helse- og sosialfagene* (2. utg). Kristiansand: Høyskoleforlaget

Kittelsaa, A. (2008). *Et ganske normalt liv: Utviklingshemming, dagligliv og selvforståelse*

Hentet fra <http://hdl.handle.net/11250/267648>

Kittelsaa, A. (2011) Vanlig eller utviklingshemmet? Selvforståelse og andres forståelser.

Bergen: Fagbokforlaget

Kvale og Brinkmann (2009): *Det Kvalitative Forskningsintervju*, Oslo: Gyldendal

Akademisk

Lipsky, M. (2010). *Street-level bureaucracy Dilemmas of the individual in public services* (30th anniversary expanded ed.). New York: Russell Sage Foundation.

Langeland, S. & Galaasen, A.M. (2014). Oppfølgingsarbeidet i NAV under lupen: Strekker ressursene til? *Arbeid og Velferd*, 1, 64–77. Hentet fra

<https://www.nav.no/no/NAV+og+samfunn/Kunnskap/Analyser+fra+NAV/Arbeid+og+velferd/Arbeid+og+velferd/oppfolgingsarbeidet-i-nav-under-lupen-strekker-ressursene-til>

Lorentzen, E. (2008) Psykisk utviklingshemming – hvordan stilles diagnosen? Tidsskriftet den norske legeforening. Hentet fra <https://tidsskriftet.no/2008/01/kronikk/psykisk-utviklingshemning-hvordan-stilles-diagnosen>

Mik-Meyer, N. & Johansen, M.B. (2009) Magtfulde diagnoser og diffuse lidelser.

Fredriksberg: Samfundslitteratur

Molden, T.H. & Tøssebro, J. (2009) Definisjoner av funksjonshemming i empirisk forskning. I Tøssebro (Red.), *Funksjonshemming -politikk, hverdagsliv og arbeidsliv* (s. 38-53) Oslo: Universitetsforlaget.

Myrbakk, E. & Søndena, E. (2010) Lovbrudd begått av personer med utviklingshemming.

Tidsskrift for Norsk psykologforening. Vol 47, Nr 4, s. 322-325. Hentet fra

http://www.psykologtidsskriftet.no/index.php?seks_id=110053&a=2

Nasjonalt kompetansemiljø om utviklingshemming. (2012). *Prima AS og prosjektet Ny Jobb! Varig tilrettelagt arbeid i ordinære bedrifter (VTAO)*. Hentet fra <http://naku.no/node/945>

NAV-loven. (2006). Lov om arbeids- og velferdsforvaltningen. Lov 16. juni nr. 20. Hentet fra <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2006-06-16-20>

Nordahl, T. & Hausstätter, R.S. (2009) Spesialundervisningens forutsetninger, innsatser og resultater. Situasjonen til elever med særskilte behov for opplæring i grunnskolen under Kunnskapsløftet. Hentet fra https://www.udir.no/globalassets/filer/tall-og-forskning/rapporter/evakl/5/spesialundervisning_grskole.pdf

Næss, S.C.K. & Tjora, A.H. (2012). Medikalisert lydighet? : Mødres møte med ADHD I Tjora (Red.) *Helsesosiologi. Analyser av helse, sykdom og behandling* (1. utg., s. 79-99). Oslo: Gyldendal Akademisk

Olsen, T. (2009): *Versjoner av arbeid: dagaktivitet og arbeid etter avviklingen av institusjonsomsorgen*. Uppsala: Uppsala universitet Hentet fra <http://uu.diva-portal.org/smash/get/diva2:173129/FULLTEXT01.pdf>

Olsen, T., Kermit, P., Rønning, H., Hustad, J.H., Eriksen, J. (2016) Kunnskapsstatus: Rettssikkerhet for personer med utviklingshemming. Bodø: Nordlandsforskning. Hentet fra <http://www.nordlandsforskning.no/publikasjoner/kunnskapsstatus-rettssikkerhet-for-personer-med-utviklingshemming-article3299-152.html>

Proba (2016) Arbeidssituasjonen for personer med utviklingshemming. Hentet fra: <http://proba.no/rapport/1407/>

Reinertsen, S (2012). *Nasjonal tilstandsrapport over arbeids- og aktivitetssituasjonen blant personer med psykisk utviklingshemming*. Nasjonalt kompetansemiljø om utviklingshemming. Hentet fra <http://naku.no/node/968>

Reinertsen, S., (2015). *Arbeid, Dagaktivitet, Livskvalitet Og Utviklingshemning*. Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet. Psykologisk institutt.

Rettighetsutvalget. (2016) NOU 2016:17 *På lik linje. Åtte løft for å realisere grunnleggende rettigheter for personer med utviklingshemming*. Hentet fra

<https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/nou-2016-17/id2513222/>

Sandvin, J. (2014) Utviklingshemmet av hvem? I Ellingsen (Red.) *Utviklingshemming og deltakelse* (s. 91- 116). Oslo: Universitetsforlaget.

Sandvin, J., & Ellingsen, K. (2014). En avsluttende drøfting. I Ellingsen (Red.) *Utviklingshemming og deltakelse* (s. 180- 199). Oslo: Universitetsforlaget.

Shafft, A. & Spjelkavik, Ø. (2014) Arbeidsgivers erfaringer med inkludering. I Frøyland, K. & Spjelkavik, Ø. (Red.), *Inkluderingskompetanse*. Ordinært arbeid som mål og middel. (1. utg., s. 156- 173). Oslo Gyldendal akademisk

Solheim, L., & Øvrelid, B. (2002a). Bakkebyråkraten og brukaren. (s. 41- 63) I *Samhandling i velferdsyrke*. Bergen: Fagbokforlaget

Solheim, L., & Øvrelid, B. (2002b). Livet som teater. (s. 67- 83) I *Samhandling i velferdsyrke*. Bergen: Fagbokforlaget

Sosialtjenesteloven (2009) Lov om sosiale tjenester i arbeids- og velferdsforvaltningen. Lov av 18. desember 2009 nr 131. Hentet fra <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2009-12-18-131>

Spjelkavik, Ø., Børing, P., Frøyland, K., Skarpaas, I. (2012): Behovet for varig tilrettelagt arbeid. AFI-rapport 14/2012 Hentet fra <http://www.hioa.no/Om-HiOA/Senter-for-velferds-og-arbeidslivsforskning/AFI/Publikasjoner-AFI/Behovet-for-varig-tilrettelagt-arbeid>

Spjelkavik, Ø. (2014) Ordinært arbeidsliv som metode og mål. I Frøyland, K. & Spjelkavik, Ø. (Red.), *Inkluderingskompetanse*. Ordinært arbeid som mål og middel. (1. utg., s. 33- 49). Oslo Gyldendal akademisk

Søderstrøm, S. & Tøssebro, J. (2011). Innfridde mål eller brutte visjoner? Noen hovedlinjer i utviklingene av levekår for utviklingshemmede. NTNU Samfunnsforskning AS. Hentet fra <https://samforsk.no/SiteAssets/Sider/publikasjoner/Rapport%20Innfridde%20mål%20WEB-utgave.pdf>

Søndena, E., Rasmussen, K., Palmstjerna, T., & Nøttestad, J. (2008). The prevalence and nature of intellectual disability in Norwegian prisons. *Journal of Intellectual Disability Research*, 52, s. 1129–1157.

Thagaard, T. (2013). *Systematikk og innlevelse: En innføring i kvalitativ metode*. Bergen: Fagbokforlaget

Thomassen, M. (2006) Vitenskap, kunnskap og praksis. Innføring i vitenskapsfilosofi for helse- og sosialfag. Oslo: Gyldendal Akademisk.

Tiltaksforskriften. (2015). Forskrift om arbeidsmarkedstiltak. 11. desember nr. 1598. Hentet fra <https://www.nav.no/rettskildene/forskrift/F20151211-1598#F20151211-1598K6>

Tiltakspengeforskriften. (2013) Forskrift om tiltakspenger mv. 04. november 2013 nr. 1286. Hentet fra <https://www.nav.no/rettskildene/forskrift/F20131104-1286>

Tøssebro, J. (2009) Innledning – norsk forskning om funksjonshemming. I Tøssebro (Red.), *Funksjonshemming -politikk, hverdagsliv og arbeidsliv* (s. 11-20) Oslo: Universitetsforlaget.

Tøssebro, J. (2014). Trender i utviklingshemmetes levekår og deltakelse. I Ellingsen (Red.), *Utviklingshemming og deltakelse*. (s. 52-83) Oslo: Universitetsforlaget.

Wadel, C., Fuglestad, C., & Fuglestad, O. L. (2011). *"Og kven si skuld er det?" : Ein arbeidslaus mann sin kamp for sjølvrespekt og eit verdig liv*. Kristiansand: Høyskoleforlaget

Wadel, C., Fuglestad, C., & Fuglestad, O. L. (2014). *Feltarbeid i egen kultur* (Rev. utg. av Wadel, C.C. & Fuglestad, O.L. ed.). Oslo: Cappelen Damm akademisk.

Wendelborg, C., Kittelsaa, A. & Wik, S.E. (2017). *Overgang skole arbeidsliv for elever med utviklingshemming*. Trondheim: NTNU

Vedlegg 1: Samtykkeskjema**Forespørsel om deltakelse i forskningsprosjektet*****«NAV-ansattes erfaringer med brukere som får diagnosen lett psykisk utviklingshemming som unge voksne».*****Bakgrunn og formål:**

Formålet med studien er å belyse situasjonen til unge voksne som får diagnosen lett utviklingshemming.

En målsetting med studien er å finne ut mer om NAV-veilederes erfaringer og utfordringer på dette feltet. Undersøkelsen blir gjort ut fra perspektivet til NAV-ansatte som har erfaring med å jobbe med unge som får diagnosen som ung voksen.

Fokuset er hvilke konsekvenser diagnosen kan få for tilbudet den enkelte får fra NAV.

Videre vil det bli spurt om hvilke vurderinger som blir gjort når det gjelder arbeidsinkludering.

Arbeid forstås i denne sammenheng som et vidt begrep med alt fra ordinært arbeid til arbeidslignende dagtilbud og varig tilrettelagt arbeid.

Det vil generelt gis anledning til å uttrykke erfaringer med unge voksne som får diagnosen lett psykisk utviklingshemming og temaet arbeidsinkludering.

Prosjektet er en del av en mastergrad innen temaet «Helse- og sosialfaglig arbeid med barn og unge» ved Høgskolen i Innlandet.

Utvalg:

Det er valgt ut informanter fra 4 NAV-kontorer hvorav 2 små kontorer som er på hvert sitt tettsted og 2 litt større by-kontorer. Hvert kontor får forespørsel om 2 informanter fra hvert kontor kan delta, forutsatt at de har informanter som er i målgruppen. Målgruppen er NAV-veiledere som har hatt flere brukere som har fått diagnosen lett psykisk utviklingshemming som ung voksen, i alderen 20 til 30 år.

Hva innebærer deltakelse i studien?

Deltakelse i studien innebærer å delta i et semistrukturert personlig intervju av ca en times varighet.

Spørsmålene vil handle om erfaringer med å jobbe med unge voksne som får diagnosen lett psykisk utviklingshemming først som voksne. Det vil bli spørsmål om hva slags tilbud denne gruppa får i NAV-systemet når det gjelder stønader, oppfølging og tiltak. Videre blir det spurt om hva veileder mener om denne gruppas muligheter på arbeidsmarkedet.

Intervjuet vil bli tatt opp på bånd og det vil bli tatt notater undervegs i intervjuet.

Hva skjer med informasjonen du gir?

Alle personopplysninger vil bli behandlet konfidensielt.

Lydfil vil bli oppbevart på båndopptaker som vil bli lagret i et låsbart skap på arbeidsplassen min. Videre vil det bli tatt backup av lydfilen og denne vil ligge på passordlåst pc som tilhører arbeidsplassen.

Det vil bli laget en informantliste i papirformat som vil bli lagret på hjemmekontoret, og dermed adskilt fra båndopptakeren. Det er kun masterstudent og veileder som har tilgang til opptaket og informantliste.

Deltakeren og personer som vil omtales av deltakeren vil ikke kunne gjenkjennes i masteroppgaven da opplysningene vil bli anonymisert. Informanten må uttrykke seg slik at taushetsplikten ikke brytes. Det er både intervjuer og informanten sitt ansvar at taushetsplikten overholdes.

Prosjektet skal etter planen avsluttes senest 15. januar 2018. Opptak og informantliste vil bli slettet etter oppgaven er sensurert.

Frivillig deltakelse

Det er frivillig å delta i studien, og du kan når som helst trekke ditt samtykke uten å oppgi noen grunn. Dersom du trekker deg, vil alle opplysninger om deg bli anonymisert. Dersom du ønsker å delta eller har spørsmål til studien, ta kontakt med masterstudent Diana van der Burg, tlf 95728643. Veileder er Liv- Johanne Solheim, professor ved Høgskolen i Innlandet.

Studien er meldt til Personvernombudet for forskning, NSD - Norsk senter for forskningsdata AS og de har vurdert at prosjektet tilfredstiller kravene i personopplysningsloven § 31, forutsatt at prosjektet løses som her beskrevet og i tråd med deres tilbakemelding.

Samtykke til deltakelse i studien

Jeg har mottatt informasjon om studien, og er villig til å delta

(Signert av prosjektdeltaker, dato)

Vedlegg 2: Intervjuguide NAV-veileder

Problemstilling:

I hvilken grad og på hvilken måte har det betydning for den enkeltes arbeidsinkludering å få diagnosen lett psykisk utviklingshemming som ung voksen.

INTERVJUGUIDE:

Faglig bakgrunn og arbeidserfaring hos informanten:

Først har jeg noen spørsmål om deg om hvem du er og hva slags utdannings- og arbeidsbakgrunn du har:

Alder:

Kjønn:

Hvor lenge har du jobbet i NAV?

Hva har du jobbet med i NAV?

Hva har du jobbet med før NAV?

Hvor mange ansatte er det på ditt NAV-kontor?

Hva slags utdanning har du?

Hvordan vil du beskrive din rolle og dine arbeidsoppgaver den siste tiden?

Nå vil jeg spørre litt om hva slags erfaringer har du med unge i NAV-systemet som får diagnose lett psykisk utviklingshemming som voksen.

Da tenker jeg på dem som ikke har fått diagnosen før de henvender seg til NAV.

Du har vært borti dette?

Har du vært borti det flere ganger?

Har du noe formening om hvor mye dette forekommer?

Har det vært et tema man har snakket om på arbeidsplassen?

Har du tenkt over noen typiske trekk ved disse sakene?

Hvordan har disse sakene blitt håndtert ved NAV?

Hva var din rolle i sakene?

Hvordan vurderte du at personene fungerte i arbeidsretta tiltak?

Hvis personene ikke hadde arbeidsretta tiltak, hva var grunnen til det?

Hva levde personene av?

Fikk personene penger hele tiden, eller ble pengene stoppet i perioder?

Hvis personene ikke hadde penger hele tiden, hva var grunnen til det?

(Fulgte ikke opp krav, sendte ikke meldekort...?)

NAV- veilederens informasjon og vurderinger om situasjonen før diagnosen:

Visste du noe om hvordan personene hadde fungert på skolen og ellers i oppveksten?

Visste du noe om hvordan personene fungerte i dagliglivet?

Hvis personen hadde vansker som du visste om, eller som du fant ut av etter hvert, hadde du tanker om hva som var årsaken til disse problemene?

(Umodenhet, feil miljø, latskap, manglende motivasjon ...?)

Samarbeid med viktige aktører og vurdering av egen rolle:

Hva gjorde at personen ble utredet? Hvem tok initiativ? Var det noen hindringer på veien for å få dette til? Var det uenigheter om behovet?

Hvem samarbeidet du med i saken? Hvordan fungerte dette?

Hvordan vurderer du din kompetanse i å håndtere slike saker?

Hvordan syns du at du har løst det?

Er det noe du er fornøyd med?

Er det noe du har vært misfornøyd med?

Har du opplevd dilemmaer i slike saker?

Er det noe som burde vært gjort annerledes internt på NAV?

Er det noe som burde vært gjort annerledes i samarbeid med andre instanser?

Hva skjedde etter at personen fikk diagnose, ble det noen endringer angående:

-arbeidsdeltakelse? – mål om arbeid? Aktiviteter?

Hadde det andre konsekvenser?

Bolig, økonomistyring, psykisk/sosialt?

Ga de det gjaldt noe uttrykk for at det var positivt eller negativt å få diagnosen?

Følelsesmessige reaksjoner? Reaksjoner fra omgivelsene?

Hvis personene hadde barn, hadde dette påvirket noe du gjorde som NAV-veileder?

(Veiledning om tjenester i kommunen, melding til barnevernet ...?)

Veileders vurdering av konsekvensene av diagnosen:

Hva tenker du om mulighetene på arbeidsmarkedet for personer med lett psykisk utviklingshemming?

Hva er din erfaring?

Har du noen tanker om fordeler og ulemper med å få diagnosen lett psykisk utviklingshemming i ung alder?

Fordeler og ulemper med sen diagnostisering?

Oppsummert så oppfatter jeg det slik at du

Har erfart ...

Du mener at ...

Har jeg forstått deg riktig?

Er det noe du vil legge til?

Er det i orden om jeg kontakter deg dersom det skulle dukke opp spørsmål undervegs?

Har du noen spørsmål?

Takk for hjelpen!

Vedlegg 3: Intervjuguide kommunal leder

Problemstilling:

I hvilken grad og på hvilken måte har det betydning for den enkeltes arbeidsinkludering å få diagnosen lett psykisk utviklingshemming som ung voksen.

INTERVJUGUIDE:

Faglig bakgrunn og arbeidserfaring hos informanten:

Først har jeg noen spørsmål om deg om hvem du er og hva slags utdannings- og arbeidsbakgrunn du har:

Alder:

Kjønn:

Hvor lenge har du jobbet i din jobb?

Hvordan vil du beskrive din rolle og dine arbeidsoppgaver den siste tiden?

Hva er oppgavene dine når det gjelder personer med psykisk utviklingshemming?

Hva har du jobbet med før?

Hva slags utdanning har du?

Nå vil jeg spørre litt om hva slags erfaringer har du med unge som har diagnosen lett psykisk utviklingshemming?

Har du vært borti at enkelte ikke har fått diagnosen før de er voksne?

Har du vært borti det flere ganger?

Har du noe formening om hvor mye dette forekommer?

Har det vært et tema man har snakket om på arbeidsplassen?

Har du tenkt over noen typiske trekk ved disse sakene?

Hvordan har disse sakene blitt håndtert av kommunen og NAV?

Hva var din rolle i sakene?

Samarbeid med viktige aktører og vurdering av egen rolle:

Hvem samarbeider du med i saker som gjelder psykisk utviklingshemmede?

Hvordan fungerer dette?

Hvordan er samarbeidet med NAV?

Fins det tilbud?

Har du opplevd dilemmaer i slike saker?

Er det noe som burde vært gjort annerledes i NAV?

Er det noe som burde vært gjort annerledes i samarbeid med andre instanser?

Vurdering av konsekvensene av diagnosen:

Hva tenker du om mulighetene på arbeidsmarkedet for personer med lett psykisk utviklingshemming?

Hva er din erfaring?

Har du noen tanker om fordeler og ulemper med å få diagnosen lett psykisk utviklingshemming i ung alder?

Fordeler og ulemper med sen diagnostisering?

Hva skjedde etter at personen fikk diagnose, ble det noen endringer angående:

-arbeidsdeltakelse? – mål om arbeid? Aktiviteter?

Har diagnosen andre konsekvenser?

Bolig, økonomistyring, psykisk/sosialt?

Ga de det gjaldt noe uttrykk for at det var positivt eller negativt å få diagnosen?

Følelsesmessige reaksjoner? Reaksjoner fra omgivelsene?

Hvis personen har barn, påvirker dette noe du gjør i jobben?

(Veiledning om tjenester i kommunen, melding til barnevernet ...?)

Oppsummert så oppfatter jeg det slik at du

Har erfart ...

Du mener at ...

Har jeg forstått deg riktig?

Er det noe du vil legge til?

Er det i orden om jeg kontakter deg dersom det skulle dukke opp spørsmål under vegs?

Har du noen spørsmål?

Takk for hjelpen!

Vedlegg 4: Godkjenning fra NSD

Liv Johanne Solheim
Postboks 400
2418 ELVERUM

Vår dato: 07.08.2017

Vår ref: 54645 / 3 / AGH

Deres dato:

Deres ref:

Tilbakemelding på melding om behandling av personopplysninger

Vi viser til melding om behandling av personopplysninger, mottatt 05.06.2017.

Meldingen gjelder prosjektet:

54645 NAV-ansattes erfaringer med unge som får diagnosen "lett psykisk utviklingshemning" som unge voksne.
En undersøkelse av holdninger og erfaringer når det gjelder arbeidsinkludering for denne gruppen.

Behandlingsansvarlig Høgskolen i Innlandet, ved institusjonens øverste leder
Liv Johanne Solheim

Daglig ansvarlig Student Diana Løkken van der Burg

Personvernombudet har vurdert prosjektet og finner at behandlingen av personopplysninger er meldepliktig i henhold til personopplysningsloven § 31. Behandlingen tilfredsstiller kravene i personopplysningsloven.

Personvernombudets vurdering forutsetter at prosjektet gjennomføres i tråd med opplysningene gitt i meldeskjemaet, korrespondanse med ombudet, ombudets kommentarer samt personopplysningsloven og helseregisterloven med forskrifter. Behandlingen av personopplysninger kan settes i gang.

Dokumentet er elektronisk produsert og godkjent ved NSDs rutiner for elektronisk godkjenning.

Det gjøres oppmerksom på at det skal gis ny melding dersom behandlingen endres i forhold til de opplysninger som ligger til grunn for personvernombudets vurdering. Endringsmeldinger gis via et eget skjema. Det skal også gis melding etter tre år dersom prosjektet fortsatt pågår. Meldinger skal skje skriftlig til ombudet

Personvernombudet har lagt ut opplysninger om prosjektet i en offentlig database.

Personvernombudet vil ved prosjektets avslutning, 30.03.2018, rette en henvendelse angående status for behandlingen av personopplysninger.

Dersom noe er uklart ta gjerne kontakt over telefon.

Vennlig hilsen

Marianne Høgetveit Myhren

Agnete H essevik

Kontaktperson: Agnete Hessevik tlf: 55 58 27 97 / agnete.hessevik@nsd.no

Vedlegg: Prosjektvurdering

Kopi: Diana Løkken van der Burg, diana.burg@nav.no

Prosjektnr: 54645

UTVALG OG TAUSHETSPLIKT

Utvalget er ansatte i NAV.

Vi minner om at ansatte i NAV har taushetsplikt, og at de derfor ikke kan gi opplysninger som kan identifisere en enkeltklient direkte eller indirekte. Dette gjelder også overfor deg som student, selv om du også er ansatt ved et NAV-kontor.

Du har i meldeskjemaet krysset av for at det skal innhentes sensitive personopplysninger om tredjepersoner, og du skriver at dette gjelder NAV-klienter. På grunn av NAV-ansattes taushetsplikt kan de ikke gi opplysninger om identifiserbare NAV-klienter. Vi forutsetter derfor at det ikke framkommer opplysninger om enkeltklienter, og vi har endret punktet i meldeskjemaet til at du ikke innhenter tredjepersonsopplysninger.

Det er svært viktig at intervjuet gjennomføres på en slik måte at taushetsplikten overholdes. Intervjuer og informant har sammen ansvar for dette, og bør innledningsvis i intervjuet drøfte hvordan dette skal håndteres. Informantene må være svært forsiktige med å gi eksempler, da de ikke kan gi eksempler som indirekte kan identifisere enkeltpersoner. Vi gjør oppmerksom på at intervjuguiden inneholder spørsmål om konkrete saker og etterspør konkrete historier, noe som kan lede informantene mot å omtale enkeltpersoner. Vi anbefaler at spørsmålene omformuleres, slik at det hjelper informantene til å uttale seg på generelt grunnlag og overholde sin taushetsplikt.

Vi bemerker at for å kunne uttale seg generelt, bør informanten ha erfaring med flere klienter i den relevante situasjonen.

DATAINNSAMLING

Data innhentes gjennom intervju med utvalget.

I meldeskjemaet er det krysset av for at det skal registreres personopplysninger på bilde- eller videoopptak. Da dette ikke framkommer av informasjonsskrivet, legger vi til grunn at dette er feil og har endret dette punktet. Vi gjør oppmerksom på at dersom det likevel skal gjøres bilde- eller videoopptak av informantene, må det innhentes samtykke til dette.

INFORMASJON OG SAMTYKKE

Utvalget informeres skriftlig om prosjektet og samtykker til deltakelse. Informasjonsskrivet er hovedsakelig godt utformet. Vi ber imidlertid om at du oppgir at alt datamateriale vil anonymiseres 31.03.2018.

INFORMASJONSSIKKERHET

Personvernombudet legger til grunn at du etterfølger Høgskolen i Innlandet sine interne rutiner for datasikkerhet.

Dersom datamateriale med personopplysninger skal lagres i din arbeidsplass sine IT-systemer, forutsetter vi at dette er i tråd med Høgskolen i Innlandet sine retningslinjer for datasikkerhet. Vi understreker at du bør ha gode rutiner for kontroll med og sletting av datamateriale.

PROSJEKTSLUTT

Forventet prosjektslutt er 15.01.2018, og innsamlede opplysninger skal oppbevares med personidentifikasjon til 31.03.2018. Datamaterialet skal da anonymiseres. Anonymisering innebærer å bearbeide datamaterialet slik at ingen enkeltpersoner kan gjenkjennes. Det gjøres ved å: - slette direkte personopplysninger (som navn/koblingsnøkkel)

- slette/omskrive indirekte personopplysninger (identifiserende sammenstilling av bakgrunnsopplysninger somf.eks. bosted/arbeidssted, alder og kjønn)
- slette digitale digitale lyd-/ bilde- og videoopptak

Vedlegg 5: Forlenget godkjenning fra NSD

Fra: Audun Gabriel Løvlie [mailto:Audun.Lovlie@nsd.no]

Sendt: 22. februar 2018 14:28

Til: liv.solheim@inn.no; Van-der-burg, Diana

Emne: Prosjektnr: 54645. NAV-ansattes erfaringer med unge som får diagnosen "lett psykisk utviklingshemning" som unge voksne. En undersøkelse av holdninger og erfaringer når det gjelder arbeidsinkludering for denne gruppen.

BEKREFTELSE PÅ ENDRING

Hei, viser til endringsmelding registrert hos personvernombudet 16.1.2018.

Vi har nå registrert at prosjektslutt og dato for anonymisering er utsatt til 15.5.2018. Utvalget vil ifølge endringsmeldingen informeres om forlengelsen av prosjektet.

Personvernombudet forutsetter at prosjektopplegget for øvrig gjennomføres i tråd med det som tidligere er innmeldt, og personvernombudets tilbakemeldinger.

Vi vil ta ny kontakt ved prosjektslutt.

--

Vennlig hilsen | Best wishes

Audun G. Løvlie

seniorrådgiver | Senior Adviser

Seksjon for personverntjenester | Data Protection Services

T: (+47) 55 58 23 07

NSD – Norsk senter for forskningsdata AS | NSD – Norwegian Centre for Research Data

[Harald Hårfagres gate 29, NO-5007 Bergen](#)

T: (+47) 55 58 21 17

postmottak@nsd.no

www.nsd.no